

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Кафедра психології

Цільмак О. М.

**ПРОЕКТИВНА ПСИХОДІАГНОСТИКА:
методичні рекомендації з підготовки до практичних занять**

Одеса–2025

**Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
протокол № 4 від 10 лютого 2025 року**

Автор:

Цільмак О. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія».

ORCID ID - <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>

Рецензенти:

Лефтеров В. О. – доктор психологічних наук, професор, перший проректор Міжнародного гуманітарного університету.

Асєєва Ю.О. – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету.

Цільмак О.М. Проективна психодіагностика: *методичні рекомендації з підготовки до практичних занять*. Одеса: НУ ОЮА, 2025. 159 с.

У методичних рекомендаціях до кожного практичного заняття навчальної дисципліни «Проективна психодіагностика» конкретизуються практичні завдання та індивідуальні завдання для самостійної роботи, питання для контролю знань і вмінь, література для підготовки до практичного заняття та надається план практичного заняття та розкривається хід практичного заняття.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів вищої освіти, які вивчають навчальну дисципліну «Проективна психодіагностика» та викладачів закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

	Вступ	5
	Критерії оцінювання, які поширюються на участь здобувачів у практичних заняттях та виконанні практичних індивідуальних завдань	6
	Методичні вказівки для вивчення дисципліни	7
Тема 1.	Проективні методи психодіагностики та їхня класифікація	9
Тема 2.	Кольоровий тест М. Люшера	11
Тема 3.	Проективна методика М.З. Друкаревича «Неіснуюча тварина»	14
Тема 4.	Проективна методика К. Маховер «Намалюй людину»	17
Тема 5.	Проективна методика О.В. Романової та Т.І. Ситько «Людина під дощем»	20
Тема 6.	Проективні методики Дж. Бука «Дім-Дерево-Людина»	24
Тема 7.	Проективна методика Ф. Гуденафа «Малюнок дерева»	26
Тема 8.	Проективна методика Е. Клессманн «Три дерева»	29
Тема 9.	Проективна методика Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї»	30
Тема 10.	Методика Рене Жиля «Фільм-тест»	33
Тема 11.	Проективний тест Е. Венгера	34
Тема 12.	Методика «Hand-тест»	36
	Питання для підготовки до підсумкового контролю	39
	Рекомендований перелік джерел	41
Додаток А.	Методичні рекомендації щодо оформлення дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня»	42
Додаток Б1	Загальні положення методики М. Люшера «Кольоровий тест»	49
Додаток Б2	Інтерпретація значення та позиції розташування кольорів восьми кольорової вибірки М. Люшера	53
Додаток Б3	Бланк психодіагностичного обстеження кольорового ставлення (модифікація Цільмак О.М.) восьми кольорової вибірки М. Люшера	75
Додаток В.	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою М.З. Друкаревича «Неіснуюча тварина»	76
Додаток Г1	Процедура психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину»	80
Додаток Г2	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину»	82
Додаток Д.	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою О.В. Романової та Т.І. Ситько «Людина під дощем»	89
Додаток Є1	Бланк пост-малюнкового опитування за методикою Дж. Бука «Дом-дерево-людина»	94
Додаток Є2	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою Дж. Бука «Дом-дерево-людина»	97

Додаток Ж.	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою Ф. Гуденафа «Малюнок дерева»	111
Додаток З	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою Е. Клессманн «Три дерева»	116
Додаток К1	Загальні положення методики Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї»	119
Додаток К2	Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї»	121
Додаток Л.1	Загальні положення методики Рене Жилля «Фільм-тест»	128
Додаток Л.2	Тестовий матеріал методики Рене Жилля «Фільм -тест»	130
Додаток Л.3	Реєстраційний лист до методики Рене Жилля «Фільм-тест»	144
Додаток Л.4	Ключ до методики Рене Жилля «Фільм -тест»	145
Додаток М1	Бланк до тесту Е. Вартегга	146
Додаток М2	Процедура проведення тесту Е. Вартегга та інтерпретація результатів	147
Додаток Н1	Стимульний матеріал методики «Hand-тест»	150
Додаток Н2	Обробка результатів та інтерпретація результатів психодіагностики за методикою «Hand-тест»	152
Додаток О	Список показників у малюнкових тестах	157

ВСТУП

«Проективна психодіагностика» – це вибіркова навчальна дисципліна. В рамках курсу здобувачі мають змогу познайомитися з деякими проективними методиками, які спрямовані на дослідження особистості. Перший опис процесу проекції в ситуації і зі стимулами, що допускають їхню різну інтерпретацію належить Генрі Мюррею (Murray, 1935). Він розглядає проекцію як природну тенденцію людей діяти під впливом своїх потреб, інтересів, усієї психічної організації. По суті, це перше застосування поняття проекції до психологічного дослідження. При цьому Г.Мюррей, добре знайомий із психоаналітичними роботами, вважав, що захисні механізми в процесі проекції можуть виявлятися, а можуть і не виявлятися.

Поняття проекції для позначення цих методик, вперше було використане Л.Франком (1939р.), полягає у свідомому чи безсвідомому перенесенні суб'єктом власних властивостей, станів на зовнішні об'єкти, тобто не зовсім обізнане приписування їх іншим людям, подіям і промовам власних думок і почуттів людини.

Метою навчального курсу «Проективна психодіагностика» є формування у здобувачів вищої освіти компетентності у галузі проективної психодіагностики.

Завданнями є:

- 1) надання здобувачам знань щодо:
 - поняття «проекції»;
 - історії розвитку проективних методик;
 - особливостей проективних методик;
 - класифікації проективних методик;
 - основ інтерпретації проективних методик;
 - можливостей їх застосування;
 - проективного підходу до особистості клієнта, як відносно стійкої системи динамічних процесів, організованих на основі потреб, емоцій та індивідуального досвіду;
- 2) розвиток у майбутніх магістрів психологів умінь:
 - виробляти гіпотези щодо особистісного значення та сенсу для клієнта малюнку;
 - ставити уточнюючі, навідні, відкриті запитання, базуючись на відповідях клієнта та власних гіпотезах щодо інтерпретації малюнку;
 - слухати, чути та почути, дивитися;
 - бачити та побачити;
 - оцінювати межі власної фахової компетентності;
 - керуватися загальнолюдськими цінностями та дотримуватися норм професійної етики.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ, ЯКІ ПОШИРЮЮТЬСЯ НА УЧАСТЬ ЗДОБУВАЧІВ У ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ ТА ВИКОНАННІ ПРАКТИЧНИХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до [«Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія»»](#).¹

Так, зокрема, поточний контроль знань здобувачів освіти оцінюється за шкалою («2», «3», «4», «5»), з обов'язковим переведенням при підсумковому контролі оцінок в бали за допомогою шкали Університету до національної шкали та шкали ECTS.

Шкала оцінювання			
100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
90-100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	Fx	Незадовільно	Не зараховано
1-34	F		

Для отримання підсумкової оцінки здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості практичних/лабораторних занять та поточних контрольних заходів (реферату, контрольної роботи, завдань до самостійної роботи тощо). Для переведу підсумкової оцінки у 100 бальну шкалу оцінювання знань середньоарифметична підсумкова оцінка множиться на коефіцієнт 20. Якщо протягом вивчення навчальної дисципліни здобувач освіти, який складає екзамен, набрав не менше ніж 1/2 від загальної кількості оцінок суму балів 90 та більше за шкалою оцінювання ECTS, то він має право отримати оцінку за набраними балами A/Відмінно без складання підсумкового контролю.

Здобувач освіти, який складає залік та набрав суму балів 60 та більше за шкалою оцінювання ECTS, отримує оцінку за набраними балами без складання підсумкового контролю. Якщо здобувач освіти бажає покращити оцінку, отриману як середньоарифметичну результатів поточного контролю, то він може скласти залік.

Здобувач освіти, який набрав менше ніж 1/2 від загальної кількості оцінок на практичних/лабораторних заняттях та поточних контрольних заходах та/або менше ніж 60 балів (для залікової дисципліни) та менше ніж 90 балів (для екзаменаційної дисципліни) складає залік/екзамен відповідно в обов'язковому порядку.

¹ [Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія»](https://www.onua.edu.ua/ua/doc-education-ukr/7844-polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-protsesu-v-nu-oua)
<https://www.onua.edu.ua/ua/doc-education-ukr/7844-polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-protsesu-v-nu-oua>

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Здобувач у процесі вивчення навчальної дисципліни «Проективна психодіагностика» повинен:

- 1) опанувати лекційним матеріалом;
- 2) виконати Завдання для опанування навчальним матеріалом під час самостійного опанування навчальним матеріалом;
- 3) відповісти на запитання для контролю знань і вмінь;
- 4) виконати індивідуальне завдання;
- 5) приймати активну участь під час практичних занять в обговоренні навчальних питань та вирішенні задач.

Опановуючи навчальний матеріал здобувач повинен розглядати, систематизувати та узагальнювати різні джерела інформації, встановлюючи змістовну сутність та логічність тих чи інших теоретичних положень. Кожне навчальне питання здобувачеві слід розглянути з точки зору наукової обґрунтованості, логічності, системності, конкретності та надійності джерела інформації.

Виконуючи **завдання для самостійної роботи**, здобувачеві слід пам'ятати, що відповідь по тому чи іншому питанню повинна бути чіткою, логічною, науково обґрунтованою, лаконічною та зрозумілою. Для цього він повинен:

- 1) глибоко проникати в сутність процесу, явища, що досліджується;
- 2) визначити смислові моменти навчального матеріалу та інформації, отриманої з різних джерел;
- 3) «очистити» навчальний матеріал від зайвої інформації;
- 4) узагальнити та уніфікувати навчальний матеріал;
- 5) креативно підходити до структуризації, класифікації та комбінації певних теоретичних постулатів;
- 6) логічно розмежувати елементи певних теоретичних положень один від одного та тощо.

Здобувачі можуть досягти повного осмислення і розуміння навчального матеріалу шляхом використання таких методів як: аналіз, синтез, дедукція, індукція, класифікація, конкретизація, порівняння, абстрагування, узагальнення та тощо.

Після засвоєння навчального матеріалу здобувач повинен **надати відповідь на запитання для контролю знань і вмінь**. Відповідаючи на певне запитання, – здобувач повинен обґрунтувати свою відповідь, розкриваючи її з різних наукових та практичних підходів.

Обов'язковим елементом процесу опанування здобувачем навчальним матеріалом є виконання ним **індивідуального завдання**, яке є важливою частиною позааудиторної самостійної роботи.

Метою індивідуального завдання є розвиток у здобувача навчально-дослідницьких умінь самостійно систематизувати, класифікувати, ранжувати та узагальнювати інформацію та на її основі розробити/створити новий інтелектуальний продукт.

У процесі самостійної підготовки здобувачів до практичних занять індивідуальні завдання є обов'язковими для виконання. За виконане індивідуальне завдання здобувач отримує оцінку.

Таким чином, для успішного опанування навчального матеріалу з навчальної дисципліни «Проективна психодіагностика» здобувач, під час самостійної роботи, повинен виконати завдання для самостійної роботи; відповісти на запитання для контролю знань і вмінь, виконати індивідуальне завдання (у контексті вирішення задачі) та під час практичних занять приймати активну участь у обговоренні навчальних питань.

Здобувач повинен протягом вивчення навчальної дисципліни:

А) здійснювати підбір проективних методів та оформлювати їх відповідно до методичних рекомендацій щодо оформлення дидактико-методичного комплексу: «Психологічна скриня» (дивись додаток А);

Б) проводити психодіагностику;

В) здійснювати аналіз та інтерпретацію результатів проективної психодіагностики;

Г) оформлювати психологічну характеристику за результатами проективної психодіагностики.

Здобувач вищої освіти допускається до заліку за умови виконання усної та практичної складової!

ТЕМА 1.
ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ
ТА ЇХНЯ КЛАСИФІКАЦІЯ

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

1. Питання для самостійного опанування навчальним матеріалом

- Поняття проективних методів.
- Загальна характеристика проективних методик: переваги і недоліки.
- Теоретична основа проективних методів.
- Класифікація проективних методик, розроблених Л.Френком.
- Аналіз основних груп проективних методик.

Питання для контролю знань і вмінь

1. Поняття проективних методів.
2. Загальна характеристика проективних методик: переваги і недоліки.
3. Теоретична основа проективних методів.
4. Класифікація проективних методик, розроблених Л.Френком.
5. Основні групи проективних методик.
6. Особливості проективних методів.
7. Етапи розвитку проективного методу.
8. Специфічні ознаки проективних методик.
9. Основні способи побудови та сфери використання проективних методик.

Індивідуальні теоретико-практико-орієнтовні завдання

1. Підготувати реферати з таких тем:

- «Проективні методи в психології».
- «Особливості проективних методів».
- «Переваги використання проективних методів».
- «Різновиди проекції в психології».
- «Етапи розвитку проективного методу».
- «Характеристика конструктивних проективних методик».

2. Підібрати 5-7 проективних тестів та оформити їх відповідно до методичних рекомендацій щодо оформлення дидактико-методичного комплексу «Психологічна скринька» (дивись додаток А).

Література для підготовки до практичного заняття

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. / І. М. Галян. – 2-е вид., стер. – Київ : Академвидав, 2011. – 464 с. – (Альма-матер).

2. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
3. Галина КАТОЛИК, Вікторія БАГРІЙ. Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.
4. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика / Т.М. Малкова. – Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. 132 с.
5. Психодіагностика: Навчальний посібник: В.І.Осьодло, М.С.Корольчук / Під заг. ред. М.С.Корольчука. К.: КиМУ, ВГІ НАОУ, 2003. 414 с.
6. Психодіагностика. Психологічний практикум : навч. посіб. / Баклицька О.П., Баклицький І.О., Сірко Р І., Слободяник В.І. Львів : Сполом, 2015. 464 с.
7. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
8. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія» / О. О. Чумак, О.М. Товстуха; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Обговорення теоретичних питань:
 - Поняття проєктивних методів.
 - Загальна характеристика проєктивних методик: переваги і недоліки.
 - Теоретична основа проєктивних методів.
 - Класифікація проєктивних методик, розроблених Л.Френком.
 - Аналіз основних груп проєктивних методик.
2. Обговорення рефератів.
3. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 2. КОЛЬОРОВИЙ ТЕСТ М. ЛЮШЕРА

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом
Вивчити діагностичні критерії кольорового тесту М. Люшера

Питання для контролю знань і вмінь

1. Коли може бути використана методика М. Люшера?
2. Що слід знати при здійсненні інтерпретації кольорів та їх співвідношень?
3. Яка процедура проведення методики М. Люшера «Кольоровий тест»?
4. Що характеризує перший вибір в методиці Люшера?
5. Що характеризує останній вибір в методиці Люшера?
6. Характеристика кольорів згідно Макса Люшера.

Література для підготовки до практичного заняття

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. / І. М. Галян. 2-е вид., стер. Київ : Академвидав, 2011. 464 с. (Альма-матер).
2. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика: навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
3. Галина КАТОЛИК, Вікторія БАГРІЙ. Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.
4. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика / Т.М. Малкова. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. 132 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: аркуші А 4, ручка, кольорові картки тесту М.Люшера, бланк до методики «Кольоровий тест ставлення» (модифікація О.М. Цільмак) – додаток Б2.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Психодіагностика за методом М. Люшера «Кольоровий тест».
2. Обробка результатів психодіагностики за методикою М. Люшера «Кольоровий тест» та інтерпретація результатів.
3. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою М. Люшера «Кольоровий тест».
4. Складання таблиці особистісного значення кольорів.
5. Презентація результатів визначення особистісного значення кольорів.
6. Проведення методики «Кольоровий тест ставлення» (модифікація О.М. Цільмак).

7. Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою «Кольоровий тест ставлення» (в модифікації О.М. Цільмак) за даними таблиці особистісного значення кольорів.

8. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Кольоровий тест ставлення» (в модифікації О.М. Цільмак).

9. Підбиття підсумків практичного заняття.

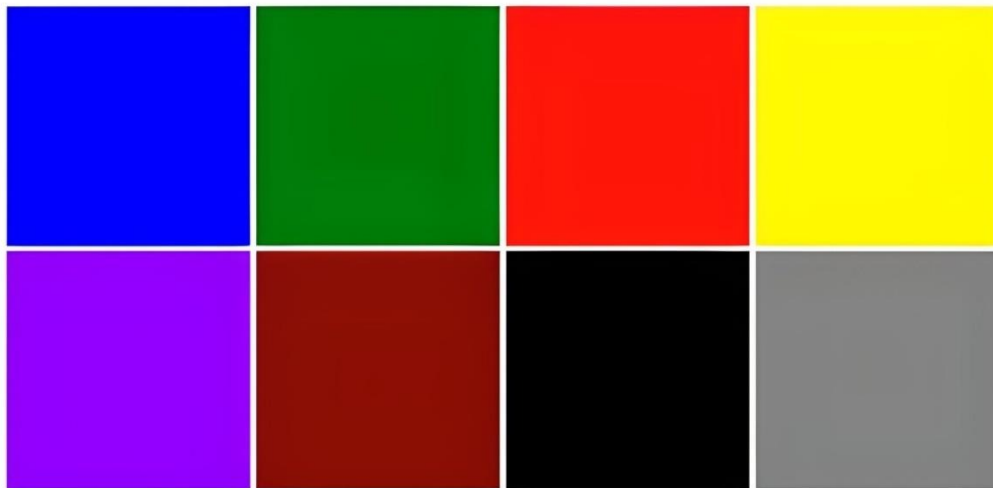
Хід практичного заняття:

1. Проходження психодіагностики за методом М. Люшера «Кольоровий тест».

Інструкція. Вам треба обрати з восьми кольорів той, який найбільше вам подобається.

При цьому потрібно пояснити, що він повинен вибрати колір не намагаючись співвіднести його з улюбленим кольором в одязі, кольором очей тощо.

ОБЕРИ КОЛІР

Картку з вибраним кольором слід відкласти в сторону, перевернувши кольоровою стороною вниз та на папері записати її номер. Де цифра:

1 – синій;

5 – фіолетовий;

2 – синьо-зелений;

6 – коричневий;

3 – оранжево-червоний;

7 – чорний;

4 – світло-жовтий;

0 – сірий.

Потім треба обрати з решти семи кольорів найбільш приємний.

Обрану картку слід покласти кольоровою стороною вниз праворуч від першої та на папері записати її номер.

І так до кінця.

Через 2-3 хв. знову процедуру слід повторити.

При цьому варто пам'ятати, що не треба згадувати порядок розкладки у першому виборі і свідомо змінювати попередній порядок.

Треба вибирати кольори, як ніби вперше (так як перший вибір в тесті Люшера характеризує бажаний стан, другий – дійсний).

2. Обробка результатів психодіагностики за методикою М. Люшера «Кольоровий тест» та інтерпретація результатів (дивись додаток Б1).

3. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою М. Люшера «Кольоровий тест».

4. Складання таблиці особистісного значення кольорів (червоного, синього, чорного, білого, зеленого, жовтого, фіолетового, помаранчевого та ін.).

Таблиця особистісного значення кольорів

Колір	Позитивне значення кольору	Негативне значення кольору	Баланс між негативним та позитивним значенням
червоний			
чорний			
жовтий			
.....			

5. Презентація результатів визначення особистісного значення кольорів.

6. Проведення методики «Кольоровий тест ставлення» (модифікація О.М. Цільмак) – див. додаток Б2.

7. Інтерпретація результатів психодіагностики за методикою «Кольоровий тест ставлення» (в модифікації О.М. Цільмак) за даними таблиці особистісного значення кольорів.

8. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Кольоровий тест ставлення» (в модифікації О.М. Цільмак).

9. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 3.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА М.З. ДРУКАРЕВИЧА
«НЕІСНУЮЧА ТВАРИНА»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом
Вивчити діагностичні критерії проективної методики «Неіснуюча тварина»

Питання для самостійного опанування навчальним матеріалом

1. Інтерпретація основних ознак голови неіснуючої тварини.
2. Інтерпретація основних ознак тулуба неіснуючої тварини.
3. Інтерпретація основних ознак кінцівок неіснуючої тварини.
4. Інтерпретація додаткових ознак неіснуючої тварини.

Література для підготовки до практичного заняття

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. / І. М. Галян. 2-е вид., стер. Київ : Академвидав, 2011. 464 с. (Альма-матер).
2. Голярдик Н.А., Купчишина В.Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
3. Католик Г., Багрій В.. Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.
4. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика / Т.М. Малкова. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. 132 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: аркуші А4, ручка, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка.

P.S. Користуватися олівцем середньої м'якості; ручкою та фломастером – не можна.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Робота у групах.
2. Самостійна робота.
3. Робота у парах «психолог-клієнт».
4. Обмін ролями - той, хто був психологом стає клієнтом, той хто був клієнтом стає психологом.
5. Обмін малюнками неіснуючої тварини та оповіданнями про неї.
6. Презентація у групі роботи у парах «психолог-клієнт».
7. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою Неіснуюча тварина».

8. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Робота у групах. Група об'єднується у чотири підгрупи.

Завдання для *першої підгрупи*:

Кожному самотійно треба придумати та намалювати неіснуючу тварину, тобто таку, якої ніколи і ніде раніше не існувало й не існує.

Завдання для *другої підгрупи*:

Кожному самотійно треба придумати та намалювати дуже злу і найстрашнішу тварину, якої ніколи і ніде раніше не існувало й не існує.

Завдання для *третьої підгрупи*:

Кожному самотійно треба придумати та намалювати щасливу тварину, якої ніколи і ніде раніше не існувало й не існує.

Завдання для *четвертої підгрупи*:

Кожному самотійно треба придумати та намалювати нещасну тварину, якої ніколи і ніде раніше не існувало й не існує.

2. Самостійна робота.

Завдання для *всіх*:

2.1. Назвіть вашу тварину неіснуючим ім'ям.

2.2. Письмово скласти оповідання про неіснуючу тварину.

P.S. Оповідання можна складати у довільній формі (орієнтовно 10-15 речень).

В описі бажано відобразити такі моменти:

- розміри тварини;
- де і з ким вона живе;
- чим вона харчується,
- чим зазвичай займається;
- чого вона боїться;
- для чого вона живе і яка від неї користь;
- чи має вона друзів, ворогів;
- які у неї 3 основні бажання.

3. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

3.1. Об'єднатися у пари.

3.2. Розподілити ролі – хто буде «психологом», а хто «клієнтом»

P.S. Члени пари по черзі відіграють ролі психолога та клієнта.

3.3. Проведення моніторингової бесіди:

- Клієнт презентує малюнок та зачитує оповідання про неіснуючу тварину.
- Психолог уважно слухає, фіксує питання, які виникають в процесі розповіді. Продумує запитання до клієнта. Проводить бесіду за малюнком неіснуючої тварини та за оповіданням про неї.

4. Обмін ролями - той, хто був психологом стає клієнтом, той хто був клієнтом стає психологом.

5. Обмін малюнками неіснуючої тварини та оповіданнями про неї.

Завдання для членів пари:

5.1. Здійснити аналіз малюнку «Неіснуюча тварина» (дивись додаток В) та написати психологічну характеристику за результатами цього аналізу.

P.S. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії зі «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

5.2. Провести психологічне консультування за результатами психодіагностики за методикою «Неіснуюча тварина».

6. Презентація у групі роботи у парах «психолог-клієнт».

Завдання до всіх членів групи:

➤ Уважно слухати психологічну характеристику за методикою «Неіснуюча тварина».

➤ Доповнити психологічну характеристику за методикою «Неіснуюча тварина».

➤ Здійснити аналіз форми та змісту психологічної характеристики.

➤ Удосконалити зміст психологічної характеристики.

7. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою Неіснуюча тварина».

8. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 4.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА К. МАХОВЕР «НАМАЛЮЙ ЛЮДИНУ»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

1. Питання для самостійного опанування навчальним матеріалом
 - Інтерпретація основних ознак малюнку голови людини.
 - Інтерпретація основних ознак малюнку тулуба людини.
 - Інтерпретація основних ознак малюнку кінцівок людини.

Індивідуальне практико-орієнтовне завдання

1. Проведення з дитиною методики К. Махвер «Намалюй людину» (див. додаток Г).

2. Проведення бесіди з дитиною за її малюнком людини (детальніше див. додаток Г).

У процесі бесіди слід прояснити всі неясні моменти. Через почуття і переживання, які дитина висловлює під час бесіди, – здійснити психодіагностику її емоційного стану. Для актуалізації почуттів можна задавати такі питання:

– Хто ця людина?	– Хто дивиться на неї?
– Де вона живе?	– Чи знайома тобі ця людина?
– Чи є у нього друзі?	– Про що вона думає?
– Чим вона займається?	– Що вона відчуває?
– Добрий вона чи злий?	– Він тобі подобається?
– На кого вона дивиться?	– Що найбільше хоче ця людина? і т. д.

3. Аналіз малюнка людини та написання психологічної характеристики за результатами цього аналізу (дивись додаток Г).

Р.С. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

Необхідні матеріали для самостійної роботи: аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка.

Р.С. Користуватися олівцем середньої м'якості; ручкою та фломастером – не можна.

Література для підготовки до практичного заняття

1. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.

2. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія» / О. О. Чумак, О.М. Товстуха; Держ.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: «Бланк пост-малюнкowego опитування» методики «Намалюй людину», аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Аналіз та обговорення форми та змісту психологічної характеристики дитини за результатами психодіагностики дитини за методом «Намалюй людину».
2. Робота у парах «психолог-клієнт».
3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Намалюй людину».
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Аналіз та обговорення результатів виконання практико-орієнтовного завдання щодо форми та змісту психологічної характеристики дитини за результатами психодіагностики за методом «Намалюй людину». Удосконалення змісту психологічної характеристики.

2. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

2.1. Проведення психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину».

2.2. Проведення моніторингової бесіди за результатами психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину» (детальніше див. додаток Г).

P.S. Результати моніторингової бесіди слід записати на бланку пост-малюнкowego опитування.

Бланк пост-малюнкowego опитування за методикою «Намалюй людину»

Питання	Відповідь	Примітка реакції клієнта
Хто ця людина?		
Де вона живе?		
Чи є у нього друзі?		
Чим вона займається?		
Добра вона чи зла?		
На кого вона дивиться?		
Хто дивиться на неї?		
Чи знайома тобі ця людина?		
Про що вона думає?		
Що вона відчуває?		
Він тобі подобається?		
Що найбільше хоче ця людина?		

2.3. Аналіз малюнка людини та написання психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину». (дивись додаток Г).

P.S. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

2.4. Проведення психологічної консультації за результатами психодіагностики за методикою К. Маховер «Намалюй людину».

2.5. Рефлексія та удосконалення змісту психологічної характеристики.

P.S. Вирішивши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом».

3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».

3.1. Аналіз процедури проведення психодіагностики за методом К. Маховер «Намалюй людину».

3.2. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методом К. Маховер «Намалюй людину».

3.3. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методом К. Маховер «Намалюй людину».

4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Намалюй людину».

5. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 5.
МЕТОДИКА О.В. РОМАНОВОЇ ТА Т. І. СИТЬКО
«ЛЮДИНА ПІД ДОЩЕМ»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проективної методики О.В. Романової та Т. І. Ситько «Людина під дощем».

Індивідуальне практико-орієнтовне завдання

1. Підібрати проективні методи, в яких треба зобразити людину, та відповідно їх оформити, додавши до дидактико-методичного комплексу: «Психологічна скриня» (див. додаток А).
2. Провести психодіагностику свого знайомого за методикою «Людина під дощем». Проінтерпретувати результати та оформити їх у вигляді психологічної характеристики (дивись додаток Д).

Питання для самостійного опанування навчального матеріалу

1. Основна мета методики «Людина під дощем».
3. Особливості інтерпретації порядку малювання «Людина під дощем».
3. Інтерпретація методики «Людина під дощем».
7. Опишіть процедуру проведення методики «Людина під дощем».

Література для підготовки до практичного заняття

1. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
2. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія» / О. О. Чумак, О.М. Товстуха; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім.Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: 2 аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, фарби, кісточки, фломастери, гумка, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

- 1.Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.
2. Проведення методики К. Маховер «Намалюй людину».
3. Проведення методики О.В. Романової та Т. І. Ситько «Людина під дощем».
4. Робота у парах «психолог-клієнт».
5. Презентація у групі результатів роботи у парах.
6. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методиками «Людина» та «Людина під дощем».
7. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1.Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.

1.1. Заслуховування різновидів проєктивні методи, в яких треба зобразити людину, їх мети, особливостей інтерпретації.

1.2. Обговорення психологічної характеристики за результатами психодіагностики свого знайомого за методикою «Людина під дощем».

1.3. Аналіз форми та змісту психологічних характеристик. Визначення помилок та удосконалення змісту психологічних характеристик.

2. Проведення методики К. Маховер «Намалюй людину».

Інструкція:

2.1. У вас є два аркуші. Вам пропонується на одному аркуші – намалювати людину. Для цього вам слід:

- Розслабитися, відкинути всі сторонні думки.
- Взяти чистий аркуш паперу, покласти його перед собою.
- Уявіть собі просто людину й намалюйте її.

P.S. Малюйте тим, чим більше подобається на даний момент: чи фарбами, чи олівцями, чи фломастерами тощо.

- Під час малювання придумайте історію людини.

2.2. Коли малюнок людини буде готовий треба:

➤ Начебто «увійти» в малюнок, відчувати його. Прислухатися до себе, до своїх почуттів.

- Задайте собі запитання:

«Що я відчуваю, коли дивлюся на свій малюнок людини?

Що для мене значить кожна його деталь цього малюнку?».

- Запишіть свої відповіді.

2.3.Запишіть історію людини з малюнку.

3. Проведення методики О.В. Романової та Т. І. Ситько «Людина під дощем».

Інструкція:

3.1. Візьміть другий аркуш та покладіть його перед собою.

- Уявіть людину під дощем і намалюйте її.

PS. Малюйте тим, чим більше подобається на даний момент: чи фарбами, чи олівцями, чи фломастерами тощо.

- Під час малювання придумайте історію людини під дощем.

3.2. Коли малюнок людини під дощем буде готовий треба начебто «увійти» в малюнок, щоб відчувати:

- У якому стані чи настрої знаходиться персонаж?
- Як персонаж себе відчуває?
- Чи має сили та ресурси боротися з труднощами?
- Чи спокійно й адекватно сприймає дану ситуацію, розуміючи, що це звичайне природне явище?

3.3. Запишіть історію людини під дощем.

4. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

4.1. Обмінюйтеся малюнками.

4.2. Провести моніторингову бесіду за малюнками.

P.S. Спочатку треба послухати історію людини з малюнку «Людина», потім перейти до історії людини з малюнку «Людина під дощем».

Приклади запитань психолога за методикою «Людина»²:

- Розкажіть про цю людину: як вона себе почуває?
- Який у неї настрій?
- Що їй найбільше хочеться зробити?

Приклади питань психолога за методикою «Людина під дощем»³

- Розкажіть про цю людину: як вона себе почуває?
- Який у неї настрій?
- Що їй найбільше хочеться зробити?
- Дощ пішов несподівано або за прогнозом?
- Людина була готова до того, що піде дощ чи для неї це несподіванка?
- Чи є у цієї людини взагалі звичка ходити під парасолькою?
- Якщо людині під дощем дискомфортно (погано), то чим їй можна допомогти?

➤ Що сама людина може зробити, щоб собі допомогти, щоб впоратися з дощем?

- Чи любите ви дощ? Чому?

4.3. Зіставити малюнки «Людина» та «Людина під дощем» та здійснити їх аналіз .

P.S. Особа, яка відіграє роль «психолога» при аналізі малюнків повинна сприймати їх суто емоційно без аналітичних спроб. Так, наче розглядає картину на виставці. Це допоможе відчувати настрій та стан «клієнта».

Порівнюючи два малюнки треба звернути увагу на такі характерні зміни⁴:

* Як на малюнках змінюється колір (колір фону, колір людини, в який колір пофарбовані дощові краплі);

² Людина під дощем.

<https://dytpsyholog.com/2015/08/05/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D0%B4%D0%BE%D1%89%D0%B5%D0%BC/>

³ Людина під дощем.

<https://dytpsyholog.com/2015/08/05/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D0%B4%D0%BE%D1%89%D0%B5%D0%BC/>

⁴ Людина під дощем. <https://tsn.ua/zdorovya/korysni-statti/test-lyudina-pid-doschem-rozkriye-vashe-spravzhnye-ya-1927987.html>

* Чи змінюється на малюнках стать людини? Якщо так, то це вкаже на спосіб реагування – за «жіночим» або «чоловічим» типом зустрічає людина труднощі;

* Чи змінюється на малюнках вік людини? Чи відповідає приблизний вік людини віку самого художника? Регрес в дитинство – людина зображена на малюнку, молодша за автора. Якщо на малюнку старша за автора людина – це розповідь про те, кого зі старших родичів схильний наслідувати автор малюнку, вирішуючи свої проблеми.

* Чи змінюється розмір фігури на малюнках? Дуже мініатюрна фігура на другому малюнку говорить про низьку стресостійкість, можливо про низьку самооцінку. Дуже велика фігура свідчить про активну життєву позицію, агресивність.

4.4. Написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики за методиками «Людина» та «Людина під дощем» (Додаток Г2 та Додаток Д).

Р.С. При інтерпретації малюнків звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

4.5 Обговорити зміст психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методиками «Людина» та «Людина під дощем».

Р.С. Вирішавши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає

5. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».

5.1. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

5.2. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

6. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методиками «Людина» та «Людина під дощем».

7. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 6.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА ДЖ. БУКА «ДІМ-ДЕРЕВО-ЛЮДИНА»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

1. Питання для самосійного опанування навчальним матеріалом

- Інтерпретація основних ознак малюнку голови людини.
- Інтерпретація основних ознак малюнку тулуба людини.
- Інтерпретація основних ознак малюнку кінцівок людини.
- Інтерпретація основних ознак малюнку стін домівки.
- Інтерпретація основних ознак малюнку дерева.
- Лінії та їх значення у малюнку.
- Колір, що використовується та його інтерпретація.

Індивідуальне практико-орієнтовне завдання

1. Малювання на тему: «Дім-Дерево-Людина».

Інструкція: «Я пропоную вам намалювати «Дім-Дерево-Людину». Що малювати першим, та як малювати - вирішувати тільки вам. «Дім-Дерево-Людину» - не тест на художні здібності. Тому не цікавлять ваші здібності до малювання як такі. Малюнок має бути виконаний від руки. Ви можете стирати намальоване скільки завгодно - це не позначиться на вашій оцінці. Ви можете обмірковувати малюнок стільки часу, скільки вам знадобиться. Тільки постарайтеся намалювати якнайкраще».

2. Заповнення «Бланку пост-малювального опитування» за методом «Дім-Дерево-Людина» (ДДЧ) (див. додаток Є1).

3. Аналіз малюнка «Дім-Дерево-Людина» та письмова інтерпретація результатів аналізу (дивись додаток Є2).

Р.С. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

Необхідні матеріали для самостійної роботи: «Бланк пост-малюнкового опитування» методики «Дім-Дерево-Людина» (див. додаток Є1), аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка.

Література для підготовки до практичного заняття

Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: «Бланк пост-малюнкового опитування» методики «Дім-Дерево-Людина» (див. додаток Є1), аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.
2. Робота у парах «психолог-клієнт».
3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Дім-Дерево-Людина».
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.

1.1. Обговорення психологічної характеристики за результатами психодіагностики свого знайомого за методикою «Дім-Дерево-Людина».

1.2. Аналіз форми та змісту психологічних характеристик. Визначення помилок та удосконалення змісту психологічних характеристик.

2. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

2.1. Провести психодіагностику за методом «Дім-Дерево-Людина».

2.2. Провести моніторингову бесіду за результатами психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина».

2.3. Заповнити «Бланк пост-малювального опитування» за методом «Дім-Дерево-Людина» (ДДЧ) (див. додаток Є1).

2.4. Здійснити аналіз малюнка «Дім-Дерево-Людина» та написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина» (дивись додаток Є2).

2.6. Провести психологічну консультацію за результатами психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина».

Р.С. Вирішавши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом».

3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».

3.1. Аналіз процедури проведення психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина».

3.2. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина».

3.3. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методом «Дім-Дерево-Людина».

4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Дім-Дерево-Людина».

5 Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 7.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА Ф.ГУДЕНАФА «МАЛЮНОК ДЕРЕВА»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проективної методики «Намалюй дерево»

Питання для контролю знань і вмінь

- Яка мета проективної методики Ф.Гуденафа «Намалюй дерево»?
- Що символізує забарвлення малюнка дерева?
- Що символізує загальний розмір дерева відображає?
- Що символізує розміщення дерева на аркуші?
- Що символізує стовбур дерева?
- Що символізують гілки дерева?
- Що символізують листя дерева?
- Що символізує крона дерева?

Література для підготовки до практичного заняття

Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія». Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

Необхідні матеріали для практичного заняття: 1 аркуш А4, простий олівець, різнокольорові олівці, гумка, ручка, фломастери, фарби, кисточки.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Малювання на тему: «Малюнок дерева».
2. Написання у довільній формі оповідання «Про дерево».
3. Робота у парах «психолог-клієнт».
4. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».
5. Аналіз форми та змісту психологічних характеристик.
6. Удосконалення змісту психологічної характеристики.
7. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Малювання дерева.

Інструкція. Вам треба намалювати дерево, яке вам подобається.

2. Написання у довільній формі оповідання «Про дерево». В описі бажано відобразити такі моменти:

- розміри дерева;
- де і з ким воно живе;
- чим зазвичай займається;
- чого воно боїться;
- для чого воно живе і яка від нього користь;
- чи має воно друзів, ворогів;
- які у нього 3 основні бажання.

3. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

3.1. Обмінятися малюнками та послухати оповідання «Про дерево».

3.2. Провести бесіду за малюнком й моментами, які не були висвітлені у оповіданні.

Орієнтовний перелік запитань, на які можливо слід відповісти:

- о Що це за дерево?
- о Де росте це дерево?
- о Який приблизний вік цього дерева?
- о Це дерево живе?
- (Якщо досліджуваний вважає, що дерево живе):
- о Що саме на малюнку підтверджує, що дерево живе?
- о Чи немає у дерева якоїсь мертвої частини? Якщо є, то яка саме?
- о Чим, на вашу думку, викликана загибель частини дерева?
- о Як ви думаєте, коли це сталося?
- (Якщо досліджуваний вважає, що дерево мертво):
- о Чим, на вашу думку, викликана загибель дерева?
- о Як ви думаєте, коли це сталося?
- о Як ви думаєте, на кого це дерево більше схоже – на чоловіка або на жінку?
- о Що саме в малюнку підтверджує вашу точку зору?
- о Якщо б тут замість дерева була людина, в який бік вона б дивилась?
- о Це дерево стоїть окремо або в групі дерев?
- о Коли ви дивитеся на малюнок дерева, як вам здається: воно розташовано вище вас, нижче або знаходиться на одному рівні з вами?
- о Про що змушує вас думати це дерево?
- о Про що воно вам нагадує?
- о Це дерево здорове?
- о Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
- о Це дерево сильне?
- о Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
- о Які позитивні характеристики у цього дерева?
- о Які негативні характеристики у цього дерева?
- о Кого вам нагадує це дерево? Чому?
- о Чого найбільше потребує це дерево? Чому?

3.2. Помінятися ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом». Та вирішити завдання 3.1. а 3.2.

3.4. Написати психологічну характеристику за результатами аналізу малюнку «Малюнок дерева» свого «клієнта» - див. додаток Ж.

P.S. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

3.5. Провести психологічну консультацію (один одного) за результатами психодіагностики за методом «Малюнок дерева».

4. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».

4.1. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

4.2. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

5. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Про дерево».

6. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 8.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА Е. КЛЕССМАНН «ТРИ ДЕРЕВА»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проективної методики Е. Клессманн «Три дерева»

Індивідуальне теоретико-практико-орієнтовне завдання

Підібрати 3-5 проективних тестів для вивчення дитячо-батьківських відносин та оформити їх відповідно до методичних рекомендацій щодо оформлення ДМК «Психологічна скринька» (дивись додаток А).

Питання для контролю знань і вмінь

- Яка мета проективної методики «Три дерева»?
- Що символізує забарвлення дерев?
- Що символізує загальний розмір дерев?
- Що символізує розміщення дерев на аркуші?

Література для підготовки до практичного заняття

1. Klessmann E.: Das Katathymes Bilderleben a los Spiegel gestister Familienbeziehungen bei Kindern und Jugendlichen. In Leuner, H.: Katathymes Bilderleben - Ergebnisse in Theorie und Praxis, 3. Aufl. Huber, Bern 1990

2. Klessmann E., Eibach H. We die Seele wohnt: das imagindre Haus als Spiegel menschlicher Erfahrungen i Entwicklungen, Huber, Bern, Güttingen, Toronto 1. Aufl.1993.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: аркуш паперу формату А4, простий олівець, кольорові олівці, гумка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Робота у парах «психолог-клієнт».
2. Презентація у групі результатів роботи пар.
3. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Три дерева».
4. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття

1. Робота у парах «психолог-клієнт».

Завдання:

- 1.1. Провести психодіагностику за методом Е. Клессманн «Три дерева».

Покрокова інструкція:

- Намалуйте будь-які три дерева.
- Назвіть кожне дерево і підпишіть його кольоровим олівцем, який найбільше підходить цьому дереву.
- Виберіть дерево, яке Вам найбільше подобається.
- Порівняйте кожне дерево з членами її сім'ї та підпишіть.

1.2.Провести моніторингову бесіду за результатами психодіагностики за методом Е. Клессманн «Три дерева» та заповнити «Бланк пост-малювального опитування».

«Бланк пост- малювального опитування» за методом
Е. Клессманн «Три дерева»

Питання	Відповіді	Примітка щодо реакцій
Яке дерево найбільше?		
Яке дерево найменше?		
Яке дерево наймолодше?		
Яке дерево найстаріше?		
Яке дерево найгарніше?		
Щоб можна було б зробити для кожного дерева?		
На кого з членів твоєї родини схоже дерево (умовно перше)		
На кого з членів твоєї родини схоже дерево (умовно друге)		
На кого з членів твоєї родини схоже дерево (умовно третє)		

1.3. Помінятися ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом». Знову вирішити завдання 1.1. та 1.2.

1.4.Здійснити аналіз малюнків трьох дерев один одного (див. додаток 3)

1.5. Написати психологічну характеристику за результатами аналізу малюнку «Три дерева» - див. додаток 3.

1.6.Провести психологічне консультування за результатами психодіагностики за методом Е. Клессманн «Три дерева».

2. Презентація у групі результатів роботи пар.

2.1. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

2.2. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

3. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Три дерева».

4. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 9.
ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА Т. ХОМЕНТАУСКАСА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проективної методики Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї».

Питання для самостійного опанування навчального матеріалу

1. Інтерпретація основних ознак фігур сім'ї.
2. Інтерпретація проективної методики Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї».
3. Що визначає процес стирання намальованого в проективній методиці «Малюнок сім'ї»?
4. Оцінка загальної структури малюнку сім'ї.
5. Кольори та їх значення у малюнку сім'ї.
6. Основна мета проективної методики Т. Хоментausкаса «Малюнок сім'ї»?
7. Опишіть процедуру проведення проективної методики «Малюнок сім'ї».

Література для підготовки до практичного заняття

1. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
2. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія». Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім.Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, фарби, кісточки, гумка, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Робота у підгрупах.
2. Робота у парах «психолог-клієнт».
3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Малюнок сім'ї».
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Робота у підгрупах. Група об'єднується у п'ять підгруп.

Завдання для першої підгрупи:

Усім учасникам підгрупи треба намалювати власну сім'ю.

Завдання для другої підгрупи:

Усім учасникам підгрупи треба намалювати власну сім'ю де всі заняті власними справами.

Завдання для третьої підгрупи:

Усім учасникам підгрупи треба намалювати власну сім'ю, де кожний член родини є фантастичною істотою.

Завдання для четвертої підгрупи:

Усім учасникам підгрупи треба намалювати власну сім'ю, як вона уявляється.

Завдання для п'ятої підгрупи:

Усім учасникам підгрупи треба намалювати власну сім'ю, у вигляді метафори, деякого образу, символу, що виражає особливості вашої сім'ї.

2. Робота у парах «психолог-клієнт» (представники пар повинні бути з різних підгруп).

P.S. Вирішивши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом».

Завдання:

2.1. Обмін малюнками та проведення короткої бесіди.

Імовірні запитання:

- Скажи, хто тут намальований?
- Де вони знаходяться?
- Що вони роблять?
- Хто в сім'ї найбільш хороший і чому?
- Їм весело чи нудно? Чому?
- Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
- Хто з них найбільш нещасний? Чому?
- Як у цій сім'ї карають дітей за погану поведінку?
- Кого одного залишать вдома, коли поїдуть на прогулянку?
- Чому дитина не намальовала кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося)?

2.2. Здійснення аналізу малюнка клієнта (партнера) та написання психологічної характеристики за результатами аналізу малюнку сім'ї (дивись додаток К2).

P.S. При інтерпретації малюнку звертати увагу на діагностичні критерії із «списку показників у малюнкових тестах» (див. – Додаток О).

2.3. Проведення психологічної консультації за результатами психодіагностики.

3. Презентація у групі результатів роботи у парах «психолог-клієнт».

3.1. Аналіз форми та змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

3.2. Удосконалення змісту психологічної характеристики за результатами психодіагностики.

4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Малюнок сім'ї».

5. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 10.
МЕТОДИКА РЕНЕ ЖИЛЯ «ФІЛЬМ-ТЕСТ»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проективної методики Рене Жіля «Фільм-тест».

Питання для контролю знань і вмінь

1. Чи є опитувальник Рене Жіля «Фільм-тест» суто проективним?
2. На що спрямований опитувальник Рене Жіля «Фільм-тест»?
3. Яка основна мета опитувальника Рене Жіля «Фільм-тест»?
4. Опишіть процедуру проведення психодіагностики за опитувальником Рене Жіля «Фільм-тест».
5. Опишіть процедуру обробки результатів психодіагностики за опитувальником Рене Жіля «Фільм-тест».
6. Що насправді визначає «цікавість» у методиці Рене Жіля «Фільм-тест»?

Література для підготовки до практичного заняття

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. / 2-е вид., стер. Київ : Академвидав, 2011. 464 с. (Альма-матер).
2. Голярдик Н.А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: аркуші А 4, опитувальник Рене Жіля «Фільм-тест» (див. додаток Л2), реєстраційний лист до методики Рене Жіля «Фільм-тест» (див. додаток Л3), ключ до опитувальника Рене Жіля «Фільм-тест» (див. додаток Л4)

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Робота у парах «психолог-клієнт»:
 - 1.1. Психодіагностика за методом Рене Жіля «Фільм-тест».
 - 1.2. Аналіз результатів психодіагностики за методикою Рене Жіля «Фільм-тест» та інтерпретація результатів (дивись додаток Л2).
 - 1.3. Написання психологічної характеристики за результатами психодіагностики Рене Жіля «Фільм-тест».
2. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою Рене Жіля «Фільм-тест».
3. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 11.
МАЛЮНКОВИЙ ТЕСТ Е. ВЕРТЕГГА

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом

Вивчити діагностичні критерії проєктивної методики «Тест Е. Вертенга».

Індивідуальне практико-орієнтовне завдання

1. Провести психодіагностику підлітка за тестом Вертенга (бланк у Додатку М1). Відслідкувати емоційні реакції підлітка під час виконання завдання завдання.

2. Провести моніторингову бесіду з підлітком за результатами психодіагностики за тестом Вертенга (результати моніторингової бесіди – зафіксувати, для цього використати чистий бланк – див. Додаток М1).

Орієнтовний перелік запитань:

- Який квадрат кинувся в очі спочатку?
- Який квадрат був домальований першим?
- Що для тебе визначає малюнок на першому домальованому тобою квадраті?

- Який малюнок в квадраті тобі подобається більше?

- Який малюнок в квадраті тобі не подобається? Чому?

3. Написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики підлітка за тестом Вертенга (див. додаток М2).

4. Ознайомити підлітка з результатами психодіагностики за тестом Вертенга.

5. Відслідкувати його реакції на результати психодіагностики за тестом Вертенга.

Питання для самостійного опанування навчального матеріалу

1. Основна мета тесту Вертенга.

3. Оцінка порядку заповнення квадратів тесту Е. Вертенга.

3. Інтерпретація квадратів тесту Вертенга.

7. Опишіть процедуру проведення тесту Вертенга.

Література для підготовки до практичного заняття

1. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: бланк тесту Вертенга (див. Додаток М1). аркуші А4, простий олівець, різнокольорові олівці, фарби, кісточки, гумка, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.
2. Робота у парах «психолог-клієнт».
3. Презентація у групі результатів роботи у парах.
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за тестом Е. Вертенга.
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.

- Як проходила психодіагностика?
- Які емоційні реакції фіксувалися у підлітка під час виконання завдання?
- Як підліток реагував на питання моніторингової бесіди за результатами психодіагностики за тестом Вертенга?
- Які були труднощі при написанні психологічної характеристики за результатами психодіагностики підлітка за тестом Вертенга?
- Як відбувався процес ознайомлення підлітка з результатами психодіагностики за тестом Вертенга?
- Які сканувалися реакції підлітка на результати психодіагностики за тестом Вертенга?

2. Робота у парах «психолог-клієнт».

Р.С. Вирішивши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом».

Завдання:

- 2.1. Провести психодіагностику за тестом Вертенга.
- 2.2. Провести моніторингову бесіду за результатами психодіагностики за тестом Вертенга. Результати моніторингової бесіди – зафіксувати, для цього використати чистий бланк – див. Додаток М1.

Орієнтовний перелік запитань:

- Який квадрат кинувся в очі спочатку?
 - Який квадрат був домальований першим?
 - Що для тебе визначає малюнок на першому домальованому тобою квадраті?
 - Який малюнок в квадраті тобі подобається більше?
 - Який малюнок в квадраті тобі не подобається? Чому?
- 2.3. Написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики підлітка за тестом Вертенга (див. додаток М2).
 - 2.4. Ознайомити «клієнта» з результатами психодіагностики за тестом Вертенга. Відслідкувати реакції «клієнта» на результати психодіагностики за тестом Вертенга.

3. Презентація у групі результатів роботи пари «психолог-клієнт».

- 3.1. Аналіз форми та змісту психологічних характеристик.
- 3.2. Удосконалення змісту психологічних характеристик.
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за тестом Вертенга.
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

ТЕМА 12.
МЕТОДИКА «HAND-ТЕСТ»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Завдання для опанування навчальним матеріалом
Вивчити діагностичні критерії проєктивної методики «Hand-тест»

Індивідуальне практико-орієнтовне завдання

1. Провести психодіагностику клієнта за тестом «Hand-тест» (стимульний матеріал у додаток Н1).
2. Відповіді зафіксувати у Протоколі психологічного дослідження тесту «Hand-тест» («Руки» Вагнера)

Протокол психологічного обстеження тесту «Hand-тест»

Карта	Час першою реакції	Відповіді	Оцінка
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			

3. Написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики за тестом «Hand-тест» (див. додаток Н2).
4. Ознайомити клієнта з результатами психодіагностики за тестом «Hand-тест».
5. Відслідкувати його реакції на результати психодіагностики.

Питання для самостійного опанування навчального матеріалу

1. Основна мета методики «Hand-тест»?
2. Основні показники інтерпретації методики «Hand-тест».
7. Опишіть процедуру застосування методики «Hand-тест».

Література для підготовки до практичного заняття

1. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.

Необхідні матеріали для роботи на практичному занятті: картки з стимульним матеріалом методики «Hand-тест», аркуші А4, простий олівець, ручка.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.
2. Робота у парах «психолог-клієнт».
3. Презентація у групі результатів роботи у парах.
4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Hand-тест».
5. Підбиття підсумків практичного заняття.

Хід практичного заняття:

1. Обговорення результатів виконання індивідуального практико-орієнтовного завдання.
 - Як проходила психодіагностика?
 - Які емоційні реакції фіксувалися у клієнта під час виконання завдання?
 - Які були труднощі при написанні психологічної характеристики за результатами психодіагностики за методикою «Hand-тест»?
 - Як відбувався процес ознайомлення з результатами психодіагностики за методикою «Hand-тест»?
 - Які сканувалися реакції у клієнта на результати психодіагностики?
 2. Робота у парах «психолог-клієнт».
- Р.С. Вирішивши всі завдання члени пари міняються ролями – «клієнт» стає «психологом», а «психолог» стає «клієнтом».*

Завдання:

- 2.1. Провести психодіагностику за методикою «Hand-тест».

- 2.3. Написати психологічну характеристику за результатами психодіагностики за методикою «Hand-тест» (див. додаток Н2).
- 2.4. Ознайомити з результатами психодіагностики методикою «Hand-тест».
- 2.5. Відслідкувати реакції «клієнта» на результати психодіагностики за методикою «Hand-тест».
- 3. Презентація у групі результатів роботи пари «психолог-клієнт».
- 3.1. Аналіз форми та змісту психологічних характеристик.
- 3.2. Удосконалення змісту психологічних характеристик.
- 4. Рефлексія здобутого досвіду психодіагностики за методикою «Hand-тест».
- 5. Підбиття підсумків практичного заняття.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття проєктивних методів.
2. Загальна характеристика проєктивних методик: переваги і недоліки.
3. Теоретична основа проєктивних методів.
4. Класифікація проєктивних методик, розроблених Л.Френком.
5. Аналіз основних груп проєктивних методик.
6. Особливості проєктивних методів.
7. Етапи розвитку проєктивного методу.
8. Назвіть специфічні ознаки проєктивних методик.
9. Розкрийте основні способи побудови та сфери використання проєктивних методик.
10. Яка мета проєктивної методики М. Люшера «Кольоровий тест»?
11. Коли може бути використана методика М. Люшера?
12. Що слід знати при здійсненні інтерпретації кольорів та їх співвідношень?
13. Яка процедура проведення методики М. Люшера «Кольоровий тест»?
14. Що характеризує перший вибір в методиці Люшера?
15. Що характеризує останній вибір в методиці Люшера?
16. Характеристика кольорів згідно Макса Люшера
17. Яка мета проєктивної методики «Неіснуюча тварина»?
18. Інтерпретація основних ознак голови неіснуючої тварини.
19. Інтерпретація основних ознак тулуба неіснуючої тварини.
20. Інтерпретація основних ознак кінцівок неіснуючої тварини.
21. Інтерпретація додаткових ознак неіснуючої тварини
22. Яка мета проєктивної методики «Дім-дерево-людина»?
23. Інтерпретація основних ознак малюнку голови людини.
24. Інтерпретація основних ознак малюнку тулуба людини.
25. Інтерпретація основних ознак малюнку кінцівок людини.
26. Інтерпретація основних ознак малюнку стін домівки.
27. Інтерпретація основних ознак малюнку дерева.
28. Лінії та їх значення у малюнку дерева.
29. Колір, що використовується та його інтерпретація
30. Яка мета проєктивної методики «Намалюй дерево»?
31. Що символізує забарвлення малюнка дерева?
32. Що символізує загальний розмір дерева відображає?
33. Що символізує розміщення дерева на аркуші?
34. Що символізує стовбур дерева?
35. Що символізують гілки дерева?
36. Що символізують листя дерева?
37. Що символізує крона дерева?
38. Яка мета методу Е. Клессманн «Три дерева»?
39. Яка процедура проведення методу Е. Клессманн «Три дерева»?

40. Що заборонено робити під час психодіагностики Е. Клессманн «Три дерева»? Чому?
41. Чи є опитувальник Рене Жиля «Фільм-тест» суто проєктивним?
42. На що спрямований опитувальника Рене Жиля «Фільм-тест»?
43. Яка основна мета опитувальника Рене Жиля «Фільм-тест»?
44. Опишіть процедуру проведення психодіагностики за опитувальником Рене Жиля «Фільм-тест».
45. Опишіть процедуру обробки результатів психодіагностики за опитувальником Рене Жиля «Фільм-тест».
46. Що насправді визначає «цікавість» у методиці Рене Жиля «Фільм-тест»?
47. Інтерпретація основних ознак фігур сім'ї.
48. Інтерпретація проєктивної методики «Малюнок сім'ї».
49. Що визначає процес стирання намальованого в проєктивній методиці «Малюнок сім'ї»?
50. Оцінка загальної структури малюнку сім'ї.
51. Кольори та їх значення у малюнку сім'ї.
52. Основна мета проєктивної методики «Малюнок сім'ї»?
53. Опишіть процедуру проведення проєктивної методики «Малюнок сім'ї».
54. Основна мета тесту Вертенга.
55. Особливості порядку заповнення квадратів тесту Вертенга.
56. Особливості інтерпретації квадратів тесту Вертенга.
57. Опишіть процедуру проведення тесту Вертенга.
58. Основна мета методики «Людина під дощем».
59. Особливості інтерпретації методики «Людина під дощем».
60. Особливості процедури проведення методики «Людина під дощем».

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

Список основних джерел

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. / І. М. Галян. – 2-е вид., стер. – Київ : Академвидав, 2011. – 464 с. – (Альма-матер).
2. Голярдик Н. А., Купчишина В. Ч. Психодіагностика : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 52 с.
3. Галина КАТОЛИК, Вікторія БАГРІЙ. Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.
4. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика / Т.М. Малкова. – Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. – 132 с.
5. Психодіагностика: Навчальний посібник: В.І.Осьодло, М.С.Корольчук / Під заг. ред. М.С.Корольчука. – К.: КиМУ, ВГІ НАОУ, 2003. – 414 с.

Список допоміжних джерел

1. Психодіагностика. Психологічний практикум : навч. посіб. / Баклицька О. П., Баклицький І. О., Сірко Р. І., Слободяник В. І. – Львів : Сполом, 2015. – 464 с. :
2. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. — Харків: НТУ «ХПІ», 2018. — 246 с.
3. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія» / О. О. Чумак, О.М. Товстуха; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. – 121 с.

Ресурси відкритого доступу

1. <http://msu.edu.ua/library/> – Бібліотека МДУ, Філатова, 16.
2. <http://www.muklib.mk.uz.ua/> – Мукачівська міська централізована бібліотека, ім. О.Духновича, вул. Духновича, 1.
3. <http://biblioteka.uz.ua/> – Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка. м.Ужгород, вул. Проспект Свободи, 16.
4. <http://pidruchniki.ws/> – Українські підручники он-лайн.
5. <http://psyfactor.org> – Психологічна бібліотека Псі-фактор.
6. <http://psylib.kiev.ua/> – Бібліотека психологічної літератури.

ДОДАТОК А

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо оформлення дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня»

ВСТУП

Запровадження в освітній процес дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня» є провідною умовою практичної підготовки конкурентоспроможних компетентних фахівців у сфері надання психологічних послуг.

Метою дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня» є забезпечення випускників-психологів практичним психологічним інструментарієм.

Завданнями ДМК «ПС» є збір, систематизація та класифікація здобувачами за певними напрямками психологічної діяльності психолога:

- найбільш валідних методів, вправ, технік, бланків, методики їх проведення, зразків необхідних матеріалів до кожного методу тощо;
- протоколів надання психологічної допомоги;
- сертифікатів та дипломів додаткової психологічної освіти здобувачів;
- подяк та грамот здобувачів та ін.

Відповідно до напрямів психологічної діяльності цей комплекс повинен мати такі розділи як:

а) психодіагностика – у цьому розділі повинні міститися конкретні методики виявлення, вимірювання та оцінки індивідуальних психологічних характеристик особистості, соціально-психологічного клімату у колективі та тощо, бланки до них, ключі та інтерпретація;

б) психологічне консультування - у цьому розділі повинні міститися конкретні методики застосування певних методів, вправ, технік, бланки фіксації відповідей клієнта тощо;

в) психокорекція - в цьому розділі повинні міститися конкретні методики застосування певних тематичних методів, вправ, технік психологічної корекції;

г) психологічна просвіта - в цьому розділі повинні міститися конкретні просвітницькі брошури, структурно-логічні схеми, таблиці з поясненнями певних психічних феноменів (стадій горя, стадій розгортання конфлікту...), назви психологізованих кінострічок, які слід подивитися, назви літератури, які слід почитати тощо;

д) психологічна допомога особам в екстремальних та кризових ситуаціях - в цих розділах повинні міститися конкретні алгоритми дій психолога в екстремальних ситуаціях, протоколи кризової інтервенції, методики певних методів, вправ, технік для нормалізації, урегулювання та безпечного проживання певних емоцій та станів тощо;

є) психопрофілактика - в цьому розділі повинні міститися конкретні науково-обґрунтовані рекомендації щодо попередження різноманітних психологічних проблем, вжиття заходів для збереження психічного здоров'я особистості та тощо.

Отже, зазначений комплекс:

По-перше, озброїть молодих фахівців психологічним інструментарієм.

По-друге, надасть можливості здобувачам пізнавати себе та інших під час апробації психологічного інструментарію.

Третє, дозволить сформувати у здобувачів вищої психологічної освіти дидактико-методичну компетентність.

Четверте, посилить практичну складову освітнього процесу.

П'яте, дозволить молодому фахівцеві безболісно приступити до практичної діяльності.

Шосте, сприятиме самовизначенню психолога стосовно вибору певного психологічного напрямку психологічної допомоги.

Сьоме, сприятиме якості психологічної освіти.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Основи психологічного консультування» здобувачі повинні оформити два розділи дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня», а саме:

- 1 розділ – Психотехнології психологічного консультування;
- 2 розділ - Психологічна просвіта: науково-практичні рекомендації;
- 3 розділ – Психодіагностичні методи.

2. Методичні рекомендації щодо структури ДМК «Психологічна скриня»

Дидактико-методичний комплекс «Психологічна скриня» повинен мати таку структуру:

Зміст

Розділ 1 «Психотехнології психологічного консультування»

Наприклад:

- 1.1 Прийняття рішень: методи, вправи та техніки
 - 1.2. Цілепокладання: методи, вправи та техніки.
 - 1.3. Робота з самооцінністю (самооцінкою) клієнта: методи, вправи та техніки.
 - 1.4. Аналіз актуальної життєвої ситуації: методи, вправи та техніки.
 - 1.5. Самосаботаж: методи, вправи та техніки.
 - 1.6. Психотехнології для екологічного проживання емоцій, для унормування емоцій, врегулювання емоцій.
 - 1.6.1. Психотехнології для роботи з тривогою
 - 1.6.2. Психотехнології для роботи зі страхом
 - 1.6.3. Психотехнології для роботи з фрустрацією
 - 1.6.4. Психотехнології для роботи з агресією
 - 1.6.5. Психотехнології для роботи з гнівом
 - 1.6.6. Психотехнології для роботи зі станом горя
 - 1.6.7. Психотехнології для роботи з злістю
 - 1.6.8. Психотехнології для роботи з почуття провини
- У першому розділі можуть міститися й інші підпункти та підрозділи.*

Другий розділ «Психологічна просвіта: науково-практичні рекомендації та пам'ятки»

Наприклад:

Пам'ятка щодо стадій горя

Пам'ятка щодо правил застосування дихальних вправ

Пам'ятка щодо екологічного проживання емоцій

Пам'ятка щодо безпечного унормування емоції (емоційної реакції, емоційного стану)

Пам'ятка психологу для роботи з агресивним клієнтом.

Пам'ятка психологу для роботи з маловмотивованим клієнтом.

Пам'ятка психологу які фрази не можна говорити клієнту під час психологічного консультування

У другому розділі можуть міститися й інші пам'ятки чи рекомендації для клієнтів та психологів.

Другий розділ «Психодіагностичні методи»

Наприклад:

1.1. Метод М. Боуена «Генограма»

1.2. Проективний тест В. Сатир «Скульптура сім'ї».

1.3. Метод «Сімейний простір»

3. Методичні вказівки до оформлення «Змісту» ДМК «Психологічна скриня»

Зміст

Розділ 1 «Психотехнології психологічного консультування» (вказівка на сторінку).

Наприклад:

1.1 Прийняття рішень: методи, вправи та техніки

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Вправа (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Техніка (назва, автор) (вказівка на сторінку)

1.2. Цілепокладання: методи, вправи та техніки.

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Вправа (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Техніка (назва, автор) (вказівка на сторінку)

1.3. Робота з самооцінністю (самооцінкою) клієнта: методи, вправи та техніки.

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Вправа (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Техніка (назва, автор) (вказівка на сторінку)

1.4. Аналіз актуальної життєвої ситуації: методи, вправи та техніки.

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Вправа (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Техніка (назва, автор) (вказівка на сторінку)

1.5. Самосаботаж: методи, вправи та техніки.

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Вправа (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6. Психотехнології для екологічного проживання емоцій, для унормування емоцій, врегулювання емоцій.	
1.6.1. Психотехнології для роботи з тривогою	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.2. Психотехнології для роботи зі страхом	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.3. Психотехнології для роботи з фрустрацією	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.4. Психотехнології для роботи з агресією	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.5. Психотехнології для роботи з гнівом	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.6. Психотехнології для роботи зі станом горя	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.7. Психотехнології для роботи з злістю	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
1.6.8. Психотехнології для роботи з почуття провини	
Метод (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Вправа (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Техніка (назва, автор)	(вказівка на сторінку)
Другий розділ «Психологічна просвіта: науково-практичні рекомендації»	(вказівка на сторінку)
<i>Наприклад:</i>	
Пам'ятка щодо стадій горя	(вказівка на сторінку)
Пам'ятка щодо правил застосування дихальних вправ	(вказівка на сторінку)
Пам'ятка щодо екологічного проживання емоцій	(вказівка на сторінку)
Пам'ятка щодо безпечного унормування емоції (емоційної реакції, емоційного стану)	
Пам'ятка психологу для роботи з агресивним клієнтом.	
Пам'ятка психологу для роботи з маловмотивованим клієнтом.	

Пам'ятка психологу які фрази не можна говорити клієнту під час психологічного консультування

Третій розділ: Психодіагностичні методи

Наприклад:

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Метод (назва, автор) (вказівка на сторінку)

Список використаних джерел (вказівка на сторінку)

Додатки (вказівка на сторінку)

Примітка:

У Змісті, вказується назва методу, вправи, техніки та автор,... рекомендації (автор) та конкретні сторінки, де можна знайти.

В першому розділі в підрозділах та підпунктах повинно бути представлено не менше як по 3 методи (вправи чи техніки).

4. Методичні рекомендації щодо структурного оформлення методу, вправи, техніки

Метод (вправу чи техніку) слід оформлювати відповідно до дидактико-методичних правил. Отже, кожний метод (вправа чи техніка) повинна мати такі змістовні компоненти:

Метод (або вправа, або техніка): «Назва» (автор, посилання на першоджерело). Наприклад:

Метод: «Шість капелюхів мислення» (автор Едвард де Боно⁵).

1) Мета методу (або вправи, або техніки).

Примітка: Іноді можуть бути ще й завдання методу (або вправи, або техніки).

2) Необхідні матеріали.

Примітка: вказуються усі необхідні матеріали для забезпечення роботи з методом (вправою, технікою).

3) Необхідний час.

Примітка: вказується приблизний час, який необхідний для реалізації алгоритму застосування методу (вправи, техніки).

4) Інструкція (хід застосування).

Примітка: вказується алгоритм застосування методу (вправи, техніки).

5) Додатки.

Примітка: надаються оригінали бланків відповідей клієнта, зразки бланків; бланки з домашнім завданням та тощо.

5. Методичні рекомендації щодо оформлення пам'яток та науково-практичних рекомендацій

Пам'ятки чи рекомендації повинні бути науковими, валідними, конкретними, чіткими, логічними.

⁵ Джерело звідки узятий метод.

Якщо здобувач компілював зміст пам'ятки, то обов'язково треба вказувати авторів. Тобто, якщо пункти пам'ятки не одного автора, то про це вказується в пунктах.

Не слід надавати тавтологічні рекомендації, тобто змістовно одна й та ж сама рекомендація не повинна бути представлена різними пунктами тільки тому, що автори різні. Слід взяти одну найбільш дотичну рекомендацію. Можна об'єднати авторів та надати узагальнену рекомендацію.

Наприклад.

6. Не слід придушувати чи витісняти емоції. (Іванов В.О.⁶; Сидоров С.І.⁷).

6. Методичні рекомендації щодо оформлення психодіагностичних методик (тестів, методів)

Метод (методику або тест) слід оформлювати відповідно до дидактико-методичних правил. Отже, кожний метод (тест) повинна мати такі змістовні компоненти:

Метод (тест, методика): «Назва» (автор, посилання на першоджерело).

Наприклад:

Методика «Генограма» (автор М. Боуен⁸).

- 1) Мета методики (тесту, методу).
- 2) Призначення методики.
- 3) Необхідний час.
- 4) Інструкція (хід застосування).
- 5) Текст опитувальника
- 6) Бланк
- 7) Обробка та інтерпретація результатів.

7. Вимоги до загального оформлення дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня»

Рукопис дидактико-методичного комплексу «Психологічна скриня» друкується на аркушах білого паперу формату А4 (210х297 мм) з однієї сторони аркуша.

Інтервал – 1.0.

Шрифт - Times New Roman.

Розмір шрифту - 14.

Абзацний відступ – 1,0 знаків.

Бібліографічний опис списку використаних джерел оформлюється відповідно до вимог Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Список використаних джерел має становити не менше - 30 найменувань.

⁶ Джерело звідки узята рекомендація.

⁷ Джерело звідки узята рекомендація.

⁸ Джерело звідки узятий метод.

Список використаних джерел не має містити застарілих праць, праць написаних російською мовою та виданих російськими та білоруськими видавництвами.

Приклади оформлення списку використаних джерел відповідно до ДСТУ

Книги. Приклад оформлення

До трьох авторів

Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості: довідник. Житомир, 2013. 321 с.

Чотири і більше авторів

Колективний автор

Основи марикультури / Грициняк І.І. та ін. Київ: ДІА, 2013. 172 с.

Багатотомне видання

Органічне виробництво і продовольча безпека: зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир: Полісся, 2015. 648 с.

За редакцією

Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть: у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ: Логос, 2001. Т. 2. 636 с.

Автор і перекладач

Розділ книги

Сталий розвиток сільських територій: монографія / за ред. Т. Зінчук, Ю. Раманаускаса. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 421 с.

Частина видання

Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. Основи аграрного підприємництва / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5-15.

Тези доповідей, матеріали конференцій

Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. Органічне виробництво і продовольча безпека: зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Полісся, 2014. С. 103-108.

Статті з періодичних видань

Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка. 2013. Вип. 148. С. 31-34.

Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика: підручник. Суми: Університетська книга, 2007. 281 с. URL: <http://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf> (дата звернення: 10.11.2017).

Про стандартизацію: Закон України від 11 лют. 2014 р. No 1315. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (дата звернення: 02.11.2017)

Періодичні видання

Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. Ефективна економіка. 2013. No 10. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua &z=2525> (дата звернення: 12.10.2017).

ДОДАТОК Б1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ М.ЛЮШЕРА «КОЛЬОРОВИЙ ТЕСТ»⁹

Результати численних досліджень підтверджують той факт, що діти сприймають кольори інакше, ніж дорослі, статистичні розподіли колірних виборів дітей значно відрізняються від таких у дорослих (Г. Клар, 1976). Отже, необхідно говорити, що інтерпретаційні таблиці в тому вигляді, в якому вони приводяться в численних посібниках з використання тесту Люшера, не можуть бути застосовані для оцінки емоційно-особистісної сфери дитини. У той же час сам вибір кольору у окремої дитини в значній мірі постійний доти, поки чітко не змінюються характеристики особистості. З віковими змінами вибір кольору у дітей все більше уподібнюється вибору дорослого.

На даний момент не існує яких-небудь значних досліджень з використання тесту М. Люшера з дітьми у віці до 7-8 років, не отримані статистично виправдані вибірки за перевагою тих чи інших виборів кольорів дітьми залежно від тих чи інших факторів. Аналогічно до колірних виборів в дитячому віці не можуть бути застосовні навіть деякі кількісні оцінки, які розроблені до теперішнього часу для дорослих (показник сумарного відхилення, «вегетативний коефіцієнт» і т. п). Точно так само для дітей «не підходять» навіть такі якісні характеристики як «робоча група», «актуальні проблеми особистості», напруженість внутрішньоособистісних конфліктів, тривоги і компенсації.

У той же час, виходячи з основного постулату М. Люшера, на якому ґрунтується сам тест, про постійне, незалежне від досліджуваного (в даному випадку дитини) значення кольорів, ми вважаємо можливим використовувати для дітей загальні символічні значення окремих кольорів, їх особистісні характеристики, отримані за допомогою шкал особистісного диференціала (Еткінд, 1983; Тимофєєв, Філімоненко, 1990, Керівництво по використанню восьмиколірного тесту Люшера, 1996). Ще раз підкреслимо, що дані символічні значення і характеристики кольорів можуть відображати лише загальні тенденції та спрямованості і не більше того.

Характеристика кольорів (по Максу Люшеру) включає в себе 4 основних і 4 додаткових кольори.

Основні:

№ 1 – синій. Символізує спокій, стан спокою, потребу у відпочинку, емоційну стабільність і задоволеність, душевну прихильність, гармонію. Особистісні характеристики кольору: чесність, справедливість, незворушність, доброта і сумлінність.

⁹ Тест узятий з сайту:

<https://dytpsycholog.com/2015/04/04/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82-%D0%BB%D1%8E%D1%88%D0%B5%D1%80%D0%B0/>

№ 2 – зелений. Символізує вольове зусилля, напругу і наполегливість, високий рівень домагань і самовпевненість, прагнення до самовираження, успіху і влади, діловитість, наполегливість і завзятість у досягненні цілей, упертість, енергійний захист своїх позицій. Самостійність, незворушність, черствість.

№ 3 – червоний. Символізує силу волі, активність, що доходить в ряді випадків до агресивності, прагнення до успіху через боротьбу, наступальність і владність, потребу діяти і витрачати сили, лідерство та ініціативність, збудженість. Особистісні характеристики: чуйність, рішучість, енергійність, напруженість, дружелюбність, впевненість товариськість, дратівливість, привабливість, діяльність.

№ 4 – жовтий. Символізує активність, прагнення до спілкування і сприйнятливості до всього нового, оптимізм, радість і веселість, розслабленість і розкутість, оригінальність і прагнення до розширення своїх можливостей. До особистісних характеристик відносяться: балакучість, природність, відкритість, товариськість, енергійність.

Додаткові:

№ 5 – фіолетовий. Символічне значення: вразливість, емоційна виразність, чутливість, інтуїтивне розуміння, зачарованість і мрійливість, захоплення і фантазії. Особистісні характеристики: несправедливість, нещирість, егоїстичність, самостійність.

№ 6 – коричневий. Уособлює комфорт тілесних відчуттів, прагнення до затишку і спокою, фізичну легкість і сенсорну задоволеність. Для коричневого кольору були отримані такі особистісні характеристики, як поступливість, залежність, спокій, сумлінність і розслабленість.

№ 7 – чорний. Символізує в першу чергу заперечення, закінчення чого-небудь і відмову, зречення і неприйняття, протест проти чого – або кого-небудь. У граничній формі символізує небуття. Особистісні характеристики чорного кольору: непривабливість, мовчазність і замкнутість, упертість, егоїстичність, незалежність, ворожість.

№ 0 – сірий. Символізує нейтральність і «безбарвність», неучасть, соціальну відгородженість, свободу від зобов'язань, неврівноваженість, млявість і розслабленість, невпевненість, несамотійність і пасивність.

Хоча ми вже сказали, що всі існуючі норми не зовсім підходять для інтерпретації дитячих кольірних виборів, все ж таки вважаємо за потрібне вказати деякі загальні особливості, які, знаємо з досвіду, інколи «працюють» у роботі з дітьми!

М. Люшер дав приблизну характеристику обраних позицій:

1-а позиція відображає засоби досягнення мети (наприклад, вибір синього кольору говорить про намір діяти спокійно, без зайвої напруги);

2-а позиція показує мету, до якої прагне досліджуваний;

3-а і 4-а позиції характеризують перевагу кольору і відображають відчуття досліджуваним істинної ситуації, в якій він знаходиться, або ж образ дій, який йому підказує ситуація;

5-а і 6-а позиції характеризують байдужність до кольору, нейтральне до нього ставлення. Вони ніби свідчать, що досліджуваний не зв'язує свій стан, настрій, мотиви з даними кольорами. Однак у певній ситуації ця позиція може

містити резервне трактування кольору, наприклад, синій колір (колір спокою) відкладається тимчасово як невідповідний у даній ситуації;

7-а і 8-а позиції характеризують негативне ставлення до кольору, прагнення придушити будь-яку потребу, мотив, настрій.

Розглядається взаємне положення основних кольорів.

Коли, наприклад, *№ 1 і 2 (синій і зелений) знаходяться поруч* (утворюючи функціональну групу), підкреслюється їхня загальна риса – суб'єктивна спрямованість «всередину».

Спільне положення кольорів № 2 і 3 (зеленого і червоного) вказує на автономність, самостійність у прийнятті рішень, ініціативність.

Поєднання кольорів № 3 і 4 (червоного і жовтого) підкреслює спрямованість «зовні».

Поєднання кольорів № 1 і 4 (синього і жовтого) підсилює уявлення залежності досліджуваних від середовища.

При поєднанні кольорів № 1 і 3 (синього і червоного) в одній функціональній групі підкреслюється сприятливий баланс залежності від середовища і суб'єктивної спрямованості (синій колір) і автономності, спрямованості «зовні» (червоний колір).

Поєднання зеленого і жовтого кольорів (№ 2 і 4) розглядається як протиставлення суб'єктивного прагнення «всередину», автономності, упертості прагненню «зовні».

Основні кольори, на думку Макса Люшера, символізують наступні психологічні потреби:

№ 1 (синій) – потреба в задоволенні, спокої, стійкої позитивної прихильності;

№ 2 (зелений) – потреба в самоствердженні;

№ 3 (червоний) – потреба активно діяти і досягати успіху;

№ 4 (жовтий) – потреба в перспективі, надіях на краще, мріях.

Якщо основні кольори знаходяться в 1-й – 5-й позиціях, вважається, що ці потреби певною мірою задовольняються, сприймаються як такі, що задовольняються; якщо вони в 6-й – 8-й позиціях, має місце який-небудь конфлікт, тривожність, незадоволеність через несприятливі обставини. Той колір, який відхиляється досліджуванним може розглядатися як джерело стресу. Наприклад, якщо відхиляється синій колір означає незадоволеність відсутністю спокою, прихильності.

Аналізуючи два вибори, виділяються стійкі колірні пари, навіть якщо порядок в середині пар змінився.

Перша пара або одна цифра позначається знаком «+», друга пара або цифра - знаком «х», остання пара або цифра - знаком «-», всі інші цифри позначаються знаком «=». Інтенсивність тривоги в цьому випадку дорівнює нулю.

В результаті тестування отримуємо вісім позицій:

перша і друга - явна перевага (позначаються ++);

третя та четверта - перевага (позначаються х х);

п'ята і шоста - байдужість до кольору (позначаються ==);

сьома та восьма - антипатія до кольору (позначаються - -)

Інтерпретація ведеться по другій виборці.

Розподіл функціональних значень починає підпорядковуватися іншим правилам, якщо один з основних кольорів займає одну з трьох останніх позицій ряду, тоді потреба розцінюється як незадоволена, тобто є джерелом стресу; цей основний колір позначається знайомим «-», так само, як і інші розташовані праворуч від нього кольори незалежно від їхнього структурного значення. Компенсація тривоги визначається характеристикою кольору, що знаходиться на першій позиції. Компенсація за допомогою одного з основних кольорів вважається більш успішною, чим з додатковими кольорами, що обумовлюють «утрирування» поведінки, що додають obsesivний (нав'язливий) характер вчинкам.

Присутність **сірого, чорного і коричневого** кольорів на перших трьох позиціях означає негативне відношення до життя і позначається знаком «+», як і всі кольори, розташовані по ліву сторону. При цьому колір, що знаходиться на 8-й позиції, розцінюється як «джерело тривоги».

Проблема, з якою зв'язана емоційна напруженість, виявляється співвідношенням кольорів зі знаком «+» та «-», тобто тих, які позначені як: «тривога» й «компенсація».

До інтенсивності тривоги додається 1 бал, якщо один з основних кольорів знаходиться на 6-й позиції, 2 бали – якщо на 7-й і 3 бали – якщо на 8-й. Аналогічно додається 1 бал, якщо один з 6, 7 чи 0 кольорів знаходяться на 3-й позиції, 2 бали – якщо на 2-й та 3 бали – якщо на 1-й. Порівняння інтенсивності тривоги, виявленої в першому і другому виборі, є прогностично цінним та показує тенденцію до наростання тривоги, якщо у другому виборі її інтенсивність більше, і, навпаки, свідчить про тенденцію до зменшення тривожності, якщо в другому виборі її інтенсивність менше.

ДОДАТОК Б2
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ТА ПОЗИЦІЇ РОЗТАШУВАННЯ
КОЛЬОРІВ ВОСЬМИ КОЛЬОРОВОЇ ВИБІРКИ М. ЛЮШЕРА

Таблиця 1

Бажана мета або поведінка, яка продиктована бажаними цілям	
+ 0	Не бажає ні в чому брати участь і хоче уникнути яких би то ні було стимулів. Довелося дуже багато витерпіти, це стомило і спустошило його. Зараз прагне до «відгородженості» та «відокремленості».
+0+1	Почуває, що конфлікти і сварки вимотали його, хоче відгородити себе від них. Має потребу у мирній і спокійній обстановці, в якій він міг би розслабитися і набратися сил.
+0 +2	Почуває, що існуючі обставини ворожі йому, вмотаний конфліктами і сварками. Бажає відгородити себе від них. Приховує свої наміри, щоб йому не могли перешкодити, тоді його плани будуть у більшій безпеці, і йому буде легше здійснити їх.
+0 +3	Пред'являє до життя занадто великі вимоги, однак, приховує це за показною раціоналістичністю й обережним поведінням. Хочє, щоб його досягнення оказували враження на навколишніх, але приховує це бажання. Схильний до скритності.
+0 +4	Хочє позбутися від не задовольняючої його ситуації та від тягаря, який йому приходитьс я нести. То та інше гнітить його, здається йому нестерпним. Шукає вихід, але почуває, що виходу немає. Намагається відгородити себе від участі в суперечках й конфліктах.
+0 +5	Захоплений думкою про ідеальну близькість, яка заснована на ніжності і чарівності обох сторін. Але побоюється, що може при цьому втратити себе. Тому у досягненні цієї мети обмежується всебічною розвідувальною тактикою, перевіряючи, чи не зв'язав себе безповоротно якими-небудь зобов'язаннями.
+0 +6	Шукає захист від всього, що може спустошити або стомити його. Прагне до життя, у якому він почував би себе у безпеці; до життя - вільного від яких-небудь проблем та хвилювань, легкого у фізичному відношенні.
+0 +7	Вважає, що з ним поведуться несправедливо, що він не заслуговує такого поведіння. Надії обдурили його. Він розсерджений і страйкує проти сформованих обставин, в яких він бачить особисту образу.
+1	Потреба у спокої. Має потребу в спокійному, мирному, гармонічному стані, який міг би принести спокійну задоволеність та відчуття спільності.
+1+0	Відчуває потребу звільнитися від стресу, від знесилюючої напруги. Прагне до незмінної гармонії, яка би принесла повне задоволення.
+1+2	Має потребу у спокійній обстановці. Хочє мирно, без войовничих суперечок позбутися від конфліктів та розбіжностей. Прагне переборювати труднощі, і справлятися із задачами за допомогою обережних дій. Здатний тонко відчувати, не упускає дрібних деталей.
+1+3	Домагається мирної, повної любові, гармонічної єдності. Прагне до встановлення сердечного, повного любові, відданості й довіри зв'язку. Намагається встановити з навколишніми довірчі та теплі відносини. Сприймає гармонію, особливо у родині, як передумову для особистого щастя.
+1 +4	У нього є потреба у коханні, яке приносить задоволення. Здатний відчувати сильне, повне натхненням почуття. Послужливий і поступливий для того, щоби домогтися взаємності. Але сам також має потребу у попереджувальному відношенні та повному розумінні.

+1 +5	Прагне до чуйності, гармонії, ласці та ніжності. Тонко відчуває естетичну красу, здатний перейнятися почуттями іншого.
+1+6	Шукає спокою, забуття у почуттєвому задоволенні. Має потребу у дбайливому відношенні та ніжній турботі. Побойється порожнечі, самотності, розлуки.
+1+7	Вкрай має потребу у розрядці, спокої та повному любові розумінні. Почуває, що його не розуміють, тому дуже страждає, через це через мірне збудження. Доти, поки його домагання не буде задоволене, він буде знаходити ситуацію нестерпною.
+2	Прагне до самоствердження. Має потребу у сильній та вольовій напрузі для самостійного подолання труднощів. Прагне справитися з вимогами, перебороти опір і завоювати визнання.
+2+0	Хоче обов'язково затвердитися всупереч перешкодам та будь-якої принижуючої недооцінці. Щоб почувати себе впевнено, тримається неприступно, прагне не попадати під вплив.
+2 +1	Хоче призвести сприятливе враження, бути визнаним, має потребу в підтвердженні та заохоченні власних успіхів. Чуттєвий й легко ранимий, якщо до нього не проявляють знаків персональної уваги, не виражають признання.
+2 +3	Хоче домогтися признання, прагне перебороти перешкоди і труднощі. Хоче приймати самостійні рішення, здійснювати свої наміри послідовно й ініціативно. Не бажає залежати від прихильності інших.
+2 +4	Потребує признання. Виявляє честолюбство, яке виражене у бажанні перевершувати інших, імпонувати навколишнім, викликати їхнє замилювання, любов, щоб перебороти почуття власної дистанції. Нервово напружений, має живу реакцію.
+2 +5	Для самоствердження прагне призводити сприятливе враження. Хоче, щоби його розглядали як неабияку особистість, тому напружений і уважно контролює свої дії та реакції. У зв'язку з цим відчуває почуття переваги і за допомогою вмілої тактики прагне придбати значний вплив і особливе визнання. Тягнеться до усього найбільш привабливого.
+2 +6	Вважає, що до нього висувають надмірні вимоги і тому відчуває себе знесиленим. Однак все-таки прагне перебороти опір і затвердити себе всупереч принижуючим його достоїнство діям. Зовні тримається гордо. Потребує визнання та безконфліктної безпеки.
+2 +7	За допомогою жорстокості і свавілля намагається інсценувати свою перевагу, щоби не опинятися під впливом, не дати одержати над собою верх, не дати себе в образ.
+3	Потреба в активності. Сильний, енергійний, одержує задоволення від дій. Діяльність спрямована на успіх та перемогу. Хоче жити повним життям.
+3 +0	Прагне імпульсивно переборювати всі труднощі та перешкоди, які стають у нього на шляху. При цьому хоче придушити повні напруженості конфлікти, однак, у зв'язку з імпульсивними діями попадає у ризиковані ситуації.
+3+1	Прагне до гармонічного та повного сильних переживань способу життя, сердечному зв'язку, який приніс би еротичне задоволення. Постійна активність і повне любові єднання є передумовою бажаного щастя.
+3 +2	Інтенсивно домагається виконання задуманого і не дає відвернути себе від мети. Бажає затвердити себе за допомогою подолання перешкод, а по успіхам судить про вміння відстоювати свої права.
+3 +4	Прагне до переживань та завоювання успіху. Хоче розвиватися вільно, відкинувши власні сумніви та непевність. Хоче скоряти й інтенсивно переживати. Характерна товариськість й захопленість. Сприйнятливий до нового і сучасного. Багатьом цікавиться, прагне розширювати поле діяльності. На майбутнє дивиться оптимістично.

+3+5	Прагне сам, як особистість викликати інтерес, бути помітним, робити враження. Керує своїми діями, керуючись почуттями, щоби завоювати довіру й успіх.
+3+6	Відмовився від прагнення домогтися високого, престижного положення, тому що бажає до усього відноситися спокійно, не відмовляє собі у комфорті й безпеці.
+3 +7	Прагне переживати із форсованою інтенсивністю. Хочє догнати упущене, живучи насиченим життям і різко переборюючи перешкоди.
+4	Потребує у зміні існуючих обставин, у надії на нові і кращі можливості, які б дозволили збутися його надіям.
+4 +0	Хочє звільнитися від того, що його гнітить. Потішає себе невизначеними надіями, заснованими на ілюзіях.
+4 +1	Сподівається, що любов принесе йому полегшення і задоволення. Завдяки власному чеканню любові попереджувальної і уважної, але сам також має потребу у взаєморозумінні. Вірить у нові можливості і сподівається завдяки їм збагатити себе новими знаннями.
+4 +2	Відрізняється пильністю і спостережливістю. Хочє проявити себе і завоювати визнання. Через визнання хочє перебороти почуття власної відособленості.
+4 +3	Прагне розширити сферу впливу. Спонукуваний власними бажаннями і надіями. Повний чекань. Існує небезпека розпилення сил, тому що може намагатися поширити свою діяльність занадто широко.
+4 +5	Жадає цікавих, захоплюючих зустрічей і хотів би здобути любов завдяки чарівності. Схильний до фантазій, мрійності.
+4 +6	Виснажливий розпач. Відчуває потребу у фізичному полегшенні, звільнення від проблем, безпеки та можливості відновити свої сили.
+4 +7	Пробиває дорогу за допомогою несподіваних, безцеремонних, уперто-нелогічних дій, не звертаючи уваги на проблеми і напругу.
+5	Хотів би зачаровувати і сам випробувати ніжні почуття. Чуттєвий, сентиментальний. Потреба в почуттєвій ідентифікації. Цілком віддається цим почуттям.
+5 +0	Має потребу у ніжній участі, глибокому розумінні та хотів би відгородити себе від стомлюючої напруги і конфліктів. Поводиться дипломатично й обережно.
+5+1	Прагне до приємного, серцевого зв'язку й до ідеального стану гармонії. Підвищена потреба стати ніжно улюбленим. Почуває естетичну красу. Здатний перейнятися почуттями іншого і цілком віддатися захопленню.
+5 +2	Бажає оказати приємне враження, щоб затвердитися. Хочє, щоб його розглядали як неабияку особистість. Тому напружений і уважно спостерігає за своїми діями. Це дає йому відчуття самоконтролю. Щоб домогтися впливовості й особливого визнання, прибігає до різних прийомів, пускаючи їх у хід у добре обміркованому порядку.
+5 +3	Легко і швидко реагує на роздратування. Швидко збуджується і зачаровується еротичними подразниками. Прагне призвести про себе цікаве враження, як про особистість збудливо-привабливої. Щоб не викликати недовіри і не зашкодити собі, керується своїми діями за допомогою почуттєвої тактики.
+5 +4	Шукає цікавих, збудливих зустрічей. Прагне здобути любов за допомогою відкритої зацікавленості і чарівності. Розвиток фантастичних уявлень.
+5 +6	Має потребу в задоволенні почуттєвого порушення, в атмосфері витонченої і вишуканої хтивості.
+5 +7	Наполегливо прагне до злиття, яке б задовольнило всі почуттєві потреби і яке б ґрунтувалося на безумовному збігу почуттів і поглядів.
+6	Шукає звільнення від проблем. Прагне до стану фізичної легкості, що приносить спокій та знижує напругу тілесних і фізичних потреб.
+6 +0	Вкрай має потребу у відпочинку, спокої, свободи від конфліктів та у можливості отямитися. Прагне до без проблемного способу життя.

+6+1	Прагне до почуттєвої задоволеності. Має потребу у заступнику, захиснику, щоб не страждати від порожнечі самотності.
+6 +2	Володіє собою. Хочє затвердити себе стосовно зовнішніх впливів. Має потребу у відчутті спокою і захищеності.
+6 +3	Прагне повною мірою та безперешкодно переживати почуттєві задоволення. Хочє задовольняти потребу у переживаннях і насолоджуватися відчуттям власної сили.
+6 +4	Вважає малоімовірним, що його надії збудуться і віддається життю, повному почуттєвого ледарства, вільного від яких-небудь проблем.
+6 +5	Шукає розкоші, почуттєвого комфорту і можливості випробувати хтивість.
+6 +7	Ставить собі ідеальні, але не реальні цілі. Випробує гірке розчарування у своїх чеканнях. Хочє все забути і відновити сили у спокійній обстановці.
+7	Заперечує існуючу ситуацію. Уникає стороннього впливу, щоб не дати переконати себе.
+7 +0	Вважає ситуацію безнадійною. Виражає незадоволення неприємними для нього обставинами. Намагається відгородити себе від усього, що може викликати роздратування і поглибити його пригніченість.
+7+1	Страждає від умов життя, сприйманих як болісні й обтяжуючі. Протестує проти цих умов і вимагає, щоб йому дали спокій.
+7 +2	Завзято протиставляється обмеженню інтересів, оказує протидію. Вперто наполягає на власній думці, при цьому прагне переконати навколишніх у нібито властивій йому самостійності і незалежності.
+7 +3	Страждає від подавленого збудження, яке грозить знайти вихід у спалахах імпульсивного і неприборканого поведіння.
+7 +4	Намагається позбутися від проблем, труднощів і напруги за допомогою непослідовних і несподіваних дій. Завзято шукає шляхи рятування, здатний на необачні вчинки аж до самогубства.
+7 +5	Вимагає, щоби думки і почуття знаходилися у гармонії. Відмовляється йти на поступки.
+7 +6	Ставить перед собою ідеальні, а не реальні цілі. Зіштовхується з гірким розчаруванням і повертається до життя спиною із почуттям відрази до самого себе. Хочє все забути і відновити сили в спокійній, вільній від проблем обстановці.

Таблиця 2

Існуюче положення речей та поведінка, доречна при даному положенні речей.	
x0	Колір, який стоїть безпосередньо за x0, виражає потреби, які через конфліктну напругу залишаються незадоволеними. Колір, який стоїть перед x0, вказує на те, до чого прагнуть, як до компенсації.
x0 x1	Відносно пасивний, знаходиться в статичному стані. Не задоволена потреба у взаємній прихильності. (За цієї причини попередні кольори треба розглядати як компенсацію).
x0 x2	Ситуація складна, але він завзято намагається досягти своєї мети незважаючи на опір. (Тому попередні кольори треба розглядати як компенсацію).
x0 x3	При здійсненні своїх спонукань наштовхується на перешкоди і труднощі. Через напругу і конфлікти – вразливий, швидко дратується, виходить із себе. (Попередні кольори — компенсація).
x0 x4	Не виправдалися надії. Невміння визначити, з чого почати, викликали значний стрес. (Попередні кольори — компенсація).
x0 x5	Конфліктна напруга заважає встановленню повної взаємної близькості. (Попередні кольори — компенсація).
x0 x6	Через конфліктну напругу відчуває себе стомленим і має потребу у відпочинку. (Попередні кольори — компенсація).

x0 x7	Знаходиться у стані стресу, тобто не може виконати вимоги, які направлені до нього сформованими обставинами. Вважає себе змушеним, по крайній мері, на час відмовитися від домагань, щоб уникнути подальшої напруги. (Попередні кольори — компенсація).
x1	Готовність до спокою, що знімає напругу, сердечного зв'язку.
x1 x0	Готовність до встановлення мирних відносин з метою зняття напруги. Має потребу у спокої, який він може знайти у суспільстві близької людини.
x1 x2	Прагне до встановлення спокійних і міцних взаємовідносин, щоб почувати себе визнаним, цінним й улюбленим.
x1 x3	Для здійснення своїх бажань натикається на перешкоди. Хочє звільнитися від накипілого гніву, зняти напругу і знайти заспокоєння в сердечному єднанні.
x1 x4	Придає велике значення своїм сердечним переживанням, тому власне гарне самопочуття залежить від гармонії відносин.
x1 x5	Чутливий, має потребу в такому ж чутливому і розуміючому партнері. Готовий до близькості повної порозуміння і чуйності.
x1 x6	Має потребу в захисті й опіці. Уникає здійснення яких-небудь надмірних зусиль. Відчуває потребу у безпеці, спокійному і дружньому спілкуванні.
x1 x7	Має потребу у спокійних й теплих товариських відносинах. Однак жадає від партнера попереджувального та поважного відношення до себе. Схильний припиняти спілкування, якщо не може розраховувати на бажане відношення до себе.
x2	Спокійний, твердий, самостійно відстоює свої домагання.
x2 x0	Прагне рішуче відстоювати свої домагання, незважаючи на протидію.
x2 x1	Прагне до спокійної і міцної впевненості. Має потребу у повазі, визнанні і взаєморозумінні з боку близьких людей.
x2 x3	Відчуває, що йому заважають у прояві ініціативи, однак твердо дотримується домагань, шукає шляхи й засоби для здійснення своїх намірів.
x2 x4	Уважно контролює події, в яких бере участь. Розходить у поглядах та виробляє свою власну думку.
x2 x5	Хотів би, щоб інші люди розуміли його бажання і потреби та виявляли поступливість. Вміє спритно виправдуватися.
x2 x6	Намагається створити міцну підставу для спокійного, безпечного, вільного від проблем майбутнього, в якому він одержить повагу і визнання.
x2 x7	З безкомпромісною наполегливістю відстоює свої домагання і вимоги.
x3	Почуває стримування динамічного спонукання і гальмування імпульсу активності.
x3 x0	Швидко дратується через напругу, однак намагається уникати конфліктів.
x3 x1	Почуває, що йому заважають здійснити бажання. Прагне звільнитися від накопиченої досади, зняти напругу та знайти заспокоєння в сердечному зв'язку.
x3 x2	Виявляє ініціативу в подоланні труднощів. Хочє займати положення, у якому він мав владу та міг керувати ходом подій.
x3 x4	Почуває, що йому заважають активно виявляти себе, тому його бажання залишаються нездійсненими.
x3 x5	Сильно реагує на збудливі почуттєві подразники.
x3 x6	Не бажає затрачати надмірні зусилля. Помірний комфорт й безпеку відкидає, надає перевагу тим благам, які обіцяють велике честолюбство.
x3 x7	Роздратований гальмуванням імпульсів, які спонукують. З відразою замикається на собі, якщо його потреби залишаються незадоволеними.
x4	Готовність до контактів. Залучає все нове, схильний нудьгувати від одноманітності.
x4 x0	Сподівається знайти засіб звільнитися від гнітючого напруги.
x4 x1	Надає велике значення серцевим почуттям. З цієї причини власне благополуччя залежить від гармонії відносин.

x4 x2	Уважно контролює події, в яких бере участь. Не погоджується з думкою інших та виробляє свою власну думку.
x4 x3	Тому що чекання залишаються нездійсненими, вважає, що йому заважають активно проявляти себе. Через це дратівливий та незадоволений.
x4 x5	Мріє про необтяжливий, чуттєво-збудливий контакт.
x4 x6	Прагне до безконфліктного задоволення своїх потреб та почуттєвої насолоди.
x4 x7	Вимагає та чекає з нетерпінням виконання своїх бажань і надій.
x5	Почуттєва схильність, емоційна витонченість.
x5 x0	Через конфліктну напругу відчуває підвищену потребу у повної взаєморозуміння і чуйності близькості.
x5 x1	Відчуває потребу в серцевому зв'язку та в повної взаєморозуміння та чуйності близькості.
x5 x2	Поводиться тактовно, мистецьки, наполягає на виконанні своїх домагань, але сам не готовий йти назустріч побажанням інших.
x5 x3	Сильно реагує на чуттєво-збудливі стимули.
x5 x4	Шукає необтяжливого, збудливого почуттям контакту.
x5 x6	Прагне до гострих відчуттів, почуттєвому задоволенні.
x5 x7	Має потребу у відносинах, повних близькості й взаєморозуміння. Відмовляється від зв'язку без повної та витонченої близькості.
x6	Потреба в задоволенні, фізичному і почуттєвому комфорті.
x6 x0	Почуває себе стомленим від конфліктів. Має потребу у відпочинку, відчутті безпеки і фізичному почуттєвому задоволенні.
x6 x1	Має потребу у відчутті безпеки та спокійному дружньому спілкуванні. Може знаходитися в поганому фізичному стані та мати потребу у м'якому звертанні й уважної допомозі.
x6 x2	Прагне затвердитися всупереч існуючим перешкодам. Труднощі сприймає, як виснажливі і сподівається уникнути подальших неприємностей, хоче, щоби ситуація полегшала. Має потребу у відчутті захищеності.
x6 x3	Хотів би за допомогою почуттєвого задоволення компенсувати загальмовані імпульси. Прагне до більш спокійної обстановки, в якій він уник би хвилювання, тому що подальші успіхи зв'язані для нього із труднощами.
x6 x4	Прагне до безконфліктного задоволення своїх бажань та почуттєвих насолод.
x6 x5	Чутливий. Прагне до гострих відчуттів та почуттєвої насолоди. Відкидає все несмачне, вульгарне, грубе.
x6 x7	Фізична недуга, перенапруга прийняли серйозну форму. Самоповага понизилася. Має потребу у турботі, дбайливому відношенні, задоволенні своїх бажань. (+ група - компенсація).
x7	Вимагає виконання домагань, у противному випадку з відразою пориває відносини. (+ група - компенсація).
x7 x0	Незадоволений. Відчуває потребу в усуненні існуючих конфліктів і труднощів. Шукає вихід із сформованої ситуації. (+ група - компенсація).
x7 x1	Потребує у вірному зв'язку. Однак висуває високі вимоги по відношенню до партнера. Якщо відносини не відповідають необхідним, різко їх пориває. (+ група - компенсація).
x7 x2	С безкомпромісною наполегливістю вимагає та домагається виконання своїх домагань. Якщо його домагання не задовольняються, з відразою пориває відносини. (+ група – компенсація).
x7 x3	Вважає, що йому заважають перешкоди та він не може одержати те, що він вважає для себе важливим. Незадоволений і з відразою пориває відносини. (+ група — компенсація).
x7 x4	Різко пориває відносини, якщо його великі надії належним образом не виправдуються (+ група - компенсація).

x7 x5	Прагне до відносин, заснованих на чуйності та взаєморозумінні. Відмовляється від відносин, що не приносять повної витонченої близькості. (+ група - компенсація).
x7 x6	Фізична недуга, перенапруга прийняли серйозну форму. Сильно розчарований у зв'язку і відкидає його. Має потребу у турботі, дбайливому відношенні. (+ група — компенсація).

Таблиця 3

Стимувані властивості або поведінка, яка недоречна при даному положенні речей.	
=0	Готовність до емоційного спілкування.
=0=1	Взаємини з навколишніми рідко задовольняють його високі емоційні чекання. Це приводить до розчарування, внутрішньої ізоляції, нездатності встановити серцеві стосунки.
=0=2	Вважає, що одержує менше, ніж надає. Почуває себе скривдженим. Змушений примиритися із ситуацією, пристосовуватися до існуючих вимог.
=0=3	Відсутність бажань. Змучено, почуває, що йому заважають розкрити себе. Шукає спокою, уникає прямих контактів.
=0=4	У виборі контактів вимогливий, розбірливий. З метою здійснення власних бажань уникає конфліктів.
=0=5	Чуттєвий до власних емоцій, тонко реагує, вразливий.
=0=6	Готовий до емоційного спілкування, хоче почувати себе емоційно необхідним.
=0=7	Змушений тимчасово йти на поступки, щоби не виявитися у ізоляції, де відсутні переживання і любов.
=1	Не випробує емоційної прихильності, навіть знаходячись у близьких відносинах з ким-небудь.
=1=0	Хоче відчувати себе у близьких взаєминах, які не вимагають від нього глибини почуттів.
=1=2	Відчуває себе скривдженим. Вважає, що його розуміють недостатньо добре, цінують недостатньо високо. Вважає, що йому приходится пристосовуватися до інших. Близькі відносини не викликають у нього емоційної «приналежності».
=1=3	Страждає через невміння установити серцеві, гармонічні відносини. Почуває себе відрізнаним від інших, нездатним випробувати сердечну прихильність.
=1=4	Має високі емоційні очікування і дуже вимогливий у виборі партнера. З цієї причини не може встановити близькі сердечні відносини.
=1=5	Чутливий до власних емоцій, вразливий, дратівливий. З цієї причини не може установити близькі сердечні відносини та залишається у ізоляції.
=1=6	Задовольняє напругу без сердечної прихильності.
=1=7	Змушений йти на поступки, тому не випробує сердечної прихильності.
=2	Змушений йти на компроміси і пристосовуватися до вимог ситуації.
=2=0	Недолік впевненості, в якому він не зізнається, змушує його уникати відкритих конфліктів, пристосовуватися до вимог ситуації.
=2=1	Відчуває себе скривдженим. Вважає, що його розуміють недостатньо добре і цінують недостатньо високо. Відчуває, що йому приходится пристосовуватися до інших. З цієї причини - утруднене досягнення глибокої сердечної прихильності.
=2=3	В прагненні здійснити свої наміри наптовхується на опір, що викликає у нього обурення та збурювання. Однак він в'януло уступає і пристосовується до обставин заради власного спокою.
=2=4	Вважає, що йому випало більше труднощів, чим іншим, почуває себе скривдженим. Але завзято переслідує свою мету та намагається перебороти труднощі за допомогою гнучкого лавірування.
=5=1	Чутливий, вразливий. Залишається стриманим і не випробує сердечної прихильності.

=5 =2	Почуває, що не знаходить глибокого взаєморозуміння, тому відчуває образу та орієнтується на самого себе. Чутливий, вразливий, однак йде на уступки та пристосовується до вимог ситуації.
=5 =3	Болісно переживає відсутність взаєморозуміння до своїх потреб і домагань та необхідність орієнтуватися на самого себе. Чутливий, вразливий.
=5 =4	Домагається здійснення своїх бажань, потребує підтримки та заохочення. Чутливий, вразливий.
=5 =6	Чутливий, вразливий. Здатний одержувати фізичне задоволення від сексуальної активності, але у емоційному відношенні схильний залишатися байдужим.
=5 =7	Не дозволяє собі інтимних зв'язків без явних застережень з метою самовиправдання.
=6	Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.
=6 =0	Готовий до емоційної участі. Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.
=6 =1	Задовольняє сексуальну напругу без сердечної прихильності.
=6 =2	Змушений пристосовуватися до ситуації та йти на уступки. Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.
=6 =3	Почуває, що потрапив у болісну ситуацію, шукає які-небудь шляхи до полегшення. Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.
=6 =4	У виборі зв'язків дуже вимогливий. В сексуальній сфері прагне до нереальної досконалості.
=6 =5	Чутливий, вразливий. Здатний одержувати фізичне задоволення від сексуальної активності, але в емоційному відношенні схильний залишатися байдужим.
=6 =7	Обставини змушують його йти на уступки і тимчасово відмовлятися від деяких задовольень. Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.
=7	Вважає, що на його шляху стоять перешкоди, що обставини змушують його йти на уступки й тимчасово відмовлятися від деяких задовольень.
=7 =0	Змушений тимчасово йти на уступки, щоб не опинитися у ізоляції, позбавленій любові і переживань.
=7 =1	Змушений тимчасово йти на уступки. З цієї причини не випробує ні морального задоволення, ні сердечної прихильності.
=7 =2	Обставини стискають і обмежують його дії, змушуючи його пристосовуватися до ситуації свої бажання і наміри.
=7 =3	Завзято переслідує свою мету, хоча обставини змушують його тимчасово йти на уступки.
=7 =4	Змушений йти на уступки, однак вперто добивається здійснення бажань. У виборі зв'язків вимогливий.
=7 =5	Не дозволяє собі інтимних зв'язків без уявних застережень з метою самовиправдання.
=7 =6	Обставини змушують його йти на уступки, тимчасово відмовлятися від деяких задовольень. Здатний одержувати задоволення від сексуальної активності.

Таблиця 4

То, що заперечуються, властивості, які придушуються, несуть тривогу	
-0	Фізіологічна інтерпретація (ФІ): некерована, швидка збудливість. Психологічна інтерпретація (ПІ): впевнений, що життя може дати більше, ніж воно дає при дійсних умовах і що найважливіше ще має бути досягнуте. Дуже побоюється бути обійденим, прожити життя не в повну силу. Боїться що-небудь упустити і наполегливо переслідує свою мету. Відразу і надзвичайно наполегливо пропонує свої послуги. З цієї причини ризикує втратити дистанцію, спокій і

	виснажити свою нервову енергію. Не може відключитися і вважає, що зможе знайти спокій тільки при досягненні мети. Коротко: нетерпляча заповзятливість.
-0-1	ФІ: противиться розслабленню та спокою. Уникає депресивного розслаблення, підтримуючи у собі активність. ПІ: існуючі взаємини не задовольняють його. Вважає себе нездатним змінити їхній так, щоб знайти почуття спільності, якого він потребує. Сам не в змозі бути сердечним, щирим і довірливим партнером. Це гнітить його, робить дратівливим, нетерплячим. Може постраждати здатність до зосередження. Коротко: неспокійна незадоволеність. (+ група — компенсація).
- 0 -2	ФІ: через занадто високу напругу пред'являються підвищені вимоги до сили волі й опірності. ПІ: сила волі, необхідна для подолання існуючих труднощів, ослаблена. Почуває, що до нього пред'являють занадто високі вимоги, вимотався, втопився, але продовжує стояти на своєму. Відчуває нестерпний тиск, від якого хоче позбутися, однак відчуває себе не в змозі прийняти необхідне для цього рішення. Коротко: постійний тиск (+ група – компенсація).
-0 -3	ФІ: прагне не піддаватися ніяким провокаціям та хвилюванням. Нервово навантаження на серце. ПІ: відчуває у сформованій ситуації погрозу і небезпеку. Роздратований тим, що не в змозі досягти своїх цілей. Страждає від відчуття безсилля, відчуває себе на грані виснаження життєвих сил. Коротко: безпомічна дратівливість. (+ група — компенсація).
-0 -4	ФІ: надмірне роздратування через нездійснені надії. ПІ: нездійснені надії породжують непевність і напруженусторожкість. Хочє вселяти довіру, уникнути розчарування, втрати значимості, уникнути стороннього впливу і ганьби бути відкинутим. Сумнівається, що надалі справи підуть краще, проте схильний висувати надмірні вимоги і відмовляється від компромісів. Коротко: тривожна непевність. (+ група — компенсація).
-0 -5	ФІ: стрес, викликаний чутливістю, яка придушується. ПІ: завдяки чуттєвій збудливості і потребі виглядати в очах інших привабливим, впадає у магічний стан зачарованості і замилювання. Не дає себе потягнути і спокусити, якщо у відносинах відсутня щира довіра. Сильна потреба у ідеальній, повній почуттів і розуміння згоді не задоволена. Страждає від відсутності довіри і взаєморозуміння. Вважає, що його не розуміють і звертаються з ним безсердечно. З пильною увагою спостерігає за відношенням до себе і займає критично вичікувальну позицію. Тому з цієї причини сильні почуття загальмовані, чутливість підвищена. Хочє домогтися більшої ясності і заспокійливої визначеності у відносинах, кращого взаєморозуміння. Коротко: контрольована «реактивність».
-0 -6	ФІ: придушення фізичних потреб організму. ПІ: вважає, що його ціль не буде досягнута, якщо він буде вести розмірний спосіб життя. Тому не хоче залежати від потреби в насолодах і фізичному задоволенні, особливо в тих випадках, коли переслідується основна мета. Хочє досягти своєї мети, щоб підтримати почуття власного достоїнства й усунути відчуття непевності у собі. Хочє виділитися з натовпу. Від навколишніх вимагає, щоб вони цінували його як неабияку особистість і відносилися до нього з належною повагою. Наполегливо вимагає признання й уваги до себе. Коротко: вимагає поваги до себе як до виняткової особистості.
-0 -7	ФІ: виражена сприйнятливості до зовнішніх подразників. ПІ: хочє уникнути почуття самотності і відособленості. Прагне пізнати життя з усіх боків, використовувати всі можливості, прожити життя сповна. Тому, не допускає ніяких обмежень, хочє діяти без перешкод і обмежень, хочє мати

	можливість робити те, що по власному переконанню вважає правильним і заслужує повагу. Коротко: прагне бути хазяїном своєї долі.
-1	ФІ: протриває розрядці, сердечної прихильності і спокою. Прагне уникнути депресивного розслаблення, підтримуючи у собі активність. ПІ: Існуючі взаємини не задовольняють його. Не в змозі змінити їх так, щоби знайти відчуття спільності, якого він потребує. Тому сам не випробує щирої, серцевої прихильності. Це гнітить його, робить дратівливим, нетерплячим. Прагнення ухилитися від не задовольняючого зв'язку викликає неспокійну метушливість, може порушити здатність до зосередження. Коротко: неспокійна незадоволеність (+ група — компенсація).
-1-0	ФІ: проявляє нетерпимість і занепокоєння, схильний до пригнобленого стану. ПІ: не відчуває себе здатним побудувати взаємини таким чином, щоб існувала задовольняюча приналежність. З цієї причини не здатний на сердечну прихильність. Протриває не задовольняючому зв'язку, який сприймається як гнітюча залежність. Почуває, що життя може дати більше, ніж дає при цих умовах та взаємовідносинах. Вважає, що його незадоволеність може зникнути тільки в тому випадку, якщо буде досягнуте те, чого він позбавлений. Прагнення усамітнитися викликає неспокійну метушливість і може порушити здатність до концентрації. Коротко: занепокоєння, нетерпляче невдоволення. (+ група - компенсація).
-1-2	ФІ: є небезпека, що сила волі і наполегливість будуть подавлені надмірним стресом. ПІ: цілеспрямованість, сила волі перенапружені через безупинне зусилля перебороти існуючі труднощі. Переслідує свою мету, однак відчуває, що на нього оказують нестерпний тиск. Вважає, що змінити ситуацію неможливо так, щоб у ній знайшли місце співробітництво і взаємна довіра, тому бажає взагалі від неї позбутися. Коротко: тиск, що виникає у результаті стресу і розладу. (+ група - компенсація).
-1 -3	ФІ: збудження, яке придушується, викликане не задовольняючими його особистими відносинами. Можливі вибухи гніву дратівливості, сексуальні неврози, скарги на серце. ПІ: незадоволені взаємини з якоюсь людиною заподіюють йому сильну біль. Вважає себе нездатним повернути колишню близькість і взаємну довіру, відчуває себе на грані нервового виснаження і сприймає зв'язок як болісну залежність. Коротко: порушення взаємин. (+ група - компенсація).
-1-4	ФІ: стрес й тривога є результатом емоційного розчарування. ПІ: чуттєві взаємини перестали задовольняти його і сприймаються як гнітюча залежність. З одного боку, він хоче зовсім звільнитися від цієї прихильності й усамітнитися. З іншого боку, він нічого не хоче втрачати, не хоче піддавати себе безпеки одержати нові розчарування. Ці суперечливі почуття погіршують його стан, викликають роздратування. Він намагається придушити їх, виробляючи у себе байдуже відношення і суворість. Коротко: стрес викликаний емоційним розчаруванням. (+ група - компенсація).
-1-5	ФІ: Стрес викликаний недоліком взаєморозуміння. ПІ: потреба в чуйному відношенні, повному взаєморозуміння залишається незадоволеною. Тому існуючі взаємини сприймаються як гнітючі. З цієї причини напружений, легко збудливий, прагне до самотності. Коротко: постійне нерозуміння. (+ група — компенсація).
-1-6	ФІ: стрес викликаний емоційною незадоволеністю і недооцінкою з боку інших. ПІ: незадоволений існуючими взаєминами через відсутність признання й поваги. Невдоволення переходить у легко збудливу чутливість. Взаємини сприймаються як гнітючі, з'являється прагнення до самотності. Самообмеження у сфері чутливості заважають йому віддавати себе. Однак ізоляція, до якої це приводить,

	викликає у нього бажання здатися і злитися з іншими. Це турбує його, тобто подібні інстинкти розглядаються їм як слабкість. Вважає, що тільки за допомогою постійного самоконтролю зможе затвердити себе як особистість. Коротко: недолік визнання, надмірний самоконтроль. (+ група - компенсація).
-1-7	ФІ: стрес викликаний емоційною незадоволеністю. ПІ: існуючі взаємини не задовольняють його. Тому виявляється нездатним до сердечної прихильності і відданості. Сприймає не задовольняючий зв'язок як гнітючу залежність. Хочє залишатися незалежним, не хоче обмежувати себе в чому-небудь. Все це обумовлює підвищену чутливість, метушливість, порушує здатність до зосередження. Коротко: неспокійна нестійкість. (+ група — компенсація).
-2	ФІ: сила волі й опірність перевантаженню через занадто високу напругу. ПІ: відчуває себе перевантаженим, виснаженим і вважає, що знаходиться у тупику. Однак продовжує стояти на своєму. Відчуває у даній ситуації нестерпний тиск, від якого хоче позбутися, але не приймає рішення, яке для цього необхідне. Коротко: боїться прийняти необхідне рішення, що могло б звільнити від стресового стану. (+ група — компенсація).
-2 -0	ФІ: стрес викликаний тим, що здатність опору тиску вичерпала себе. ПІ: воля, необхідна для боротьби із існуючими труднощами, загублена. Почуває, що сили витратив, але ні до чого не прийшов, але продовжує відстоювати свої позиції і переслідувати свою мету. Через це йому приходится терпіти нестерпний тиск, від якого він хоче позбутися, але не може змусити себе прийняти необхідні рішення. В результаті він оказується настільки глибоко вкрученим у проблему, що не може подивитися на неї об'єктивно. Не в змозі відключитися й упевнений, що зможе знайти спокій тільки в тому випадку, коли досягне своєї мети. Коротко: заплутаність у проблемі. (+ група - компенсація).
-2 -1	ФІ: стрес викликаний емоційною незадоволеністю і зниженням здатності протистояти труднощам. ПІ: втратив силу волі, необхідну для того, щоби боротися із існуючими труднощами. Однак продовжує відстоювати свої позиції і випробує нестерпний тиск. Має потребу у співробітництві та взаєморозумінні, відчуває, що він поки нічого не може зробити для поліпшення сформованої ситуації. Прагне звільнитися від сформованої гнітючої ситуації. Коротко: тиск, викликаний стресом і розладом. (+ група - компенсація).
-2 -3	ФІ: дратівливий, підданий вибухам гніву, можливі сексуальні неврози, скарги на серце. ПІ: вважає своє оточення ворожим і зазнає сильного тиску. Обурений несправедливими, нерозумними вимогами, однак відчуває, що не спроможна змінити існуюче положення і не в змозі здійснити гідний опір. Коротко: безпомічне бунтарство. (+ група - компенсація).
-2 -4	ФІ: стрес викликаний конфліктом між надією і необхідністю. ПІ: невиправдані надії і чекання породжують розчарування і непевність. Сумнівається у тому, що у майбутньому положення буде краще, тому усі важливі рішення відкладає на потім. Замість прийняття розумних рішень схильний займатися дрібницями. Коротко: викликана розчаруванням нерішучість. (+ група — компенсація).
-2 -5	ФІ: стрес викликаний відсутністю взаєморозуміння і відчуттям приниженості. ПІ: не зустрічає довіри ні в кому, розташування і поваги до себе, взаєморозуміння. Почуває себе позбавленим любові, обійденим. Це принижує його. Почуває, що без необхідного сердечного визнання і підтримки не має сил самотійно боротися зі труднощами, тому що замість визнання зустрічає непорозуміння, яке ображає та вважає, що потрапив в тупик. Хочє відійти від цієї ситуації, але не вистачає сили волі, щоб прийняти необхідне рішення.

	Коротко: пригноблений недоліком визнання. (+ група — компенсація).
-2 -6	ФІ: стрес, який викликаний надмірним самоконтролем з метою завоювання поваги та розташування інших. ПІ: незадоволена потреба в об'єднанні з іншими людьми. Хочє виділитися з натовпу. Знаходить ситуацію неприємною, хочє з нею покінчити, але відмовляється йти на компроміси, жертвувати своїми переконаннями. Постійно відкладає прийняття необхідного рішення. Хочє вселяти повагу до власних вимог, потребує визнання й уваги, щоб почувати себе у колективі впевнено. Коротко: завзята, але безрезультатна вимога поваги. (+ група — компенсація).
-2-7	ФІ: стрес викликаний обмеженням вольової дій. ПІ: хочє залишатися незалежним і вільним. Уникає перешкод й обставин, що стискають. Хочє звільнитися від неприємних відносин, тиску і принизливого залежного положення, щоб мати можливість задовольняти власні потреби. Однак для здійснення своїх планів не вистачає витримки, цілеспрямованості. Коротко: нездійснене бажання незалежності і волі дій. (+ група - компенсація).
-3	ФІ: гальмування роздратування для ослаблення напруження (наслідок страху перед сексуальним інстинктом, хвилювань, образ), нервово навантаження на серце. ПІ: у сформованій ситуації бачить погрозу небезпеки. Обурюється при думці, що він буде не в змозі досягти своєї цілі та страждає від відчуття безсилля що-небудь зробити з цим. Почуває стомлення аж до виснаження життєвих сил. Коротко: безпорадність. (+ група - компенсація).
-3 -0	ФІ: стримуване напруження. Мінливість і дратівливість. Можлива гіпертонія або який-небудь інший розлад серцевої діяльності. ПІ: сформовану ситуацію сприймає як болісну і неприємну. Обурений тим, що сформована ситуація заважає здійсненню його цілей. Страждає від болісного безсилля що-небудь почати проти цього. Побойкується упустити щось важливе, яке запропоновано життям, бути обійденим. Легко дратується і відчуває себе на грані виснаження нервових сил (серце). Не може знайти спокій доти, поки не будуть усунуті загрозливі причини. Коротко: збуджений розпач. (+ група — компенсація).
-3 -1	ФІ: придушує напруження, не здатний до релаксації. Нетерплячий, дратівливий. Можлива гіпертонія або інше порушення серцевої діяльності. ПІ: незадоволений близькими взаєминами. Вважає себе нездатним повернути колишню близькість, налагодити довірчі стосунки. Почуває себе нервово виснаженим. Коротко: страждання, викликане порушенням взаємин. (+ група - компенсація).
-3 -2	ФІ: дратівливий, підданий вибуху гніву. Можливі скарги на серце. ПІ: сформовану ситуацію сприймає як болісну і неприємну. Вважає, що нестерпний тиск і нерозумна жорстокість ставлять його в принизливе положення, обурений несправедливими вимогами, однак відчуває, що неспроможна змінити положення і не здатний дієво захищатися. Коротко: обурене безсилля. (+ група — компенсація).
-3 -4	ФІ: збуджений, тривожний, нервово перенапружений. ПІ: прагне оказати сильне враження. Сильно хвилюється, тому що не впевнений в очікуваному успіху. Коли створюються умови, що загрожують успіху, виникає болісне відчуття власного безсилля. Через одну лише можливість невдачі відчуває себе особисто зганьбленим, що приводить до нервового виснаження. У випадку невдачі відчуває себе обуреним, розчарованим, обманутим. Приймає драматичні почуття за реальність і вважає, що вони здатні магічно перебороти страх перед втратою престижу та впливу. Коротко: втеча від реальності через страх знайти власну неспроможність. (+ група - компенсація).
-3 —5	ФІ: дратівливий, нервово виснажений.

	ПІ: має почуттєву вразливість, здатний до інтенсивних переживань. Існуючу ситуацію сприймає як болісну і неприємну. Має потребу у співчутті, розумінні, відчутті безпеки. Страждає від власного безсилля в досягненні наміченої мети. Тому відчуває нервові виснаження. Коротко: незадоволена потреба у співчутті, співпереживанні. (+ група - компенсація).
-3 -6	ФІ: нервові виснаження на сексуальному ґрунті, викликане надмірним самообмеженням. ПІ: сформована ситуація сприймається як болісна та неприємна, відчуває, що його недооцінюють. Тому що відсутнє відчуття безпеки у оточенні рівних собі, має потребу в особистій увазі та визнанні. Самоконтроль у сфері чуттєвості приводить до ізоляції. Через ізоляцію прагнення до єднання, злиття з іншими стає наполегливою потребою, що робить його менш впевненим у собі. Власна непевність маскується удаваною самовпевненістю, рішучістю, завдяки чому він хоче затвердити себе у даній ситуації і придбати почуття переваги. Хочє бути улюбленим, щоб в ньому бачили бажаного і цінного партнера. Коротко: непевність, викликана недоліком союзників. (+ група — компенсація).
-3 -7	ФІ: нервові виснаження, дратівливість. ПІ: відчуває себе безпомічним у нестерпній й болісній ситуації. Роздратований неможливістю досягти мети і відчуває нервові виснаження. Хочє звільнитися від цього стану, уникнути перешкод і вільно діяти відповідно до власних переконань. Коротко: фрустроване бажання незалежності (+ група - компенсація).
-4	ФІ: перенапруження, викликане розчаруванням. ПІ: несправджені надії викликали непевність і побоювання. Відчуває потребу у безпеці, хочє уникнути розчарувань надалі і позбутися від страху втратити положення і престиж. Сумнівається у тім, що в майбутньому ситуація буде розвиватися сприятливо, тому підвищує свої вимоги і відмовляється йти на розумні компроміси. Коротко: збуджений песимізм, страх розчарувань та втрати впливу (+ група - компенсація).
-4 -0	ФІ: збуджена напруга. ПІ: переконаний, що життя може дати більше, ніж воно дає при дійсних умовах, що надії і чекання обов'язково повинні здійснитися. Вважає, що в протилежному випадку буде обійдений і проживе життя не з повною інтенсивністю. Пред'являє надмірні і безкомпромісні вимоги до здійснення своїх чекань. Боїться упустити шанс, нанести втрату своєму положенню та престижу. Має потребу у відчутті безпеки. Коротко: напружене чекання (+ група - компенсація).
-4 -1	ФІ: стрес, тривога. ПІ: якийсь емоційний зв'язок глибоко розчарував його, перетворився у гнітючу залежність. З одного боку, він хочє звільнитися від цього зв'язку, а з іншого боку, нічого не хоче втрачати, не хоче піддавати себе невизначеності або новим розчаруванням. Ці суперечливі емоції до такого ступеня погіршують його стан, що він намагається придушити їх, виробляючи у себе байдужість й суворість. Коротко: стрес, викликаний розчаруванням (+ група - компенсація).
-4 -2	ФІ: стрес, тривога. ПІ: не здійсненні надії й чекання привели до тривожної непевності. Сумніви в тому, що надалі справи підуть краще, ведуть до того, що всі найважливіші рішення відкладаються на потім. Розбіжності між надією і необхідністю нестерпно дають на нього. Але замість прийняття розумного рішення, займається дрібницями, бачачи у цьому засіб рятування. Коротко: пасивність, яка викликана відсутністю надії.
-4-3	ФІ: порушення, тривога.

	III: хоче оказувати сильне враження, однак сумнівається в очікуваному успіху. При виникненні умов, що загрожують успіху, виникає болісне почуття власного безсилля. Можливість невдачі сприймає як ганьбу, яка приводить до нервового виснаження. У випадку невдачі відчуває себе обуреним, розчарованим, обманутим. Драматичні відчуття приймає за реальність і вважає, що вони здатні магічно перебороти страх перед втратою авторитету та впливу. Коротко: втеча від реальності через страх знайти власну неспроможність (+ група - компенсація).
-4 -5	ФІ:сторожкість, тривога. III: побоюється, що буде захоплений власним натхненням і фантазією, що жорстоко розчарують його. Вважає, що зловжили його довірою, обдурили його, тому замкнувся у собі і ретельно стежить за тим, щоби подальше триматися від інших. Мотиви інших людей, їхні відносини до нього піддає ретельній критичній оцінці — чи щирі вони. Його сторожкість легко перетворюється в підозрілість і недовіру. Коротко: насторожена недовіра, викликана емоційним розчаруванням. (+ група — компенсація).
-4 -6	ФІ: занепокоєння, тривога. III: існуюча ситуація неприємна. Відчуває почуття самотності і непевності, потреба об'єднання з іншими людьми, чий стандарти були б такими ж високими, залишається незадоволеною. Відчуття ізоляції перетворює потребу в об'єднанні з іншими людьми в нездоланну спонукальну силу. Робить спроби завоювати повагу навколишніх за допомогою чогось особливого, хоче довести іншим унікальність свого характеру. Страх перед несхваленням з боку інших людей прикриває удаваною незалежністю, впевненістю у собі, виражаючи презирство тим, хто критикує його поведінку. Однак, за напускною байдужністю ховається спрага схвалення, уваги і визнання в навколишніх. Коротко: розчарування, що веде до напускної байдужності.
-4 -7	ФІ:напруженість, тривога, стрес. III: несправджені надії привели до непевності й напруженої сторожкості. Вимагає вольової дій й відкидає який би то ні був контроль, крім самоконтролю. Вимагає надійних гарантій, щоби відгородити себе від подальших невдач, розчарувань, втрати престижу. Сумніви подальшого сприятливого розвитку подій приводять до того, що він лише підвищує свої домагання і відмовляється від розумних компромісів. Коротко: тривожна сторожкість (+ група - компенсація).
-5	ФІ:напруга через застій почуттєвої збудливості. III: завдяки почуттєвій збудливості й потребі бути сприйнятим як людина витончена і приваблива впадає у стан зачарованості та захопленості. Однак, якщо не зустрічає щирої довіри, критично стежить за тим, щоби ця захопленість не дала притягнути його й спокусити. Тому уважно контролює всі почуттєві зв'язки, щоби не допустити безсердечного використання своєї довірливості. Коротко: домагання на гідну довіри щирість.
-5 -0	ФІ: нетерпіння, порушення. III: переконаний, що життя може дати більше, ніж воно дає у даний час, прагне до встановлення приємного, чуттєвого, повного взаєморозуміння зв'язку. Побоюється прожити життя без повної віддачі. Тримає свої емоційні відносини під строгим контролем. Жадає від інших людей повної щирості, яка повинна захистити його, тому що він сам схильний до зайвої довірливості. Коротко: контрольована чутливість (+ група — компенсація).
-5 -1	ФІ: відмовляється розслабитися, підтримує у собі активність. III: не здатний змінити існуючі взаємини, які не задовольняють його. Потреба у глибокому порозумінні не задоволена, тому існуючі відносини сприймаються як

	гнітюча залежність. У зв'язку з цим виникає напружене нетерпіння, легко збудлива чутливість, прагнення усамітнитися. Коротко: занепокоєння, викликане емоційною незадоволеністю.
-5 —2	ФІ: стрес, тривога. ПІ: положення, у якому він знаходиться, здається йому образливим. Ні в кому він не зустрічає довіри до себе, розташування і розуміння, звертаються до нього з принижуючим його недоліком поваги. Вважає, що у важливих для почуття власного достоїнства відношеннях він позбавився впливу й поваги. Не може перебороти свою покірність і не знаходить сил без необхідного визнання і підтримки справитися із труднощами. Вважає, що знаходиться у тупику, тому що замість бажаного замилювання зустрічає гнітюче непорозуміння. Хочє позбутися від цієї ситуації, але не вистачає сили волі, щоб прийняти необхідне рішення. Коротко: принижений недоліком визнання (+ група - компенсація).
-5 -3	ФІ: стрес, серйозне виснаження нервової енергії, можливо порушення серцевої діяльності. ПІ: випробує інтенсивні переживання, емоційне порушення. Незадоволений сформованою ситуацією, сприйнятої як неприємна і болісна. Має потребу в розумінні й гарантіях безпеки. Страждає від власного безсилля, невміння досягти бажаного. Тому відчуває себе на грані нервового виснаження. Коротко: емоційна фрустрація (+ група - компенсація).
-5 -4	ФІ:сторожкість, тривога. ПІ: боїться захопитися власними фантазіями й надіями, тому що вони можуть не виправдатися. Почуває себе обманутим, тримається неприступно, із критичною увагою, що може перейти в недовіру. Мотиви інших людей і їхні відносини до нього піддаються ретельній оцінці. Коротко: насторожена недовіра, викликана емоційним розчаруванням (+ група - компенсація).
-5 -6	ФІ: стрес, тривога. ПІ: хоче встановити зв'язок з яким-небудь партнером, який би задовольняв його естетичний смак, проявляв би глибоке взаєморозуміння й свою люб'язність, сприяв би установленню гармонічних відносин. Хочє затвердитися як особистість, тому займає критичну позицію стосовно партнера. У результаті відносини постійно змінюються: то відбувається зближення, то настає відчуження. Тому почуття без проблемної тривалої прихильності розвивається з трудом. Незважаючи на потребу задовольняти свої природні бажання, накладає на свої інстинкти значні обмеження, думаючи, що це доводить його перевагу над натовпом. Непевність у своїх силах маскується рішучою поведінкою. Вибірковість, критичний підхід, прагнення мати власну точку зору приводить до вироблення самостійних поглядів і смаку. Любить оригінальне, витончене. Прагне до встановлення зв'язків, які б сприяли особистісному розвитку. Коротко: інтелектуальна або естетична спрямованість (+ група - компенсація).
-5 —7	ФІ: стрес, тривога. ПІ: вимагає, особливо від людей з якими підтримує близькі взаємини, надавати йому приймати рішення, виходячи з власних переконань. Відкидає будь-яке авторитетне втручання. Прагне установлювати взаємини таким чином, щоби можна було здійснювати прийняті рішення та досягати мети без перешкод і обмежень. Коротко: потреба у незалежності.
-6	ФІ: нервово-соматична або сексуальна, чуттєво-сексуальна напруга. Тенденція до стресу і недостатньо дбайливе відношення до свого організму і нервової системи. ПІ: потреба встановити стосунки, які б задовольняли його підвищеним вимогам, не задоволена. Завдяки ізолюючому самоствердженню готовність до тривалої прихильності загальмована. Свідомо придушує свої інстинкти, тому що вважає,

	що це підніме його над загальною масою, принесе йому визнання як унікальної і неповторної особистості. Коротко: прагнення до визнання.
-6 -0	ФІ: недолік уваги до потреб організму, придушення фізичних або сексуальних бажань. ПІ: сприймає сьогодення як тимчасовий, перехідний стан. Сподівається, що за допомогою визначених зусиль і великої ретельності зможе висунутися. Щоб досягти мети, готовий відмовитися від задоволення фізичних потреб. Хочє стати щасливим, вести більш цікавий і солідний спосіб життя, завоювати визнання. Іноді не дотримує належної дистанції, втручається у чужі справи, без потреби висловлює свою думку. Коротко: недолік визнання (+ група - компенсація).
-6-1	ФІ: стрес, недолік уваги до потреб організму. ПІ: недолік розуміння і визнання змушують його думати про те, що дійсний союз з іншими людьми неможливий. Незадоволеність робить його легко збудливим і підвищено чутливим. За таких умов відносини з іншими людьми сприймаються як гнітюча залежність, виникає прагнення усамітнитися та затвердитися. Однак ізолюваність приводить до того, що прагнення до задовольняючого єднання стає настійною потребою і викликає почуття непевності, що маскується рішучою манерою поведінки. Хочє знайти почуття переваги і затвердитися за допомогою незалежності у цієї неприємній ситуації. Коротко: емоційна незадоволеність, яка викликана недоліком визнання (+ група - компенсація).
-6 -2	ФІ: стрес, фізичні самообмеження. ПІ: потреба у встановленні взаємин, які б відповідали вимогам, не задоволена. Однак не відступає від власних вимог, не йде на компроміси. Хочє звільнитися від обтяжуючого стану, однак уникає ухвалення рішення і на превелику силу виявляє необхідну послідовну ініціативу. Вимагає поваги до себе, хочє, щоб до нього відносилися як до неабиякої особистості, має потребу у увазі, що свідчить про любов, щоб почувати себе впевнено. Коротко: вперта, але безрезультатна вимога поваги (+ група - компенсація).
-6 -3	ФІ: придушення фізичних і сексуальних бажань, недолік уваги до потреб організму. ПІ: відчуває себе невизнаним. У колективі рівних собі не відчуває необхідної безпеки. Тому що зосереджений на внутрішніх переживаннях, почуттєвому задоволенні, не здатний відмовити собі в чому-небудь заради інших. Ізоляція приводить до того, що прагнення до задовольняючого єднання стає настійною потребою, викликає почуття непевності, що маскується рішучою манерою триматися. Дуже потребує визнання й уваги, хочє виглядати в очах навколишніх гідним партнером. Коротко: непевність, викликана недоліком союзників (+ група - компенсація).
-6 -4	ФІ: стрес, тривога. ПІ: випробує почуття самотності, не впевнений у собі. Потреба об'єднання з іншими людьми, яке б задовольняло його вимогам, не задоволена. Відчуття ізолюваності перетворює цю потребу в нездолану спонукальну силу, викликає почуття непевності, що ховається рішучою манерою триматися. Намагається придушити у собі потребу в інших людях, щоб довести іншим свою унікальність. Напускає на себе вид безтурботної впевненості в собі, виражає презирство до тих, хто критикує його поведінку. Однак за напускною байдужністю ховається спрага схвалення і визнання у навколишніх. Коротко: ховає непевність у собі і відчуття самотності (+ група - компенсація).
-6 -5	ФІ: чутливий, збуджений. ПІ: через власну почуттєву збудливість і прагнення до встановлення сердечних відносин впадає у стан еротичного зачарування. Однак, потреба у встановленні

	тепліх і сердечних відносин, повних розуміння і довіри друг до друга, не задоволена. Уважно контролює почуттєві відносини, щоб знати, на що можна розраховувати. Має естетичне сприйняття і художній смак. Прагне об'єднатися з тими, хто буде сприяти його інтелектуальному і художньому росту. Коротко: сублімована художня чутливість.
-6 -7	ФІ: стрес, тривога. ПІ: прагне до вільного розвитку відповідно до власних переконань. Хочє, щоб його поважали як особистість. Хочє розвивати свої здібності, використовувати можливості, що надаються, прагне виявити себе як особистість і усунути внутрішні протиріччя. Прагне до розвитку і не дозволяє перешкоджати своїм намірам. Коротко: бажання розпоряджатися своєю долею.
-7	ФІ: інтенсифікація. ПІ: прагне діяти вільно, безперешкодно, відхиляє обмеження, стиснення і відмовлення, які не відповідають його переконанням. Коротко: сприйнятливність, збудливість.
-7 -0	ФІ: сприйнятливність, збудливість. ПІ: прагне перебороти безрадісну порожнечу, що ізолює дистанцію, відчуває, що життя може дати більше, ніж воно дає при цих умовах, і відносинах. Боїться упустити свою частку життєвого блага, тому переслідує свою мету із шаленою напруженістю, легко стає «глибоко втягнутим». Чим би він ні займався, вважає себе дуже компетентним у цій області. Іноді його знаходять докучливим і настирливим. Коротко: напружена утягнутість.
-7-1	ФІ: чутливість, занепокоєння. ПІ: існуючі відносини не задовольняють його. Почуває, що не здатний виправити їх без добровільного співробітництва інших. Сприймає не задовольняючі відносини як гнітючу залежність. Однак, не хоче терпіти обмеження, бути защемленим, тому реагує з підвищеним нетерпінням і чутливістю. Прагнення позбутися від усього цього, усамітнитися, породжує неспокійну метушливість, порушує здатність до концентрації. Коротко: неспокійна нестійкість, викликана емоційною незадоволеністю. (+ група - компенсація).
-7-2	ФІ: стрес, тривога. ПІ: хоче діяти незалежно й вільно. Уникає перешкод і обставин, які ущемляють. Хочє звільнитися від неприємних відносин, які надають тиску, щоби задовольнити власні потреби. Однак, йому не вистачає цілеспрямованості. Коротко: фрустроване бажання незалежності і волі дій (+ група - компенсація).
-7 -3	ФІ: стрес, нервові виснаження. ПІ: відчуває безсилля перед нестерпною болісною ситуацією. Роздратований безнадійністю, неможливістю досягти мети і відчуває себе на грані нервового виснаження. Хочє від цього звільнитися, діяти безперешкодно, відповідно до власних переконань. Коротко: фрустроване бажання незалежності (+ група — компенсація).
-7-4	ФІ: стрес, тривога. ПІ: невиконані надії і чекання породили хвилюючу невизначеність і напруженусторожкість. Хочє діяти вільно, не готовий терпіти які-небудь обмеження. Відкидає будь-який контроль, крім самоконтролю. Вимагає гарантій безпеки, щоб уникнути подальших розчарувань. Сумнівається тому, що у майбутньому положення покращиться, тому підвищує свої домагання і відмовляється йти на розумні компроміси. Коротко: напружена сторожкість (+ група – компенсація).
-7 -5	ФІ: порушення, сприйнятливність.

	III: завдяки сильній почуттєвій збудливості впадає у стан зачарованості, замилювання. Мріє про контакт, який би за допомогою почуттєвої погодженості і взаєморозуміння зробив би життя цікавішим. Тому що подібного ідеального зв'язку не існує, ця потреба залишається незадоволеною. Це приводить до стану порушення, що він намагається придушити. При цьому почуття блокуються, виникає внутрішнє напруження і підвищується чутливість. Боїться, що його довірливістю можуть скористатися, тому контролює свої взаємини» вимагає доказів щирості партнера. Коротко: внутрішнє напруження, викликане емоційною незадоволеністю (+ група - компенсація).
-7 -6	ФІ: стрес, тривога. III: прагне зберегти свою незалежність, не допускає стороннього впливу. Хочє діяти відповідно до власних переконань, відчуває відразу до безособового, зрівняльного підходу. Прагне висловлювати авторитетні думки, щоби бути визнаною особистістю. Робить над собою зусилля, щоб визнати точку зору, інші або свої помилки. Прагне розвивати свої здібності, виявляти себе як особистість і виділятися завдяки власним успіхам. Коротко: прагнення до незалежності і досконалості.

Таблиця 5

Актуальна проблема або поведінка, що викликана стресом	
+0 -0	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливається між обачною стриманістю і побоюванням не одержати того, що йому призначене .
+0-1	Емоційна незадоволеність, незадоволення сформованими обставинами викликали напругу і стрес. Намагається врятуватися від цього, не дозволяючи собі стати вкрученим, створюючи тим самим, хоча б зовнішню подобу спокою.
+0-2	Невдала спроба затвердити своє положення відповідно до його високої подумки про власні достоїнства в сполученні з безупинним зусиллям «показати себе», не маючи для цього достатніх основ, привели до значного стресу. Намагається уникнути надмірних вимог до своїх обмежених можливостей, виробляючи захисну установку. Відмовляється брати на себе яку б то ні було відповідальність, не хоче бути вкрученим у які-небудь подальші неприємності.
+0-3	Виснаження життєвої енергії зробило нестерпним яке-небудь подальше порушення, які-небудь вимоги до нього. Відчуття безсилля викликає у нього занепокоєння, роздратування, заподіює гострий біль, від якого він намагається позбутися, відмовляючись від подальшої прямої участі у подіях. Обмежує себе і сподівається за допомогою обережності, ховаючи рішучість, домогтися свого.
+0 -4	Незбутні надії й страх, що нові цілі приведуть до нових невдач, породили значну тривогу. Намагається позбутися від неї, замикаючи у собі, із розуміння захисту стає обачним. Похмурий і подавлений.
+0 -5	Хоче позбутися від надмірної довірливості, тому що інші часто використовують її у своїх інтересах. Тому він виробляє у себе критичне і зарозуміле відношення, вимагає доказів щирості і надійності інших.
+0 -6	Незадоволене бажання домогтися поваги, виділитися у своєму оточенні, викликає у нього тривогу. В результаті придушується нормальна товариськість з іншими людьми.
+0 -7	Боїться, що якщо він не відгородить себе від зовнішніх впливів, то його незалежність виявиться під погрозою. Не хоче, щоб його турбували.
+1-1	Вказує на амбівалентні відношення, яке коливається між розслабленим достатком і неспокоїною незадоволеністю.
+1-0	Хоче досягти стійкого і спокійного стану, яке дозволяє позбутися від тривоги і страху, що йому можуть перешкодити досягти того, що він хоче.

+1-2	Напруга, яка викликана спробою справитися з деякими обставинами, які непосильні для нього, викликали стрес та відчуття неповноцінності. Прагне врятуватися від цього у більш спокійній обстановці, у якій йому не довелося б відстоювати свої права і пручатися сильному тиску.
+1-3	Виснаження життєвої енергії зробило нестерпними які-небудь вимоги до нього, яке-небудь порушення. Відчуття безсилля викликає гострий біль. Намагається знайти порятунк у відмовленні від боротьби, в пошуках спокійної і мирної обстановки, де б панувала атмосфера доброзичливості й безпеки.
+1-4	Розчарування у надіях, які не збулися та страх, що поставлені перед собою нові цілі приведуть до нових невдач, викликало стан тривоги. Хоче знайти спасіння від цього у спокійних та гармонічних відношеннях, які, за його думкою, відгородять його від розчарування й недостатку визнання.
+1-5	Випробує потребу захиститися від своєї схильності до через мірної довірливості, щоби її не використали у своїх інтересах інші або неправильно її витлумачили. Тому шукає такі взаємовідносини, у яких панувала би спокійна та чуттєва близькість та кожний знав би позицію другого.
+1-6	Бажає щоби його цінили та поважали. Хочу знайти це у близькому та спокійному спілкуванні, заснованому на взаємній повазі.
+1-7	Не бажає бути втягнутим у суперечки та розбіжності; хоче щоби його залишили у спокої.
+2-2	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливається між спробою затвердити себе та бажанням втекти від зустрічного тиску, яке ця спроба викличе.
+2-1	Турбота незадоволенням обставинами або не задовольняючими емоційно значущими потребами та тривога викликали стрес. Пробує позбутися від них, заперечивши їх існування, прикрив свою невпевненість за гордим, але неадекватним ствердженням своєї незалежності та самостійності.
+2-3	Виснаження життєвої енергії зробило нестерпним стан збудження та які-небудь вимоги до нього. Це відчуття безсилля, у сполученні з розчаруванням у своїх можливостях керувати ходом подій, викликає роздратування та гостру душевну біль. Пробує позбутися від цього, вперто відстоює власну точку зору, однак, стан безсилля часто обумовлює безуспішність цих спроб. Тому дуже чутливий до критики та образливий.
+2-4	Розчарування та опасання, що визначати нові цілі безглуздо, викликають тривогу. Чекає визнання, хоче займати високе положення, але майбутнє викликає у нього відчуття турботи. Реагує протестом, коли його критикують, та протистоїть всякій спробі впливу на нього. Бажає закріпити свою позицію, хоче затвердити себе, педантично керуючись у дрібницях.
+2-5	Прагне закріпити свою позицію та підвищити відчуття власного достоїнства, критично та з науковою скрупульозністю аналізує свої та чужі досягнення. Вимагає у всьому ясності та не двозначності.
+2-6	Для того щоби підвищити самоповагу та відчути свою цінність як особистості, йому необхідно, щоби інші його поважали як екстраординарну особу. Випробує неприязність до посередності, притримується високих естетичних стандартів.
+2-7	Оказує сильну опозицію зовнішнім впливам та любим посяганням на його свободу будувати плани та самостійно приймати рішення. Прагне зайняти високе положення та установитися у ньому.
+3-3	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливається між розслабленим бажанням поступати по своєму та бажанням, щоби його залишили у спокої.
+3-0	Побоювання, що йому можуть перешкодити добитися того, чого він хоче, заставляє діяти з напруженістю та поспішністю.
+3-1	Тривога та неспокійне незадоволення, яке викликано деяким обставинами, або незадоволенням емоційно значимих потреб, привели до стресу. Намагається

	позбутися від стресу за допомогою напруженої діяльності, спрямованої на завоювання особистого успіху або на придбання різноманітного досвіду.
+3 -2	Спроба справитися з обставинами, які насправді вище його сил і можливостей, породила тривогу і відчуття неповноцінності. Намагається позбутися від цього за допомогою напруженої діяльності. Бажає діяти по-своєму. Неадекватний самоконтроль може привести до некерованих вибухів гніву.
+3-4	Нездійснені надії й побоювання, що нові цілі приведуть до нових невдач, породили стрес і тривогу. Хочє близького спілкування з іншими людьми й можливість вільно розвиватися. Однак відчуває, що його взаємини порожні, і його розвитку перешкоджають. Реагує на це напруженою діяльністю, спрямованою на те, щоб за будь-яку ціну досягти своїх цілей.
+3 -5	Хочє діяти вільно і безперешкодно, однак обмежений своєю потребою все зводити на раціональну, чітку, тверду основу.
+3 -6	Дія доставляє йому задоволення, він хоче, щоб за його особисті досягнення його поважали і почитали.
+3 -7	Борється з обмеженнями і заборонами, вимагає, щоб йому надали можливість розвиватися вільно, в результаті власних зусиль.
+4 -4	Вказує на амбівалентне відношення, яке коливається між оптимістичним бажанням задоволеності і похмурым песимізмом.
+4 -0	Страх, що йому перешкоджають досягти того, що він хоче, приводить до неспокійних пошуків задоволеності в якій-небудь ілюзорній або безглуздій діяльності.
+4-1	Незадоволення сформованими обставинами, емоційна незадоволеність викликали стрес. Почуває себе не понятим, спантеличеним, випробує занепокоєння. Це змушує його шукати нових умов й відносин у надії, що вони принесуть йому велику задоволеність і душевний спокій.
+4 -2	Спроба справитися з обставинами, які насправді вище його сил і можливостей, породила тривогу і відчуття неповноцінності. Реагує на це пошуками нових доказів своїх здібностей і своєї цінності, щоб підвищити самоповагу. Схильний обвинувачувати інших, це дозволяє йому зняти провину із себе.
+4 -3	Виснаження життєвої енергії зробило нестерпними яких-небудь вимог до нього, яке-небудь порушення. Він відчуває, що сформовані обставини таять у собі погрозу, але неспроможний що-небудь з цим зробити. Щиро сподівається, що яке-небудь інше рішення вкаже йому шлях до порятунку.
+4 -5	Люто упирається сформованим умовам, які, на його думку, недостатньо визначені і оказують дезорганізуючу дію. Шукає який-небудь вихід, який вніс би ясність у цю ситуацію і зробив би її більш упорядкованою.
+4 -6	Вважає, що при існуючому положенні справ його недостатньо цінують. Шукає інших умов, у яких у нього було б більше можливостей довести, чого він коштує.
+4 -7	Вважає, що його розвиток обмежують і стискають. Хочє позбутися від цих обмежень.
+5-5	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливається між бажанням некритичних товариських відносин і презирством до людей за те, що їм не вистачає смаку й інтелекту.
+5 -0	Побоюється, що йому можуть перешкодити досягти того, що він хоче. Тому в взаєминах з іншими людьми пускає у хід свою особисту чарівність, сподіваючись, що так буде легше досягати своєї мети.
+5-1	Незадоволення сформованими обставинами, емоційна незадоволеність викликали значний стрес. Шукає порятунку в ідеалізованій обстановці співчуття, або в її атмосфері естетичності й краси.
+5 -2	Спроба справитися з обставинами, які насправді йому не під силу, породила значну тривогу і відчуття неповноцінності. Хочє врятуватися від цього втечею в

	виміркуваний світ, в якому речі більше наближені до того, якими він би хотів їх бачити.
+5 -3	Виснаження життєвих сил зробило нестерпними які-небудь вимоги до нього, яке-небудь подальше порушення. Намагається врятуватися втечею в ілюзорний мир, який улаштований так, як йому хочеться.
+5 -4	Нездійснені надії та побоювання, що нові цілі приведуть до нових невдач, викликали тривогу. Страждає від недоліку близьких і співчуваючих відносин. Намагається врятуватися втечею в ілюзорний мир, у якому ці розчарування були відсутні, який у цілому улаштований так, як йому хочеться.
+5 -6	Все незвичайне й оригінальне оказує на нього сильне враження. Намагається переймати ті якості, якими він захоплюється та прагне показати оригінальність власної особистості.
+5 -7	Уникає критики й обмежень свободи власних дій. Прагне бути хазяїном своєї долі. Взаємодіючи з іншими людьми використовує особисту чарівність.
+6-6	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливаються між потребою у безпеці та спрагою особливого визнання.
+6 -0	Страх, що йому перешкодять досягти бажаного, підсилює його потребу у безпеці й у свободі від конфліктів. Тому він шукає стійкого оточення, у якому він міг би розслабитися.
+6 -1	Незадоволення сформованими обставинами, емоційна незадоволеність - викликали значний стрес. Шукає порятунку у безпечної, вільній від конфліктів ситуації, у якій він міг би розслабитися і прийти у норму.
+6 -2	Спроба справитися з обставинами, які насправді вище його сил, викликала значну тривогу і відчуття неповноцінності. Шукає порятунку у стійкій і безпечній обстановці, у якій він міг би розслабитися, отямитися, в якій від нього більше нічого б не було потрібно.
+6 -3	Виснаження життєвих сил зробило нестерпними які-небудь вимоги до нього, яке-небудь подальше порушення. Відчуття безсилля викликає у нього роздратування і гострий біль. Шукає порятунку у стійкій та безпечній обстановці, у якій він міг би розслабитися й отямитися.
+6 -4	Нездійснені надії і побоювання, що нові цілі приведуть до нових невдач, викликали тривогу. Страждає від недоліку близьких і співчутливих відносин. Намагається знайти порятунок у стійкій і безпечній обстановці, у якій він міг би розслабитися і відчувати себе задоволеним.
+6 -5	Уникає критики і конфлікти. Хочє зміцнити безпечне та стійке положення. Однак, до інших відноситься критично, йому важко догодити.
+6-7	Шукає безпеку і такого положення, у якому не було би ніяких вимог.
+7-7	Вказує на амбівалентність відношення, яке коливається між звичайним індивідуалізмом й позицією лютого знуцання над іншими точками зору, що відрізняються від його поглядів.
+7-0	Острах, що йому можуть перешкодити домогтися бажаного, змушують його користатися будь-якими можливостями, які може запропонувати життя, але тільки для того, щоб довести, що жодна з них не представляє ніякої цінності. Це руйнівне знуцання стає для нього засобом сховати свою безпорадність та глибоке почуття безвихідності.
+7-1	Тривога й неспокійне незадоволення, яке викликане або обставинами, або незадоволеністю емоційно значимих потреб, привели до стресу. Він пояснює все це тим, що навколишні його не розуміють. Відповідно, його відношення до навколишніх зарозуміле або зухвале.
+7-2	Напруга, яка викликана спробами справитися з деякими обставинами, при відсутності достатніх сил і здібностей. Все це породжує стан тривоги і відчуття власної неповноцінності. В останньому йому не хотілося б визнаватися.

	Нездатність якось зміцнити свою волю змушує його виявляти через мірну ретельність, а у всіх своїх невдачах звинувачувати інших.
+7-3	Виснаження життєвих сил зробив нестерпним стан збудження та викликав нетерпимість до будь-яких вимог до нього навколишніх. Хоче врятуватися від цього втечею в ілюзорний, штучний світ, у якому все наближається до того, що йому хотілося б бачити. Впевнений, що він жертва чогось. З обуренням, збурюванням та викликом вимагає, щоб йому дали можливість поступати по-своєму.
+7-4	Розчарування і побоювання, що визначати яку-небудь нову мету безглуздо, викликає тривогу, відчуття порожнечі й презирство до самого себе. В останньому йому не хотілося би визнаватися. Ховаючи це, він поводить з навколишніми зухвало і свавільно.
+7-5	Його природна здатність все аналізувати, прийняла перекручену форму і перетворилася у схильність до різкого критиканства, у бажання, не дивлячись на факти, все заперечувати і брати під сумнів.
+7-6	Потреба у повазі, яка дозволила б йому грати яку-небудь видатну роль і зробити собі ім'я, стала імперативною. Вимагає, щоб увага всіх концентрувалася на ньому і відмовляється грати байдужні або другорядні ролі.

ДОДАТОК БЗ

**БЛАНК ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ
«КОЛЬОРОВИЙ ТЕСТ СТАВЛЕННЯ» (МОДИФІКАЦІЯ О.М. ЦІЛЬМАК)
ВОСЬМИ КОЛЬОРОВОЇ ВИБІРКИ М. ЛЮШЕРА**

Прізвище, ім'я по батькові: _____

Результати психологічного обстеження:

Дата обстеження:	Назва вибору:	Номера вибірки кольорів:							
	Настрій								
	Негативний настрій								
	Позитивний настрій								
	Відношення до себе:								
	Відношення до роботи								
	Відношення до сім'ї								
	Настрій								
Переважаючий колір в одязі:									
Номер кольору	Опис характеристик кольору:								
Колір, який особистість не сприймає та відкидає у одязі:									
Номер кольору	Опис характеристик кольору:								

ДОДАТОК В

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ М.З. ДРУКАРЕВИЧА «НЕІСНУЮЧА ТВАРИНА».¹⁰

Розміщення малюнка. У нормі малюнок розміщується посередині вертикально розташованого аркуша.

Розміщення малюнка ближче до верхнього краю (чим ближче, тим більше виявлена якість) говорить про високу самооцінку, незадоволеність своїм місцем в суспільстві, недостатнє визнання оточуючими, прагнення до самоствердження. Розміщення малюнка в нижній частині – зворотна характеристика: невпевненість в собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість в своєму місці в суспільстві, у визнанні, відсутність бажання самостверджуватися в соціумі.

Інтерпретація деталей малюнка.

При розгляді окремих деталей малюнка загальний підхід до інтерпретації такий: певна якість більш виявлена, якщо:

- ця деталь вималювана особливо ретельно;
- цих деталей декілька;
- ця деталь збільшена в розмірах відносно інших.

Якщо певної деталі на малюнку немає, її зображення не досить виразне, деталь мала за розміром – дана якість відсутня або слабо виявлена.

Голова (або деталь, що її замінює).

Положення: голова повернена вправо (відносно того, хто малює) – прагнення до діяльності, майже все, що планується, – здійснюється, або, принаймні, починає здійснюватися (хоч, можливо, і не доводиться до кінця). Людина активно прагне реалізації своїх планів.

Голова повернена вліво – прагнення швидше міркувати, ніж щось робити. Це не людина дії: лише незначна частина її задумів реалізується або хоча б починає реалізовуватися. Часто такий людині притаманні страх перед активними діями і нерішучість.

Положення «анфас» – зображення «дивиться» на глядача – трактується як егоцентризм, перебільшена увага досліджуваного до власного «я», своїх проблем.

Окремі деталі голови, що відповідають органам чуття (вуха, рот, очі).

Вуха – зацікавленість інформації щодо власного «я», в оцінці себе людина переважно орієнтована на думки і оцінки оточуючих.

Рот. Відкритий рот в поєднанні з язиком, без промальовування губ, інтерпретується як велика мовленнєва активність (балакучість). Наявність губ – як чуттєвість. Відкритий рот без промальовування язика і губ, особливо заштрихований, – легкість виникнення недовіри, страхів. Рот з зубами – словесна агресивність (людина огризається, задирається, є грубіяном у відповідь на звертання). Закритий рот круглої форми – боязкість, тривожність.

¹⁰Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442>

Очі – це символ властивого людині переживання страху, який часто не усвідомлюється людиною. Про це говорить різке промальовування райдужки, сильний нахил олівця при виконанні малюнка очей. Якщо зображені вії – людина демонстративна, любить бути в центрі уваги, «працює на публіку», зацікавлена в тому, щоб оточуючі були в захопленні від її зовнішності, манери одягатися, людина надає занадто великого значення враженню, яке вона справляє на оточуючих. У чоловіків це часто є проявом жіночих рис у характері.

Непропорційно збільшений розмір голови – показник того, що людина цінує інтелект, ерудицію в собі та інших.

Рот, особливо зображений у вигляді гострих кутів, – агресія. Якщо роги поєднуються зі щетиною, панциром, – агресія носить захисний характер. Якщо ж вони зображені разом з нігтями, голками, іншими знаряддями нападу, – агресія носить спонтанний наступальний характер.

Грива, шерсть, подоба зачіски – чуттєвість, підкреслення своєї статті, орієнтація на свою сексуальну роль. Про розвинену сексуальність, аж до фіксації на проблемах сексу, говорить наявність на малюнкові деталей, що стосуються статевих ознак: виміні, грудей, особливо при людиноподібній фігурі (іноді людина не наважується їх зображувати, орієнтуючись на етичні норми пристойності–непристойності, в такому випадку можна запитати, чи хотілось людині їх малювати).

Пір'я – прояв бажання до самовиправдання, до демонстративності.

Несуча, опорна частина фігури тварини (ноги, лапи, іноді –постамент).

Масивність цієї частини тіла свідчить про ґрунтовність, обдуманість, переважання раціонального над емоційним при ухваленні рішень, формуванні думки, висновків; взагалі опора на істотні положення і значущу інформацію. Слабка вираженість або відсутність опорної частини фігури свідчать про поверховість думок, легковажність у висновках, іноді імпульсивність в ухваленні рішень. Характер з'єднання ніг з корпусом – точне, ретельне, або небале, ноги слабо з'єднані чи зовсім не з'єднані з корпусом – свідчить про наявність, або, навпаки, відсутність контролю за міркуваннями, висновками, рішеннями. Однотипність чи односпрямованість форми ніг, лап, будь-яких елементів опорної частини – стандартність, банальність думок, рішень. Різноманітність у формі і положенні цих деталей – оригінальність, нестандартність думок, суджень, самостійність, творче начало (виявляється в незвичній формі цих елементів).

Частини, що є виступаючими з фігури. Можуть бути функціональними чи такими, що прикрашають тварину (крила, додаткові ноги, щупальця, деталі панцира), – свідчать про прагнення до охоплення різних галузей людської діяльності, впевненість у собі, допитливість, про бажання брати участь у якомога більшому числі справ інших людей, про завоювання собі місця під сонцем, іноді – про нерозбірливий вчинок оточуючих. Деталі, що прикрашають (бантики, завиті кучері, квіточки, парасольки), вказують на демонстративність, на бажання привернути увагу оточуючих, манірність.

Хвости. Виявляють ставлення до власних дій, рішень, висновків, до своєї словесної продукції. Позитивне або негативне забарвлення цього ставлення виражене положенням хвоста (або хвостів): вгору – впевненість, позитив,

батьорість; вниз – незадоволеність, сумнів у власній правоті, жалкування щодо зробленого, сказаного, розкаяння.

Хвости повернені вправо – це оцінка своїх дій і поведінки. Хвости вліво – ставлення до своїх думок, рішень, до втрачених можливостей, до власної нерішучості.

Контури фігури. Звертається увага на наявність чи відсутність виступів (шипів, панцирів, голок), промальованість контуру, наявність плям, затемнень. Якщо на малюнку багато гострих кутів – це прояви агресивності. Затемненість, зафарбовування контурної лінії – наявність страху і тривоги. Про підозрілість, побоювання свідчить наявність щитів, заслонів, подвоєння лінії контуру.

Недбалість, неакуратність, стереотипність ліній говорить про відповідні якості людини. Наявність виправлень, перемальовувань можуть свідчити про те, що людина не приймає себе такою, яка вона є.

Загальна енергія. Оцінюється кількість зображених деталей – зображена тільки необхідна кількість щоб дати уявлення про вигадану неіснуючу тварину (голова, тіло, кінцівки; або тіло, хвіст, крила), чи має місце щедre зображення не тільки необхідних, але й ускладнювальних конструкцій додаткових деталей. Чим більше складових частин і елементів, тим вища енергія. Якщо мало, тільки необхідні, – відсутність енергії, втома, можливе хронічне захворювання. Про це також свідчить характер лінії – слабка павутиноподібна лінія. Жирна з натиском лінія свідчить про наявність тривожності, особливо, якщо це різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотному боці листа – це різка тривожність. Важливо звернути увагу на те, яка деталь так намальована, – це допоможе зрозуміти, з чим пов'язана тривога.

Загальна оцінка тварини.

Тварини діляться на тих, що загрожують; тих, що бояться, та нейтральних. Тварина є уособленням людини, виявляє ставлення до себе, свого «я», уявлення про своє становище у світі, свою значущість або її відсутність, тобто тварина представляє того, хто малює, в залежності від характеру того, на кого схожа людина (подібні до лева, бегемота, птаха, равлика, мурах, білого собаки, зайця, комашки, слона і т. ін.).

Схожість намальованої тварини людині, починаючи з постави тварини на дві лапи, замість чотирьох і закінчуючи «одяганням» тварини в людський одяг (штани, спідниці, плаття), включаючи схожість морди на обличчя, ніг і лап – на руки, свідчить про емоційну незрілість, «дитячість» в характері і поведінці відповідно до ступеня «олюднення» тварини.

Механізм схожий на алегоричне значення тварин і їх характерів у казках, притчах.

Рівень агресивності виявляється кількістю, характером (гострі чи тупі) кутів на малюнку. Особливо вагомі при цьому прямі знаряддя агресії – кігті, зуби, дзьоби.

Якщо загальний контур фігури близький до кола (особливо нічим не заповненого), то це символізує прагнення до замкнутості, потайливості, закритості внутрішнього світу, небажання розкриватися перед іншими, або ж небажання здійснювати це дослідження. Такі малюнки дають, зазвичай, мало даних для аналізу.

Якщо на малюнку в тіло тварини вмонтовані механічні частини (танкові гусениці, пропелер, електролампа замість ока, антени), це може свідчити про наявність у людини шизоїдного радикала (більш докладну інформацію щодо цієї особливості можуть дати дослідження акцентуацій характеру за відповідними методиками).

Творчі можливості виявляються кількістю елементів, що поєднані у фігурі: про банальність, відсутність креативності свідчать варіанти, коли зображена існуюча істота (людина, кінь, собака, риба), до якої приєднується певна деталь, взята від іншого створіння (кішка з крилами, риба з пір'ям, собака з плавниками). Творче начало, креативність переважає при зображенні фігури, що складається з багатьох елементів, що притаманні різним істотам.

В назві можуть бути поєднання змістовних частин («заєць, що літає», «бегемот», «мухожер» і т. п.). Інший варіант – словотворення з книжно-науковим, іноді латинським суфіксом або закінченням («ратолетиус» і т. п.). Перше свідчить про раціональність, конкретність при орієнтуванні й адаптації; друге – про демонстративність, спрямовану головним чином на показ власного розуму, ерудиції, знань. Зустрічаються назви як набір літер без жодного смислу («лялие», «лиошана», «гратекер» тощо), що свідчать про легковажне ставлення до оточуючих, ігнорування сигналів небезпеки, наявність в оточуючому світі критеріїв в основі мислення, перевагу естетичних елементів у емоційних думках над раціональними.

Спостерігаються іронічно-гумористичні назви («риночурка», «пузиренд» і т. п.) – це відповідає іронічно-поблажливому ставленню до оточуючих. Про інфантильність, дитячість свідчать назви, що мають елементи, які повторюються («тру-тру», «лю-лю», «кус-кус» і т. ін.). Схильність до фантазування виявляється звичайно подовженими назвами («аберосинотиклирон», «гулобарниклета-миешиния» тощо).

ДОДАТОК Г1

ПРОЦЕДУРА ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ К. МАХОВЕР «НАМАЛЮЙ ЛЮДИНУ»¹¹

Тест розроблений К.Маховер в 1946 році на основі тесту Ф.Гудінаф з метою визначення індивідуальних особливостей особистості. Використовується з 3-х років.

Виділяють такі характеристики, які можна перевірити за даним тестом: уявлення про себе, комунікабельність, тривожність, агресивність, міжособистісні відносини, образ тіла, статево-рольова ідентичність, патологія розвитку, інтелект.

Процедура тесту

Процедура тесту полягає в тому, що дитині дають простий олівець середньої м'якості, гумку та стандартний чистий аркуш паперу формату А4 (210 x 297 мм.) І надають інструкцію: «Намалюй, будь ласка, людину, якомога краще». На питання клієнта, які, як правило, носять уточнюючий характер («а яку людину?»), Слід відповідати ухильно наприклад: «будь-яку», «малюй кого хочеш». На будь-які вираження сумнівів можна сказати: «ти почни, а далі легше буде...»

Якщо у відповідь на ваше прохання дитина намалювала людину частково, щось на кшталт бюста або у вигляді карикатури, мультиплікаційного героя, абстрактного зображення, досліджуваного просять взяти інший аркуш паперу і намалювати людину ще раз, тепер в повний зріст, цілком: з головою, тулубом, руками і ногами.

Протягом всього процесу малювання варто спостерігати за дитиною (як вона поставилась до завдання, чи висловлювала опір або різку відмову, чи задавала додаткові питання і як багато, чи висловлювала гостру потребу в подальших вказівках – заявляв про це прямо чи це виражалось в його поведінці, чи дитина сміливо приступила до виконання...). Це надасть безцінну інформацію про особливості досліджуваного.

Наступний етап – бесіда, у процесі бесіди ви можете прояснити всі неясні моменти, а через почуття і переживання, які дитина висловлює під час бесіди, ви може отримати унікальну інформацію щодо її емоційного стану. Для актуалізації почуттів може задавати такі питання:

- Хто ця людина?
- Де вона живе?
- Чи є у нього друзі?
- Чим вона займається?
- Добрий вона чи злий?
- На кого вона дивиться?
- Хто дивиться на неї?
- Чи знайома тобі ця людина?
- Про що вона думає?

¹¹ Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442>

- Що вона відчуває?
- Він тобі подобається?
- Що найбільше хоче ця людина? і т. д.

Інший варіант бесіди з дитиною – попросити її скласти історію про цю людину.

Перш ніж перейти до інтерпретації методики варто зазначити одну особливість, яка полягає в тому, існує закономірність, що з віком дітей малюнок людини збагачується все новими деталями, тобто що кожному віковому проміжку характерні певні особливості малювання. Тому інтерпретуючи малюнок в першу чергу треба звертати увагу на вік дитини і від цього відштовхуватись.

Отже, коротко про основне. Предметний малюнок з'являється у дітей приблизно в трирічному віці. Перша форма зображення людини – це так званий головног, що представляє собою округлу голову (на думку деяких фахівців, ця округлість символізує голову разом з тілом) і руки та ноги, які відходять від неї або розташовані поруч рисочки (кількість яких може бути різним). Нерідко на малюнках присутні також риси обличчя (очі, рот, ніс), іноді і волосся. Подібний малюнок цілком відповідає нормі аж до чотирирічного віку.

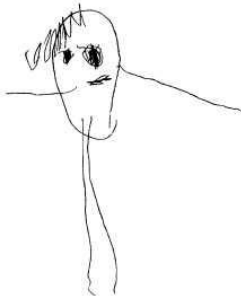

Рис. 1. Виполнен Ільйей В., 3 л. 1 мес.
Головног

Приблизно з **чотирьох років дитина** переходить до малювання примітивної схеми, що містить крім голови, рук і ніг зображення тулуба людини. Ноги розташовуються з боків тулуба, руки зазвичай починаються від його середини.

На **шостому році життя дитина** опановує уявленнями про вертикалі і горизонталі; тепер вона починає малювати малюнок строго вертикально. Подальший розвиток малюнка людини полягає в переході до зображення товщини рук і ніг. П'ятирічна дитина малює кінцівки подвійними лініями.

До шести років дитина часто малює руки людини від верхньої частини тулуба. З'являються різні другорядні деталі: пальці, волосся, брови, вії.

Для малюнків **дітей семирічного віку** характерне поєднання елементів пластичного (малюнок, на якому різні частини тіла не приклеєні один до одного, як на схемі, а органічно переходять одна в іншу без різкої межі) і схематичного зображення з переважанням схематичного.

Рис. 9. Виполнен Кириллом Г., 11 л. 7 мес.
Рисунок с преобладанием пластического способа изображения, но сохраняющий отдельные элементы схематического способа (ноги)

Поступово до **восьми – дев'яти років** співвідношення пластичних і схематичних елементів врівноважується.

Для підліткового віку типово пластичне зображення людської фігури.

У старшому підлітковому і ранньому юнацькому віці ознаки, що характеризують стать персонажа, часто особливо підкреслюються. Чоловік зазвичай зображується дуже широкоплечим, м'язистим, жінка – з похилими вузькими плечима, з округлими плавними формами; у неї нерідко перебільшуються розмір грудей, ширина стегон.

ДОДАТОК Г2

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ К. МАХОВЕР «НАМАЛЮЙ ЛЮДИНУ»

Символічні значення фігури людини¹²

Розмір і розташування

Тривожні діти, діти які відчують незахищеність схильні малювати **маленькі фігури**, які скромно займають лише маленьку область доступного простору. Маленькі розміри фігури можуть говорити про депресію і почутті непристосованості. Навпаки, добре пристосовані діти з розвиненим почуттям безпеки малюють вільно, легко, створюючи малюнок, який своїм розміром, розмахом і впадає в очі розміщенням на сторінці.

Занадто великі, **громіздкі розміри фігури** говорять слабкий внутрішній контроль і експансивність. Також це може свідчити про високу тривожність.

Нахилена фігура може відображати брак психічної врівноваженості, нестабільність.

Фігура, зміщена на аркуші вправо, говорить про орієнтацію на зовнішній світ, **зсув вліво** – означає акцентування на собі. Якщо дитина займає малюнком переважно **верхню частину листа**, значить, вона схильна до оптимізму. Про почуття пригніченості часто вказує розташуванні фігури в **нижній частині аркуша**.

Крупна, намальована з розмахом фігура, вміщена в центрі листа, говорить про завищену самооцінку.

Якщо дитина малює **лінію землі** і розташовує людину високо від неї (людина ніби в повітрі), то це може свідчити про відірваність від реальності, схильність до фантазії, слабкий контакт з дійсністю. Також лінія основи (землі) може означати незахищеність, вона надає малюнку стабільність.

Проведена **внизу сторінки лінія** характерна для дітей з нестійких сімей.

Малюнок біля самого краю листа – залежність, невпевненість у собі.

Символічні значення фігури людини

Голова – уособлення сфери інтелекту, місце локалізації «я» дитини, її психічного центру. Якщо дитина приділяє *голові слабку увагу* – це може говорити про проблеми адаптації до соціального середовища, труднощах спілкування або навіть наявності неврозу, оскільки голова і, зокрема, **лоб** – це також відображення самоконтролю та сфери соціальних контактів.

Відсутність чола означає, що дитина свідомо ігнорує розумову сферу. Співвідношення пропорцій голови і тулуба є відношення між фізичним і духовним в дитині.

¹² Інтерпретацію узято зі сайту:

<https://dytpsycholog.com/2015/02/10/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B8/>

Фіксація на голові може бути пов'язана з ослабленням інтелектуальних здібностей або контролю, в результаті чого значення цієї частини тіла для дитини зростає. *Велика голова* виступає в такому випадку як вираження прагнення компенсувати відсутню. Разом з тим велика голова може означати, що досліджуваний велике значення надає саме мисленню, раціональній сфері, а маленька голова може бути ознакою переживання власної інтелектуальної неадекватності.

Голова зображується зазвичай першою (з народження перший візуальний взаємний контакт з людиною – обличчя), якщо ця частина тіла зображується в самому кінці малювання, то ймовірний міжособистісний конфлікт.

Виділення **волосся** на голові може свідчити про прагнення підкреслити мужність чоловічої фігури. *Акцентування дівчаток на волоссі*, ретельне зображення пишних зачісок, довгих, спадаючих каскадом в поєднанні з іншими явними елементами прикрасення може свідчити про раннє сексуальне дозрівання.

Обличчя – символ сфери спілкування, найважливіший центр комунікації. Дитина, яка зазнає труднощів у спілкуванні, боязка, прагне до відходу від проблем, пов'язаних з конфліктами у відносинах з оточуючими, зображує *риси обличчя нечітко, слабо їх промальовує, зображує дуже схематично*, упускає зображення рис обличчя. Показовим є і той випадок, коли обличчя дитина *малює в останню чергу*. Відносини з іншими у такої дитини дуже поверхові. Вираз обличчя типу: вирячені очі, стиснуті губи або відкритий рот з вишкіреними зубами – символ агресії.

Добре промальовані риси обличчя говорять про увагу до себе, самоповазі. З іншого боку, зосередженість на цій частині, надмірне підкреслення і виділення рис обличчя можуть бути спробою компенсувати свою неадекватність і слабкість самоствердження.

Замальоване обличчя – досить негативний знак, який співвідноситься з втратою ідентичності, втратою почуття власного «я». Не менш тривожний факт – зображення *звірячого обличчя або такого як у робота*.

Підборіддя – відображення сили волі, владності, мужності. Захоплення зображенням підборіддя, яке проявляється в тому, що його *часто витирають гумкою, перемальовують, обводять* або малюють помітно виступаючим, може розцінюватися як компенсація слабкості, нерішучості, страху відповідальності. Це може охарактеризувати, як прагнення до переваги і набуття значущості в очах оточуючих. Така інтерпретація ще більш обґрунтована в тому випадку, якщо сильне, з натиском, промальовування всього профілю поєднується зі слабкими, легкими лініями в зображенні інших частин.

Акуратні **брови**, так само як і акуратна зачіска, – свідчення піклування про власну зовнішність, доглянутість, стриманість, поміркованість. Густі, волохаті брови говорять про грубість характеру, норовистість.

Вуха – означають відкритість сприйняття або настороженість по відношенню до навколишнього світу. Вуха діти починають зображувати в досить пізньому віці, тому пропуск цієї частини тіла або приховування її за волоссям вважається незначним. *Виділення вух* на малюнку може свідчити про чутливість до зауважень і осуду. *Вуха маленькі або відсутні* – прагнення уникати критику, небажання чути.

Очі великі, з *промальованими зіницями або без зіниць з заштрихованими склерами* – символ страху або тривоги. *Пильний, пронизливий погляд* – ознака агресивності. *Очі широко відкриті*, але не перебільшені, можуть бути знаком допитливості. *Погляд не прямий, а скошений, прищурення* говорить про підозрілість, настороженість. *Маленькі очі* ознака скритності, зосередженості на собі, зануреності у власні почуття. *Закриті очі* – спроба відгородитися від зовнішнього світу, від контактів з оточуючими. Красиві, симетричні, *добре промальовані очі* – відображення бажання бути привабливим, симпатичним іншим людям. Довгі **віії** – кокетливість, демонстрація себе.

Яскраво виражені **ніздрі** – примітивна агресія.

Рот – багатозначний елемент. Якщо рот відкритий, то це прийнято вважати ознакою агресії або вербальної активності агресивного характеру, якщо промальовані **зуби**, то це явна агресія. Можливо, вона носить захисний характер. *Рот, позначений однією прямою рисою*, може свідчити про внутрішню напругу. *Рот з вираженою «натягнутою» посмішкою* – вимушена хорошість, пред'явлення соціально схвалюваних реакцій.

Губи – загальноприйнятий символ сексуальної сфери. *Пухкі губи* фігури, намальованої дівчинкою – ознака вірної статевої ідентифікації. Промальовані губи на малюнку підлітка можуть означати наявність нарцисичних тенденцій.

Шия є сполучною ланкою між тілом (символ тваринних пристрастей, імпульсивного життя) і головою (інтелектуальний центр, розум, контроль). Області шії приділяють увагу ті, хто стурбовані співвідношенням тілесних спонукань і свідомого контролю. Такі люди не впевнені, що завжди можуть впоратися зі своїми імпульсами. *Підкреслена шия (в тому числі намисто, ланцюги, комірці)* – потреба в інтелектуальному контролі або потреба знизити контроль (бажання відокремитися від голови, суїцидні асоціації). *Крупна шия* – усвідомлення тілесних імпульсів, намагання їх контролювати. *Відсутність ший* – ймовірність відсутності сепарації (відділення) з батьківською сім'єю (існує ймовірність сепарації в подружній сім'ї через розлучення).

Тулуб – символ уявлення дитини про фізичний вигляд людини. *Сильне, мускулисте тіло*, намальоване *слабкою дитиною* – ознака компенсації відсутнього, ідеального для неї фізичного вигляду. *Велике, сильне тіло з потужними плечима* на малюнку *дитини нормальної статури* – внутрішня сила. Широкі, масивні плечі служать вираженням фізичної сили і переваги. Підлітки, які відчувають сексуальну неадекватність, можуть виражати це в сильно виділених по відношенню до інших частин тіла плечах. Якщо сильна дитина малює слабке тіло, то, можливо, це пов'язано з якимось переживанням з минулого досвіду. *Тендітне тіло* може бути вираженням власної слабкості. Дитина, що прагне потурати своїм бажанням і ігнорує будь-які прояви

самоконтролю, може намалювати слабе, безвольне тіло з непропорційно маленькою головою.

В цілому *округла форма тулуба* – врівноваженість, спокійний характер. *Незграбна, прямокутної форми фігура* асоціюється з мужністю, енергійністю та експресивністю. Якщо фігура прикрашається додатковими аксесуарами (бантики, пряжки та ін.), то це означає підвищену увагу до власної персони.

Це

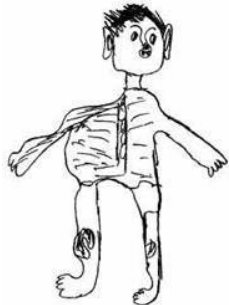

Рис. 64. Виповнен Юрой Ш., 11 л. 2 мес. Психическое заболевание

Вкрай негативна ознака – зображення **нутроців тіла**. Свідчить про серйозні психічні порушення.

Плечі – фізична сила або потреба у владі. *Великі* – відчуття великої сили або надмірна заклопотаність силою і владою, сильні тілесні імпульси. *Дрібні* – відчуття малоцінності. *Незграбні* – обережність, захист. *Похилі* – відчай, відчуття провини.

Руки – символ активності, комунікативності і контактності. Якщо *руки людини розведені в сторони*, як для обіймів, протягнуті по напрямку до оточення – це ознака товарищескості, активної взаємодії із зовнішнім світом.

Якщо ж *руки, навпаки, заховані за спиною*, *мляво висять уздовж тіла*, *щільно притиснуті до тіла*, *долоні приховані в кишенях* – це може говорити про некомунікабельність і замкнутість. У поєднанні з іншими особливостями малюнку це може виявитися ознакою відходу в себе. Інша важлива характеристика зображення рук – це їх тонус.

Рис. 158. Виповнен Толей И., 11 л. 3 мес. Рисунок человека

Гнучкі, рухливі означають хорошу соціальну пристосованість, легкість встановлення контактів з оточенням.

Жорсткі, негнучкі, механічно розпростерті, зігнуті під прямими кутами руки можуть характеризувати поверхневі і неемоційні контакти із зовнішнім світом.

Руки за спиною – небажання поступатися, прямолінійність, контроль потягів, пригнічена агресія. Руки за спиною або в кишенях можуть так само свідчити про почуття провини, невпевненості в собі.

Руки напружені і притиснуті до тіла – неповороткість, скутість, напруга; пригніченість, може бути наслідком регулярного агресивного насильницького впливу.

Рука, як боксерська рукавичка – витіснена агресія.

Руки неясно окреслені – брак самовпевненості у діяльності та соціальних відносинах.

Відсутність рук – крайня ступінь пасивності, бездіяльності, некомунікабельності, боязкості, інтелектуальної незрілості. У поєднанні з такими особливостями малюнка, як відсутність роти, та тулуба свідчить про погану пристосованість дитини. Для дітей старшого віку відсутність рук – дуже незвичайний факт. Крім того, це може виражати почуття провини, яке відчуває дитина у зв'язку зі своїм агресивним, ворожим ставленням. Те ж саме можуть означати сильно заштриховані кисті рук.

Рис. 20. Выполнен Яной Ш., 9 л. 5 мес. Диагноз: органическое поражение мозга

Короткі руки можуть свідчити про замкнутість, спрямованість всередину, на себе, і прагнення тримати себе в певних рамках, не дозволяючи проявлятися своїм імпульсам.

Якщо дитина малює *довгі руки* – це говорить про спрямованість у зовнішній світ, контактність, прагнення здобувати, накопичувати.

Великі, м'язисті руки малюють діти, що визнають пріоритет сили, діти, які прагнуть стати фізично сильними, також великі і сильні руки виникають на малюнках тих, хто намагається таким чином врівноважити, компенсувати власну слабкість. З іншого боку, дитина, що усвідомлює свій слабкий фізичний стан, може зобразити тонкі, тендітні руки.

Великі долоні – ознака діяльного, вибухового характеру, тоді як *відсутність долонь* свідчить про непристосованість, відсутність віри в свої сили, почуття непридатності. *Слабо промальовані долоні* говорять про недостатню контактність, обмеженість в сфері спілкування та низьку продуктивність в заняттях практичною діяльністю.

Ретельно промальовані пальці означають здатність контролювати ситуацію, тримати в руках, керувати нею. *Довгі пальці з нігтями* – ознака агресії, войовничості.

Рис. 44. Выполнен Сергеем В., 15 л. 5 мес. Агрессивность; эпилептоидная акцентуация; повышенная значимость мужественности (а — общий вид; б — фигура человека)

Кулаки на руці відведеної від тіла – відкрита ворожість, бунтарство, протистояння. Якщо ж руки зі стиснутими кулаками притиснуті до тіла, можна говорити про приховану, подавлену тенденцію до бунту. Про агресію можуть говорити пальці, зображені так, ніби людина готова схопитися за щось, подібно кігтям хижого птаха. Інші можливі символи ворожого ставлення: руки, підняті вгору, зафарбовані руки.

Ноги – символ опори, стійкості, спрямованості на практичну орієнтацію. Малюнок початий зі ступень і ніг – ознака того, що домінує емоція страху, потреба зміцнитися. *Ноги відсутні* (або домальований п'єдестал) – замкнутість, відчуття відсутності власної опори.

Стопи намальовані *в профіль* – це ознака стійкості, впевненості в собі. Стопи, *звернені пальцями до спостерігача*, або *відсутність стоп* висловлюють почуття невпевненості. Підлітки, що відокремлюють на малюнку нижню половину тіла жирною рисою, можуть таким чином висловити наявність проблем, пов'язаних із сексуальною сферою. *Слабкі, короткі, погано промальовані або заштриховані ноги* – ознака невпевненості, слабкості, власної нікчемності, занепаду духу. Якщо ступні одягненої людини зображуються з пальцями, то це може свідчити про крайню агресивність. *Маленькі, нестійкі ступні* – досить часта особливість малюнків дітей, які відчують почуття незахищеності. Такі діти малюють нестійкі фігури, готові впасти в будь-який момент через вкрай слабку стійкість крихітних ступень.

Рис. 24. Выполнен Таней Г., 14 л. 10 мес. Эмоциональная напряженность, ригидность, высокий самоконтроль

Дитина несвідомо висловлює в символічному вигляді нестійкість особистості, будуючи її на слабкій, ненадійній основі. У разі нестачі базового почуття захищеності розвиток особистості порушено; постійна тривожність продовжує перешкоджати рух до емоційної зрілості і розумового здоров'я.

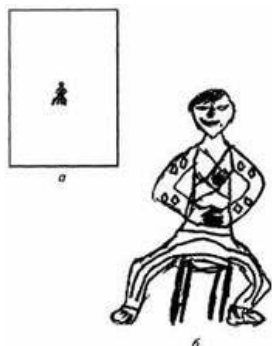

Рис. 48. Виполнен Диніой В., 12 л. 7 мес. Огляд от общения (а — общий вид рисунка; б — фигура человека)

Приховування області **геніталій** часто зустрічається в малюнках дівчаток-підлітків. У жіночої фігури руки зображуються як такі, що прикривають нижню частину живота (або можуть бути зображені об'єкти, наприклад, квіти), в той час як руки чоловічої фігури сміливо розводяться в сторони.

Інші особливості малюнку

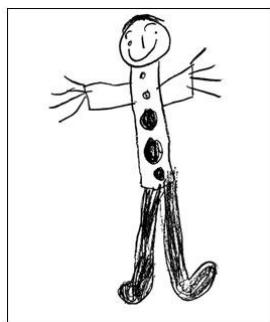
Ефект прозорості (можливість бачити на малюнку одну деталь крізь іншу) — цілком природно для дітей до 6 років. У більш старшому віці це може мати вже негативне значення, оскільки прозорість деталей суперечить реальності. Мова може йти як про невелику затримку розвитку, так і про більш серйозні порушення, такі, як дезорганізація особистості або розумова відсталість. В «м'якому» варіанті прозорість може також свідчити про те, що дитина відчуває себе позбавленою підтримки і захисту.

Рис. 59. Виполнен Соней К., 7 л. 10 мес. Сверх-раннее психосексуальное развитие; выраженное неблагополучие в сексуальной сфере

Необов'язкові деталі (сигарета або трубка, зброя, тростина, гудзики, кишені, капелюх). Зброя в руках намальованої фігури трактується як ознака ворожого, агресивного ставлення. Гудзики в малюнках дітей старшого віку можуть говорити про недостатню зрілість, інфантильність. Про те ж саме свідчить виділення кишень. Акцентування на таких елементах, як краватка і капелюх, як прийнято вважати, має сексуальний підтекст. Інші сексуальні символи — це трубка, сигарета і рідше тростина. Виділення ширінки на брюках можна спостерігати у підлітків, стурбованих мастурбацією.

Розрізнені частини тіла. Подібні випадки безсумнівно свідчать про відхилення, оскільки переважна більшість дітей, навіть з найперших своїх спроб зобразити людину, малюють інтегровану фігуру. Малюнок людини, в якому частини розсіяні безвідносно один до одного — явне відхилення від норми.

Акцентування на **штрихуванні** всієї намальованою фігури або її частини можна спостерігати в малюнках тривожних дітей. Штрихування може бути обмежене обличчям, нижньою частиною тіла або, зокрема, областю геніталій.

Відмову малювати людину і зображення неживих об'єктів необхідно розглядати як незвичайний, можливо, девіантний вчинок, який передбачає труднощі в міжособистісних стосунках, байдужість, емоційну відчуженість, аутизм.

Факти **стирання** вважаються вираженням тривоги і незадоволеності, нерішучості, невдоволеності собою. Як правило, стирання призводять до

погіршення, а не до поліпшення малюнка, підтверджуючи тим самим, що служать вираженням конфлікту.

Зображення дитиною фігури протилежної статі може бути вираженням сплутаної сексуальної ролі, сильної прихильності або залежності від батька протилежної статі.

Голова зображена потилицею – тенденція до замкнутості.

Голова в профіль, а тіло в анфас – тривога, викликана середовищем і потребою в спілкуванні.

Людина, ніби біжить – бажання втекти, сховатися, можлива паніка і страх.

Рис. 67. Выполнен Давидом Г., 12 л. 11 мес.
Психическое заболевание.

Рис. 159. Выполнен Толей И., 13 л. 1 мес. Ри-
сунок человека

Людина без частин тіла – відкидання, невизнання, заперечення відповідних функцій.

Людина в профіль: як особа, так і тіло – відчуженість, замкнутість.

Амбівалентний профіль – певні частини тіла дивляться в різні боки – сильна фрустрація з прагненням позбутися неприємної ситуації.

Карикатура – властиве підліткам переживання неповноцінності. Ворожість, самопрезирство.

Розриви ліній, стерті деталі, пропуски, акцентування, штрихування – сфера конфлікту.

Контур неяскравий, неясний – боязкість.

Енергійні, упевнені штрихи – наполегливість, безпека.

Ескізний контур – тривога, боязкість.

Легкий натиск – низькі енергетичні ресурси, скутість.

Лінії з натиском – агресивність, наполегливість.

Неоднаковий натиск – імпульсивність, нестабільність, тривога, незахищеність.

ДОДАТОК Д

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ О.В. РОМАНОВОЇ ТА Т.І. СИТЬКО «ЛЮДИНА ПІД ДОЩЕМ»¹³

При інтерпретації слід спиратися на [методику «Людина»](#).

При інтерпретації слід оцінити спочатку загальне враження від малюнку: атмосферу зображеного пейзажу, настроїв персонажа. Тільки після цього можна перейти до аналізу специфічних деталей з точки зору логіки інтерпретації.

У малюнку «Людина під дощем» у порівнянні з малюнком «Людина», як правило, виявляються відмінності. Важливо подивитися, що змінилося.

Так, наприклад, якщо на другому малюнку людина зображена як така, що іде, це може бути пов'язано зі звичкою йти від важких життєвих ситуацій, уникати неприємностей.

Якщо на другому малюнку людина зміщена у верхню частину аркуша, можна припустити схильність до відходу від дійсності, до втрати опори під ногами, а також наявність захисних механізмів за типом фантазування, надмірного оптимізму, який часто вже не виправданий.

Положення фігури в профіль або спиною вказує на прагнення відмовитися від світу, на тенденцію до самозахисту.

Зображення, поміщене внизу листа, може свідчити про наявність депресивних тенденцій, почуття незахищеності.

Зображення, зміщене вліво, можливо, пов'язане з наявністю імпульсивності в поведінці, орієнтацією на минуле, у ряді випадків із залежністю від матері.

Зображення, зміщене вправо, вказує на наявність орієнтації на оточення і, можливо, залежність від батька.

Якщо *малюнок розташований переважно у верхній частині аркуша*, це може означати, що у людини висока самооцінка, вона незадоволена своїм становищем у суспільстві, їй не вистачає визнання. Якщо при розташуванні у верхній частині аркуша фігура дуже маленька, то людина вважає себе свого роду невизнаним генієм.

Якщо *малюнок розташовується здебільшого в нижній частині аркуша*, то у його автора може бути низька самооцінка, невпевненість у собі, пригніченість, нерішучість, страхи, пов'язані з самопред'явленням, незацікавленість у своєму становищі в суспільстві.

Положення малюнка по горизонтальній осі (ліво-право): якщо малюнок розташований більше в лівій частині, то людина спирається на минулий досвід, схильна до самоаналізу, нерішуча в діях, пасивна; якщо більша частина малюнку

¹³ Джерело, з якого взято інтерпретацію:

<https://dytpsyholog.com/2015/08/05/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D0%B4%D0%BE%D1%89%D0%B5%D0%BC/>

розташовується в правій частині аркушу, то перед нами людина дії, яка реалізує задумане, активна і енергійна.

Трансформація фігури

Збільшення розміру фігури іноді зустрічається у підлітків, яких неприємності мобілізують, роблять сильнішими та впевненими.

Зменшення фігури має місце тоді, коли досліджуваний потребує захисту і заступництва, прагне перенести відповідальність за власне життя на інших. Хлопці, які малюють маленькі фігурки, зазвичай соромляться проявляти свої почуття і мають тенденцію до стриманості і деякої загальмованості при взаємодії з людьми. Вони схильні до депресивних станів в результаті стресу.

Зображення людини протилежної статі може вказувати на певний тип реагування в складній ситуації – «включення» поведінкових програм, запозичених у конкретних людей з найближчого оточення (мам, бабусь).

Стать зображеної людини теж служить показником того, який тип реакції на стрес притаманний випробуваному.

Чоловіча стать на малюнку говорить про «чоловічий» типі реагування, про те, що автор, зіткнувшись з важкими життєвими обставинами, проявляє активність, шукає вихід з положення, здатний брати на себе відповідальність за події.

Жіноча фігура - навпаки: пасивність, вразливість, бажання спертися на чийсь міцне плече, делегувати повноваження розбиратися з власними проблемами комусь ще.

Вік людини на малюнку іноді не відповідає віку того, хто його малював.

Збільшення віку намальованого чоловічка щодо власного може говорити про високу відповідальність та особистісну зрілість того, хто малював, його прагненні проявляти мудрість в будь-яких обставинах.

Значне зменшення віку, зображення дорослою людиною дитячої фігурки вказує на сильно виражений в авторі дитячий початок.

При цьому якщо намальована дитина виглядає покинутою, розгубленою і безпорадною, - велика ймовірність того, що й у випадку реальних життєвих випробувань художник може поводитися інфантильно, очікуючи, що хтось сильніший про нього подбає: «візьме під своє крило» або «хмари розведе руками».

Зображення щасливої і безтурботної дитини, що веселиться під проливним дощем, може наштовхнути на думку про неабиякий оптимізм автора (на жаль, не завжди виправданий).

Руки символізують активність і товариськість.

Руки, широко розставлені в сторони, - ознака високої контактності, відкритості та екстраверсії.

Щільно притиснуті до тіла або заховані за спиною - інтровертність, замкнутість.

Відсутність рук - безпорадність, непристосованість до життя.

Ноги - символ опори, практичності і стійкості.

Великі, подовжені ступні, намальовані в профіль - впевненість у собі.

Занадто малі - можуть говорити про пасивність, залежність від інших, несамостійність, слабе орієнтування в побуті, - людина як би «не стоїть на ногах».

Шия - символ контролю, що показує зв'язок сфери контролю (голови) зі сферою потягів (тілом).

Занадто довга або підкреслена шия - потреба контролювати власні імпульси.

Занадто коротка шия або її відсутність - регулярні поступки своїм бажанням і слабкостям.

Функція одягу – «формування захисту від стихії». Достаток одягу вказує на потребу додаткового захисту. Відсутність одягу пов'язана з ігноруванням певних стереотипів поведінки, імпульсивністю реагування.

Напрямок фігури людини

У проєктивній методиці «Людина під дощем» є важливим, як зображена **фігура людини**:

повернена вліво – увага зосереджена на собі, своїх думках, переживаннях у минулому;

повернена вправо – автор малюнку спрямований у майбутнє, активний;

зображена так, що видно потилицю, зображена спиною – прояв замкнутості, відхід від вирішення конфліктів.

Якщо **людина нерухома**, це свідчить про те, що людина хоче захиститися від навколишнього світу і у неї є проблеми з адаптацією.

Якщо **людина зображена як така, що біжить**, автор малюнку хоче втекти від проблем.

Крокуюча людина означає гарну адаптацію.

Якщо людина на малюнку **стоїть нестійко**, це може означати напругу, відсутність стрижня, рівноваги.

Фігура з паличок вказує на негативізм, опір методиці.

Надмірно дитячі, ігрові малюнки говорять про потребу у схваленні.

Малюнки-шаржі означають бажання уникнути оціночних суджень на свою адресу, переживання неповноцінності, ворожості.

З чого почав малювати?

Найпоширеніший спосіб — почати з голови людини і закінчити краплями дощу. Однак...

Якщо клієнт почав з ніг, це показує, що він схильні вибирати неправильний шлях вирішення своїх проблем.

Якщо почав з парасольки, це може бути ознакою надмірної оборони.

Засоби захисту від дощу

Парасолька, головний убір, плащ тощо. – це символи захисних механізмів, способів справлятися з неприємностями.

Парасолька являє собою символічне зображення психічного захисту від неприємних зовнішніх впливів. З погляду трактування образів парасолька може розглядатися як відображення зв'язку з матір'ю і батьком, які символічно представлені в образі парасольки: купол – материнське начало, а ручка – батьківське. Парасолька може захищати або не захищати від негоди, обмежувати поле зору персонажу.

Так, наприклад, **величезна парасолька-гриб** може свідчити про сильну залежність від матері, яка вирішує всі складні ситуації за досліджуваного. Розмір і розташування парасольки по відношенню до фігури людини вказують на інтенсивність дії механізмів психічної захисту. Дуже велика парасолька означає співзалежність з батьками, бажання у важкій ситуації отримати підтримку від авторитетних осіб.

Відсутність капелюха, парасольки та інших засобів захисту говорить про погану адаптованість і потребу в захисті.

Атрибути дощу

Дощ – перешкода, небажаний вплив, що спонукає людину закритися, сховатися. Характер його зображення пов'язаний з тим, як людиною сприймається важка ситуація: **рідкісні краплі** – як тимчасова, перепона; **важкі, зафарбовані краплі або лінії** – важка, постійна.

Необхідно визначити, звідки дощ «приходить» (справа або зліва від людини) і яка частина фігури піддається впливу більшою мірою.

За лініями, якими зображений дощ, можна дізнатися про ставлення автора малюнку до навколишнього середовища.

Врівноважені, однакові штрихи, в один бік кажуть про збалансоване довкілля.

Безладні штрихи – навколишнє середовище тривожне, нестабільне.

Вертикальні штрихи говорять про впертість, рішучість.

Короткі, нерівні штрихи по всьому полю і відсутність всіх захистів вказують на тривогу і сприйняття навколишнього середовища як ворожого.

Хмари є символом очікування неприємностей. Важливо звертати увагу на кількість хмар, їх щільність, розмір, розташування. У депресивному стані зображуються **важкі грозові хмари**, що займають все небо.

Калюжі, бруд символічно відображають наслідки тривожної ситуації, ті переживання, які залишаються після «дощу». Слід звернути увагу на манеру зображення калюж (форму, глибину, бризки). Важливо відзначити, як розташовані калюжі щодо фігури людини (чи знаходяться вони перед або за фігурою, оточують людину з усіх боків або вона сама стоїть в калюжі).

Калюжі символізують невирішені проблеми. Потрібно звернути увагу на те чи ліворуч або праворуч від персонажа знаходяться калюжі: якщо ліворуч, значить, людина бачить проблеми в минулому, якщо праворуч – передбачає їх у майбутньому. Якщо **людина стоїть в калюжі**, це може означати незадоволеність, втрату орієнтирів.

Ураган або сильний вітер, що змитає все на своєму шляху і утруднює рух намальованої людини, символізують його почуття безпорадності перед зовнішніми обставинами¹⁴.

Додаткові деталі

Всі додаткові деталі (будинки, дерева, лавки, машини) або предмети, які людина тримає в руках (сумочка, квіти, книги), **розглядаються як відображення потреби в додатковій зовнішній опорі**, у підтримці, у прагненні уникнути вирішення проблем шляхом переключення і заміщення діяльності.

¹⁴ Джерело, з якого взято інтерпретацію

: https://nebo.at.ua/publ/psikhologichni_testi/risunkovij_test_ljudina_pid_doshhem/41-1-0-508©Небо

Більш повна розшифровка деталей ґрунтується на символічному значенні представлених образів. Наприклад, **блискавка** може символізувати початок нового циклу в розвитку і драматичні зміни в житті людини.

Веселка, що нерідко виникає після грози, передвіщає появу сонця, символізує мрію про нездійсненне прагнення до досконалості.

Додаткові предмети, зображені на малюнку (ліхтар, сонце тощо.), зазвичай символізують значущих людей для автора малюнку.

Тенденції

Ознаки емоційної холодності – схематична фігура; особа частково або повністю не промальована.

Ознаки імпульсивності – багато рухів біля фігури; скуйовджене волосся; неузгодженість спрямованості тіла, рук і ніг; недостатність одягу.

Ознаки конфлікту сім'ї – обмеження простору для фігури; явна невідповідність якості малюнку іншим; на обличчі промальовані явно позитивні емоції.

Ознаки інфантильності – людина в казковому або святковому одязі; на обличчі вираз захвату; біля фігури відсутня шия; малюнок перемістився вгору; зменшення віку людини.

Спотворення і пропуск деталей. Відсутність істотних деталей може вказувати на область конфлікту і бути наслідком витіснення захисного механізму психіки. Так, наприклад, відсутність парасольки в малюнку може свідчити про заперечення підтримки з боку батьків у важкій ситуації.

Використання кольору

Інтерпретація традиційна щодо загального значення кольорів. Важливо, що саме говорить клієнт, коли описує характеристику того чи іншого кольору.

ДОДАТОК Є1

**БЛАНК ПОСТ-МАЛЮНКОВОГО ОПИТУВАННЯ
ЗА МЕТОДОМ ДЖ. БУКА «ДІМ-ДЕРЕВО-ЛЮДИНА» (ДДЧ)**

Ч1. Це чоловік чи жінка (хлопчик чи дівчинка)?
Ч2. Скільки йому (їй) років?
Ч3. Хто він (вона)?
Ч4. Це ваш родич, друг чи хтось інший?
Ч5. Про кого ви думали коли малювали?
Ч6. Що він робить? (і де він у цей час перебуває?)
Ч7. Що він (вона) думає?
Ч8. Що він (вона) відчуває?
Ч9. Про що вас змушує думати намальована людина?
Ч10. Кого вам нагадує ця людина?
Ч11. Ця людина здорова?
Ч12. Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
Ч13. Ця людина щаслива?
Ч14. Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
Ч15. Що ви відчуваєте по відношенню до цієї людини?
Ч16. Чи вважаєте ви, що це притаманно більшості людей? Чому?
Ч17. Яка на вашу думку погода на малюнку?
Ч18. Кого вам нагадує ця людина? Чому
Ч19. Чого найбільше хоче людина? Чому?
Ч20. Як одягнена ця людина?
Др1. Що то за дерево?
Др2. Де насправді це дерево?
Др3. Яким є приблизний вік цього дерева?

Др4. Це живе дерево?
Др5.
А. (Якщо. випробуваний вважає, що дерево живе)
а) Що саме на малюнку підтверджує, що живе дерево?
б) Чи немає у дерева якоїсь мертвої частини? Якщо є, то яка саме?
в) Чим, на вашу думку, спричинено загибель дерева?
г) Як ви вважаєте, коли це сталося?
Б. (Якщо випробуваний вважає, що дерево мертво)
а) Чим, на вашу думку, спричинено загибель дерева?
б) Як ви вважаєте, коли це сталося?
Др6. Як ви думаєте, на кого це дерево більше схоже на чоловіка чи жінку?
Др7. Що саме у малюнку підтверджує вашу точку зору?
Др8. Якби тут замість дерева був чоловік, у який бік він би дивився?
Др9. Це дерево стоїть окремо чи групі дерев?
Др10. Коли ви дивитеся на малюнок дерева, як вам здається, воно розташоване вище за вас, нижче за вас або перебуває на одному рівні із вами?
Др11. Як ви вважаєте, яка погода на цьому малюнку?
Др12. Чи є на малюнку вітер?
Др13. Покажіть мені, в якому напрямку віє вітер?
Др14. Розкажіть докладніше, що то за вітер?
Др15. Якби на цьому малюнку ви намалювали сонце, де воно було б?
Др16. Як ви вважаєте, сонце знаходиться на півночі, сході, півдні чи заході?
Др17. Про що змушує вас думати це дерево?
Др18. Про що воно вам нагадує?
Др19. Це дерево здорове?
Др20. Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
Др21. Це сильне дерево?
Др22. Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?

ДР23. Кого вам нагадує це дерево? Чому?
ДР24. Чого найбільше потребує це дерево? Чому?
ДР25. Якби замість птиці (іншого дерева або іншого об'єкта на малюнку, що не має відношення до основному дереву), був чоловік, то хто б це міг бути?
Д1. Скільки поверхів біля цього будинку?
Д2. Цей будинок цегляний, дерев'яний чи ще якийсь?
Д3. Це ваш будинок? (якщо ні, то чий він?)
Д4. Коли ви малювали цей будинок, кого ви уявляли собі як його господар?
Д5. Вам хотілося б, щоб цей будинок був вашим? Чому?
Д6. Якби цей дім був вашим і ви могли б розпоряджатися ним, тому що вам хочеться:
а) Яку кімнату ви вибрали б для себе? Чому?
б) З ким ви хотіли б жити в цьому будинку? Чому?
Д7. Коли ви дивитеся на малюнок будинку, він вам здається розташованим близько чи далеко?
Д8. Коли ви дивитеся на малюнок будинку, вам - здається, що він розташований вище вас, нижче вас або приблизно на одному рівні із вами?
Д9. Про що вас змушує думати цей будинок?
Д10. Що він вам нагадує?
Д11. Цей будинок привітний, доброзичливий?
Д12. Що саме на малюнку справляє на вас таке враження?
Д13. Чи вважаєте ви, що ці якості притаманні більшості будинків? Чому?
Д14. Яка, на вашу думку, погода на цьому малюнку?
Д15. Про кого вас змушує думати цей будинок? Чому?
Д16. Чого найбільше потребує цей будинок? Чому?
Д17. Куди веде цей димар?
Д18. Куди веде ця стежка?
Д19. Якби замість дерева (куща, вітряка або будь-якого іншого об'єкта на малюнку, не що має відношення до самого будинку) була людина, то хто б це міг бути?

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ ДЖ. БУКА «ДІМ-ДЕРЕВО-ЛЮДИНА»¹⁵

«Дім-Дерево-Людина» (ДДЛ) – одна з найвідоміших проєктивних методик дослідження особистості. Вона була запропонована Дж. Буком у 1948 р.

Тест призначений як для дорослих, так і для дітей. Можливе групове обстеження. Процедура діагностики полягає в наступному: обстежуваному пропонується намалювати будинок, дерево та людину. Потім проводиться опитування за розробленим планом.

Р. Берне при використанні тесту ДДЛ просить зобразити дерево, будинок і людину в одному малюнку, в одній сцені, що відбувається. Вважається, що взаємодія між будинком, деревом і людиною є зоровою метафорою. Якщо привести весь малюнок у дію, то можна помітити те, що дійсно відбувається в нашому житті.

Особливим способом інтерпретації може бути порядок, у якому виконується малюнок будинку, дерева та людини. Якщо першим намальоване дерево, то основне для людини – життєва енергія. Якщо першим малюється будинок, то першому місці – безпека, успіх чи, навпаки, зневага цими поняттями.

Приклад виконання тесту:

БУДИНОК

Загальне

Будинок старий, розвалився – іноді суб'єкт у такий спосіб може висловити ставлення до самого себе.

Будинок вдалині – відчуття відкинутості.

Будинок поблизу – відкритість, доступність та (або) почуття теплоти та гостинності.

План будинку (проекція згори) замість самого будинку – серйозний конфлікт.

Різні будівлі – агресія спрямована проти фактичного господаря будинку чи бунт проти того, що суб'єкт вважає штучними та культурними стандартами.

Ставні закриті – суб'єкт може пристосуватися в інтерперсональних відносинах.

Сходинок, що ведуть у глуху стіну (без дверей) – відображення конфліктної ситуації, що завдає шкоди правильній оцінці дійсності. Неприступність суб'єкта (хоча він сам може бажати вільного серцевого спілкування).

Стіни

Задня стіна, розташована незвичайно – свідомі спроби самоконтролю, пристосування до конвенцій, але є сильні ворожі тенденції.

Контур задньої стінки значно яскравіший (товщі) порівняно з іншими деталями – суб'єкт прагне зберегти (не втратити) контакту з реальністю.

¹⁵Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442>

Стіна, відсутність її основи – слабкий контакт із реальністю (якщо малюнок поміщений унизу).

Стіна з акцентованим контуром основи – суб'єкт намагається витіснити конфліктні тенденції, відчуває труднощі, тривогу.

Стіна з акцентованим горизонтальним виміром – погане орієнтування у часі (домінування минулого чи майбутнього). Можливо, суб'єкт чутливий до тиску середовища.

Стіна: бічний контур занадто тонкий і неадекватний – передчуття (загроза) катастрофи.

Стіна: контури лінії надто акцентовані – свідоме прагнення зберегти контроль.

Стіна: одномірна перспектива – зображена лише одна сторона. Якщо це бічна стіна, є серйозні тенденції до відчуження та опозиції.

Прозорі стіни – несвідомий потяг, потреба впливати (володіти, організовувати) на ситуацію, наскільки це можливо.

Стіна з акцентованим вертикальним виміром – суб'єкт шукає насолоди насамперед у фантазіях і має меншу кількість контактів з реальністю, ніж бажано.

Двері

Їх відсутність – суб'єкт відчуває труднощі при прагненні розкритися над іншими (особливо домашньому колу).

Двері (одні або кілька), задні або бічні – відступ, відчуженість, уникнення.

Двері відчинені – перша ознака відвертості, досяжності.

Двері відчинені. Якщо будинок житловий – це сильна потреба до тепла ззовні чи прагнення демонструвати доступність (відвертість).

Двері бічні (одна чи кілька) – відчуження, усамітнення, неприйняття реальності. Значна неприступність.

Двері дуже великі – надмірна залежність від інших чи прагнення здивувати своєю соціальною комунікабельністю.

Двері дуже маленькі – небажання впускати у своє «Я». Почуття невідповідності, неадекватності та нерішучості у соціальних ситуаціях.

Двері з величезним замком – ворожість, недовірливість, скритність, захисні тенденції

Вікна

Перший поверх намальований наприкінці – відраза до міжперсональних відносин. Тенденція до ізоляції від реальності.

Вікна сильно відкриті – суб'єкт веде себе дещо розв'язно та прямолінійно. Безліч вікон показує готовність до контактів, а відсутність фіранок – відсутність прагнення приховувати свої почуття.

Вікна закриті (завішані). Занепокоєння взаємодією із середовищем (якщо це значимо для суб'єкта).

Вікна без шибок – ворожість, відчуженість. Відсутність вікон на першому поверсі – ворожість, відчуженість.

Вікна відсутні на нижньому, але є на верхньому поверсі – прірва між реальним життям та життям у фантазіях.

Дах

Дах – сфера фантазії. Дах та труба, зірвані вітром, символічно виражають почуття суб'єкта, що їм наказують, незалежно від власної сили волі.

Дах, жирний контур, невластивий малюнку, – фіксація на фантазіях як джерелі задоволень, що зазвичай супроводжується тривогою.

Дах, тонкий контур краю – переживання ослаблення контролю за фантазією.

Дах, товстий контур краю – надмірне занепокоєння контролем над фантазією (її приборкуванням).

Дах, що погано поєднується з нижнім поверхом – погана особистісна організація.

Карниз даху, його акцентування яскравим контуром або продовженням за стіни – посилено захисна (зазвичай з недовірливістю) установка.

Кімната

Асоціації можуть виникнути у зв'язку з:

- 1) людиною, яка проживає в кімнаті,
- 2) інтерперсональними відносинами у кімнаті,
- 3) призначенням цієї кімнати (реальним чи приписуваним їй).

Асоціації можуть мати позитивне або негативне емоційне забарвлення.

Кімната, що не помістилася на аркуші – небажання суб'єкта зображати певні кімнати через неприємні асоціації з ними або з їхнім мешканцем.

Суб'єкт вибирає найближчу кімнату – недовірливість.

Ванна виконує санітарну функцію. Якщо манера зображення ванни значуща, можливе порушення цих функцій.

Димар

Відсутність димаря – суб'єкт відчуває нестачу психологічної теплоти будинку.

Димар майже невидимий (захований) – небажання мати справу з емоційними впливами.

Димар намальований косо по відношенню до даху – норма для дитини; значна регресія, якщо виявляється у дорослих.

Водостічні труби – посилений захист і зазвичай недовірливість.

Водопровідні труби (або водостічні з даху) – посилені захисні установки (і зазвичай підвищена недовірливість).

Дим з димаря.

Дим дуже густий – значна внутрішня напруга (інтенсивність по густоті диму).

Дим тоненькою цівкою – відчуття нестачі емоційної теплоти будинку.

Додатково

Прозора, «скляна» скринька символізує переживання виставлення себе всім на огляд. Його супроводжує бажання демонструвати себе, але обмежуючись лише візуальним контактом.

Дерева часто символізують різні особи. Якщо вони начебто «ховають» будинок, може мати місце сильна потреба залежності при домінуванні батьків.

Кущі іноді символізують людей. Якщо вони тісно оточують будинок, може бути сильне бажання захистити себе захисними бар'єрами.

Кущі хаотично розкидані по простору або по обидва боки доріжки – незначна тривога у межах реальності та свідоме прагнення контролювати її.

Доріжка, добрі пропорції, легко намальована – показує, що індивід у контактах з іншими виявляє такт та самоконтроль.

Доріжка дуже довга – зменшена доступність, що часто супроводжується потребою більш адекватної соціалізації.

Доріжка дуже широка на початку і сильно звужується біля будинку – спроба замаскувати бажання бути самотнім, що поєднується з поверхневою дружелюбністю.

Сонце – символ авторитетної постаті. Часто сприймається як джерело тепла та сили.

Погода (яка погода зображена) – відображає пов'язані із середовищем переживання суб'єкта загалом. Швидше за все, чим гірше, неприємніша погода зображена, тим вірогідніше, що суб'єкт сприймає середовище як вороже, сковуюче.

Колір

Звичайне використання кольорів: зелений – для даху; коричневий – для стін; жовтий, якщо використовується тільки для зображення світла всередині будинку, тим самим відображаючи ніч або її наближення, виражає почуття суб'єкта, а саме:

- 1) середовище до нього вороже,
- 2) його дії мають бути приховані від сторонніх очей.

Кількість використовуваних кольорів: добре адаптований, сором'язливий та емоційно необділений суб'єкт зазвичай використовує не менше двох та не більше п'яти кольорів. Суб'єкт, що розфарбовує будинок сімома-вісьма кольорами, у кращому випадку є дуже лабільним. Той, хто використовує всього один колір, боїться емоційного збудження.

Вибір кольору

Чим довше, невпевненіше і важче суб'єкт підбирає кольори, тим більша ймовірність наявності особистісних порушень.

Колір чорний – сором'язливість, полохливість.

Колір зелений – потреба мати відчуття безпеки, захистити себе від небезпеки. Це положення не є важливим при використанні зеленого кольору для гілок дерева або даху будинку.

Колір оранжевий – комбінація чутливості та ворожості.

Колір пурпуровий – сильна потреба влади. Колір червоний – найбільша чутливість. Потреба теплоти із оточення.

Колір, штрихування 3/4 аркуша – нестача контролю за вираженням емоцій.

Штрихування, що виходить межі малюнка, – тенденція до імпульсивної відповіді додаткову стимуляцію.

Колір жовтий – сильні ознаки ворожості.

Загальний вигляд

Приміщення малюнка на краю аркуша – генералізоване почуття невпевненості, небезпеки. Часто пов'язане з певним часовим значенням:

- а) права сторона – майбутнє, ліва – минуле,
- б) пов'язана з призначенням кімнати або з її постійним мешканцем,

в) що вказує на специфіку переживань: ліва сторона – емоційні, права – інтелектуальні.

Перспектива

Перспектива «над суб'єктом» (погляд знизу вгору) – почуття, що суб'єкта відкинуті, усунені, не визнані вдома. Або суб'єкт відчуває потребу в домівці, яка вважає недоступною, недосяжною.

Перспектива, малюнок зображений далеко – бажання відійти від конвенційного суспільства. Почуття ізоляції, знедоленості. Явна тенденція відмежуватися від оточення. Бажання відкинути, не визнати цей малюнок чи те, що він символізує. Перспектива, ознаки «втрати перспективи» (індивід правильно малює один кінець будинку, але в іншому малює вертикальну лінію даху і стіни – не вміє зображати глибину) – сигналізує про складності інтегрування, що починаються, страх перед майбутнім (якщо вертикальна бічна лінія знаходиться справа) або бажання забути минуле (лінія зліва).

Перспектива потрійна (тривимірна, суб'єкт малює щонайменше чотири окремі стіни, у яких навіть двох немає у тому плані) – надмірна заклопотаність думкою оточуючих себе. Прагнення мати на увазі (дізнатися) всі зв'язки, навіть незначні, всі риси.

Розміщення малюнка

Розміщення малюнка над центром листа – чим більше малюнок над центром, тим більша ймовірність, що:

- 1) суб'єкт відчуває тяжкість боротьби та відносну недосяжність мети;
- 2) суб'єкт воліє шукати задоволення у фантазіях (внутрішня напруженість);
- 3) суб'єкт схильний триматися осторонь.

Розміщення малюнка точно в центрі листа – незахищеність та ригідність (прямолінійність). Потреба дбайливого контролю задля збереження психічної рівноваги.

Розміщення малюнка нижче центру аркуша – чим нижче рисунок по відношенню до центру аркуша, тим більше схоже на те, що:

- 1) суб'єкт почувається небезпечно та незручно, і це створює у нього депресивний настрій;
- 2) суб'єкт почувається обмеженим, скутим реальністю.

Розміщення малюнка на лівій стороні листа – акцентування минулого. Імпульсивність.

Розміщення малюнка у лівому верхньому кутку листа – схильність уникати нових переживань. Бажання піти у минуле чи заглибитись у фантазії.

Розміщення малюнка на правій половині аркуша – суб'єкт схильний шукати задоволення в інтелектуальних сферах. Контрольована поведінка. Акцентування майбутнього.

Малюнок виходить за лівий край листа – фіксація на минулому та страх перед майбутнім. Надмірне занепокоєння вільними відвертими емоційними переживаннями.

Вихід за правий край листа – бажання «втекти» в майбутнє, щоб позбутися минулого. Страх перед відкритими вільними переживаннями. Прагнення зберегти жорсткий контроль за ситуацією.

Вихід за верхній край аркуша – фіксування на мисленні та фантазії як джерела насолод, яких суб'єкт не відчуває у реальному житті.

Контури дуже прямі – ригідність.

Контур ескізний, застосовуваний постійно – у разі дрібність, прагнення точності, у гіршому – вказівку нездатність до чіткої позиції.

ДЕРЕВО

Інтерпретація по К. Коху виходить із положень К. Юнга (дерево – символ людини, що стоїть). Коріння – колектив, несвідоме. Стовбур – імпульси, інстинкти, примітивні стадії. Гілки – пасивність чи протистояння життя.

Інтерпретація малюнка дерева завжди містить постійне ядро (коріння, ствол, гілки) та елементи прикрас (листя, плоди, пейзаж).

Як зазначалося, інтерпретація До. Коха спрямовано переважно виявлення патологічних ознак і особливостей психічного розвитку. На наш погляд, в інтерпретації є низка протиріч, а також спостерігається використання понять, які важко конкретизувати.

Наприклад, в інтерпретації ознаки «округлена крона», «недолік енергії», «дрімота», «клювання носом» і тут же «дар спостережливості», «сильна уява», «частий вигадник» або: «недостатня концентрація» – чого?

Яка реальність стоїть за цим поняттям? Залишається невідомим. До того ж тлумачення ознак містить надмірне вживання звичайних визначень. Наприклад: «порожнеча», «пихатість», «високопарність», «плоский», «вульгарний», «дрібний», «недалекий», «манірність», «удаваність», «важливість», «химерність», «фальшивість» і відразу ж – «дар конструктивності», «здатності до систематики», «технічна обдарованість»; або поєднання «самодисципліна», «самоволодіння», «вихованість» – «напишення», «чванство», «байдужість», «байдужість».

Ми хотіли б звернути увагу на те, що при спілкуванні з нормальними людьми в процесі психологічного консультування навряд чи можна вимовляти подібні епітети на їх адресу.

Коріння

Коріння менше стовбура – потяг до захованого, закритого. Коріння дорівнює стовбуру – сильніша цікавість, що вже становить проблему.

Коріння більше стовбура – інтенсивна цікавість, що може викликати тривогу.

Коріння позначені рисою – дитяча поведінка щодо того, що тримається у секреті.

Коріння у вигляді двох ліній – здатність до розрізнення та розважливості в оцінці реального; різна форма цього коріння може бути пов'язана з бажанням жити, придушувати або висловлювати деякі тенденції в незнайомому колі або близькому оточенні.

Симетрія – прагнення здаватися у згоді із зовнішнім світом. Виражена тенденція стримати агресивність.

Коливання у виборі позиції стосовно почуттів, амбівалентність, моральні проблеми.

Розташування на аркуші подвійне – ставлення до минулого, до того що зображує малюнок, тобто. до вчинку. Подвійне бажання: незалежності та захисту в рамках оточення. Центральна позиція – бажання знайти згоду, рівновагу з оточуючими. Свідчить про потребу жорсткої і неухильної систематизації з опорою на звички.

Розташування ліворуч – збільшується спрямованість на зовнішній світ, на майбутнє. Потреба опорі на авторитет; пошуки згоди із зовнішнім світом; честолюбство, прагнення нав'язувати себе іншим, відчуття покинутості; можливі коливання у поведінці.

Форма листя

Кругла крона – екзальтованість, емоційність. Кола в листі – пошук заспокійливих та винагороджувальних відчуттів, почуття покинутості та розчарування.

Гілки опущені – втрата мужності, відмова від зусиль. Гілки вгору – ентузіазм, порив, прагнення влади.

Гілки у різні боки – пошук самоствердження, контактів, саморозпилення. Суєтливість, чутливість до оточення, відсутність протистояння йому.

Листя-сітка, більш менш густа – більша чи менша спритність у запобіганні проблемних ситуацій.

Листя з кривих ліній – сприйнятливість, відкрите прийняття оточуючого.

Відкрите та закрите листя на одному малюнку – пошуки об'єктивності.

Закрите листя – охорона свого внутрішнього світу дитячим способом.

Закрите густе листя – прихована агресивність. Деталі листя, які пов'язані з цілим – малозначні деталі приймаються за характеристики явища загалом.

Гілки виходять із однієї ділянки на стволі – дитячі пошуки захисту, норма для дитини семи років.

Гілки намальовані однією лінією – втеча від неприємностей реальності, її трансформація та прикрашання.

Товсті гілки – гарне розрізнення дійсності. Листя-петельки – воліє використовувати чарівність. Пальма – прагнення зміни місць. Листя-сітка – уникнення неприємних відчуттів. Листя як візерунок – жіночність, привітність, чарівність. Плакуча верба – нестача енергії, прагнення твердої опори та пошук позитивних контактів; повернення до минулого та досвіду дитинства; Проблеми прийняття рішень.

Зачорніння, штрихування – напруга, тривожність.

Стовбур

Заштрихований стовбур – внутрішня тривога, підозрілість, страх бути покинутим; прихована агресивність.

Стовбур у формі розламаного купола – бажання бути схожим на матір, робити все, як вона, або бажання бути схожим на батька, помірятися з ним силою, рефлексія невдач.

Стовбур із однієї лінії – відмова реально дивитися на речі.

Стовбур намальований тонкими лініями, товстими крона – може самостверджуватись і діяти вільно.

Листя тонкими лініями – тонка чутливість, навіюваність.

Ствол лініями з натиском – рішучість, активність, продуктивність.

Лінії стовбура прямі – спритність, винахідливість, не затримується на фактах, що турбують.

Лінії стовбура криві – активність загальмована тривогою та думками про непереборність перешкод.

«Вермішель» – тенденція до скритності заради зловживань, непередбачені атаки, прихована лють.

Гілки не пов'язані зі стовбуром – уникнення реальності, що не відповідає бажанням, спроба «втекти» в мрії та ігри.

Стовбур відкритий і пов'язаний із листям – високий інтелект, нормальний розвиток, прагнення зберегти внутрішній світ.

Стовбур відірваний від землі – нестача контакту із зовнішнім світом; життя повсякденне і духовне мало пов'язані.

Стовбур обмежений знизу – відчуття нещастя, пошук підтримки.

Стовбур розширюється вниз – пошук надійного становища у своєму колі.

Стовбур звужується донизу – відчуття безпеки в колі, яке не дає бажаної опори; ізоляція та прагнення зміцнити своє «Я» проти неспокійного світу.

Загальна висота – нижня чверть аркуша – залежність, брак віри у себе, компенсаторні мрії про владу.

Нижня половина листа – менш виражена залежність та боязкість.

Три чверті аркуша – гарне пристосування до середовища. Лист використаний цілком – хоче бути поміченим, розраховувати на інших, самостверджуватись.

ЛЮДИНА

Голова

Сфера інтелекту (контролю). Сфера уяви. Голова велика – несвідоме підкреслення переконання значення мислення у діяльності людини.

Голова маленька – переживання інтелектуальної неадекватності.

Нечітка голова – сором'язливість, боязкість. Голова зображується наприкінці – міжперсональний конфлікт.

Велика голова у постаті протилежної статі – уявна перевага протилежної статі та вищий його соціальний авторитет.

Шия

Орган, що символізує зв'язок між сферою контролю (головою) та сферою потягу (тілом). Таким чином, це їхня координаційна ознака.

Наголошена шия – потреба у захисному інтелектуальному контролі.

Надмірно велика шия – усвідомлення тілесних імпульсів, намагання контролювати.

Довга тонка шия – гальмування, регресія.

Товста коротка шия – поступки своїм слабкостям і бажанням, вираз непригніченого імпульсу.

Плечі, їх розміри

Ознака фізичної сили чи потреби у владі. Плечі надмірно великі – відчуття великої сили чи надмірної заклопотаності силою та владою.

Плечі дрібні – відчуття малоцінності, нікчемності. Плечі занадто незграбні – ознака надмірної обережності, захисту.

Плечі похилі – зневіра, розпач, почуття провини, нестача життєвості.

Плечі широкі – сильні фізичні імпульси.

Тулуб

Символізує мужність.

Тулуб незграбний або квадратний – мужність.

Тулуб занадто великий – наявність незадоволених, гостро усвідомлюваних суб'єктом потреб.

Тулуб ненормально маленький – почуття приниження, малоцінності.

Обличчя

Риси обличчя включають очі, вуха, рота, носа. Це сенсорний контакт із дійсністю.

Обличчя підкреслено – сильне занепокоєння стосунками з іншими, своїм зовнішнім виглядом.

Підборіддя надто підкреслено – потреба домінувати.

Підборіддя занадто велике – компенсація відчувається слабкості і нерішучості.

Вуха надто підкреслені – можливі слухові галюцинації. Зустрічаються в особливо чутливих до критики.

Вуха маленькі – прагнення не приймати жодної критики, заглушити її.

Очі закриті чи захищені під полями капелюха – сильне прагнення уникати неприємних візуальних впливів.

Очі зображені як порожні очниці – значне прагнення уникати візуальних стимулів. Ворожість. Очі витріщені – грубість, черствість. Очі маленькі – зануреність у себе. Підведені очі – грубість, черствість. Довгі вії – кокетливість, схильність спокушати, спокушати, демонструвати себе.

Повні губи на обличчі чоловіка – жіночність. Рот клоуна – вимушена привітність, неадекватні почуття.

Рот запалий – пасивна значимість. Ніс широкий, видатний, з горбинкою – презирливі установки, тенденція мислити іронічними соціальними стереотипами.

Ніздрі – примітивна агресія. Зуби чітко намальовані – агресивність. Обличчя неясне, тьмяне – боязкість, сором'язливість. Вираз обличчя улесливи – незахищеність. Обличчя, схоже на маску – обережність, скритність, можливі почуття деперсоналізації та відчуженості.

Брови рідкісні, короткі зневага, витонченість.

Волосся

Ознака мужності (хоробрості, сили, зрілості та прагнення до неї).

Волосся сильно заштриховане – тривога, пов'язана з мисленням чи уявою.

Волосся не заштриховане, не зафарбоване, обрамляє голову – суб'єктом управляють ворожі почуття.

Кінцівки

Руки – знаряддя досконалішого і чуйного пристосування до оточення, головним чином міжперсональних відносинах.

Широкі руки (розмах рук) – інтенсивне прагнення дії.

Руки ширші біля долоні або плеча – недостатній контроль дій та імпульсивність.

Руки, зображені не разом із тулубом, а окремо, витягнуті убік – суб'єкт іноді ловить себе на діях чи вчинках, які вийшли в нього з-під контролю.

Руки схрещені на грудях – вороже-недовірлива установка.

Руки за спиною – небажання поступатися, йти на компроміси (навіть із друзями). Схильність контролювати прояви агресивних, ворожих потягів.

Руки довгі і м'язисті – суб'єкт потребує фізичної сили, спритності, хоробрості як компенсації.

Руки надто довгі – надмірно амбітні прагнення.

Руки розслаблені та гнучкі – хороша пристосованість у міжперсональних відносинах.

Руки напружені та притиснуті до тіла – неповороткість, ригідність.

Руки дуже короткі – відсутність прагнень разом із почуттям неадекватності.

Руки надто великі – сильна потреба у кращій пристосованості у соціальних відносинах із почуттям неадекватності та схильністю до імпульсивної поведінки.

Відсутність рук – відчуття неадекватності за високого інтелекту.

Деформація або акцентування руки чи ноги на лівій стороні – соціально-рольовий конфлікт.

Руки зображені близько до тіла – напруга. Великі руки та ноги у чоловіка – грубість, черствість. Руки, що звужуються, і ноги – жіночність. Руки довгі – бажання чогось досягти, заволодіти чимось.

Руки довгі та слабкі – залежність, нерішучість, потреба у опіці.

Руки, повернуті в сторони, що дістають щось – залежність, бажання кохання, прихильності.

Руки витягнуті з обох боків – труднощі у соціальних контактах, страх перед агресивними імпульсами.

Руки сильні – агресивність, активність. Руки тонкі, слабкі відчуття недостатності досягнутого.

Рука як боксерська рукавичка – витіснена агресія. Руки за спиною чи в кишенях – почуття провини, невпевненість у собі.

Руки незрозуміло окреслені – брак самовпевненості у діяльності та соціальних відносинах.

Руки великі – компенсація відчувається слабкості та провини. Руки відсутні в жіночій фігурі. – Материнська фігура сприймається як нелюбляча, що відкидає, не підтримує.

Пальці відокремлені (обрубані) – витіснена агресія, замкнутість.

Великі пальці – грубість, черствість, агресія. Пальців понад п'ять – агресивність, амбіції.

Пальці без долонь грубість, черствість, агресія.

Пальців менше п'яти – залежність, безсилля. Пальці довгі – прихована агресія. Пальці стиснуті в кулаки – бунтарство, протест. Кулаки притиснуті до тіла – витіснений протест. Кулаки далеко від тіла – відкритий протест. Великі пальці, як цвяхи (шипи) – ворожість.

Пальці одновимірні, обведені петлею – свідомі зусилля проти агресивного почуття.

Ноги непропорційно довгі – сильна потреба незалежності та прагнення до неї.

Ноги надто короткі – почуття фізичної чи психологічної незручності.

Малюнок розпочато зі ступнів ніг та ніг – боязкість. Ступні не зображені – замкнутість, боязкість. Ноги широко розставлені – відверта зневага (непідкорення, ігнорування чи незахищеність).

Ноги різних розмірів – амбівалентність у прагненні незалежності.

Ноги відсутні – боязкість, замкнутість. Ноги акцентовані – грубість, черствість. Ступні – ознака рухливості (фізіологічної чи психологічної) у міжперсональних відносинах.

Ступні непропорційно довгі – потреба безпеки. Потреба демонструвати мужність.

Ступні непропорційно дрібні – скутість, залежність.

Поза

Обличчя зображено так, що видно потилицю – тенденція до замкнутості.

Голова у профіль, тіло анфас – тривога, викликана соціальним оточенням та потребою у спілкуванні.

Людина, що сидить на краєчку стільця – сильне бажання знайти вихід із ситуації, страх, самотність, підозра.

Людина, зображена в момент бігу – бажання втекти, сховатися від будь-кого.

Людина з видимими порушеннями пропорцій щодо правої та лівої сторони – відсутність особистої рівноваги.

Людина без певних частин тіла вказує на відкидання, невизнання людини в цілому або її відсутніх частин (актуально або символічно зображених).

Людина в сліпій втечі – можливі панічні страхи.

Людина в плавному легкому кроці – хороша пристосовність.

Людина – абсолютний профіль – серйозна відчуженість, замкнутість та опозиційні тенденції.

Профіль амбівалентний – певні частини тіла зображені з іншого боку по відношенню до інших, дивляться в різні боки – особливо сильна фрустрація з прагненням позбавитися неприємної ситуації.

Неврівноважена стояча постать – напруга.

Ляльки – поступливість, переживання домінування оточення.

Робот замість чоловічої постаті – деперсоналізація, відчуття зовнішніх сил, що контролюють.

Фігура з паличок може означати ухилення і негативізм.

Постать Баби-Яги – відкрита ворожість до жінок.

Клоун, карикатура – властиве підліткам відчуття неповноцінності. Ворожість, самозневага.

Фон. Оточення

Хмари – боязка тривога, побоювання, депресія. Паркан для опори, контур землі – незахищеність. Фігура людини на вітрі – потреба у коханні, прихильності, турботливій теплоті.

Лінія основи (землі) – незахищеність. Являє собою необхідну точку відліку (опори) для конструювання цілісності малюнка, надає стабільності. Значення цієї лінії іноді залежить від надається їй суб'єктом якості, наприклад, «хлопчик

катається на тонкому льоду». Основу частіше малюють під будинком чи деревом, рідше – під людиною.

Зброя – агресивність.

Багатопланові критерії

Розриви ліній, стерті деталі, перепустки, акцентування, штрихування – сфера конфлікту.

Гудзики, бляшка ременя, підкреслена вертикальна вісь фігури, кишені – залежність.

Контур. Натискання. Штрихівка. Мало гнутих ліній, багато гострих кутів – агресивність, погана адаптація.

Заокруглені (округлені) лінії – жіночність. Комбінація впевнених, яскравих та легких контурів – грубість, черствість.

Контур неясковий, незрозумілий – боязкість, боязкість. Енергійні, впевнені штрихи – наполегливість, безпека.

Лінії неоднакової яскравості – напруга. Тонкі продовжені лінії – напруга. Не обривається, підкреслений контур, що обрамляє фігуру, – ізоляція.

Ескізний контур – тривога, боязкість. Розрив контуру – сфера конфліктів. Наголошена лінія – тривога, незахищеність. Сфера конфліктів. Регресія (особливо стосовно підкресленої деталі).

Зубчасті, нерівні лінії – зухвалість, ворожість. Впевнені тверді лінії – амбіції, запопадливість.

Яскрава лінія – грубість. Сильний тиск – енергійність, наполегливість. Велика напруженість.

Легкі лінії – нестача енергії. Легкий тиск – низькі енергетичні ресурси, скутість.

Лінії з тиском – агресивність, наполегливість.

Нерівний, неоднаковий тиск – імпульсивність, нестабільність, тривога, незахищеність.

Мінливий тиск – емоційна нестабільність, лабільні настрої.

Довжина штрихів

Якщо пацієнт збудливий, штрихи коротшають, якщо ні – подовжуються.

Прямі штрихи – впертість, наполегливість, завзятість. Короткі штрихи – імпульсивна поведінка. Ритмічна штрихування – чутливість, співчуття, розкутість.

Короткі, ескізні штрихи – тривога, невпевненість. Штрихи незграбні, скуті – напруженість, замкнутість.

Горизонтальні штрихи – підкреслення уяви, жіночність, слабкість.

Неясні, різноманітні, мінливі штрихи – незахищеність, нестача завзятості, наполегливості.

Вертикальні штрихи – впертість, наполегливість, рішучість, гіперактивність.

Штрихування праворуч – інтраверсія, ізоляція. Штрихування зліва направо – наявність мотивації.

Штрихування від себе – агресія, екстраверсія. Стирання – тривожність, небезпечність. Часті стирання – нерішучість, невдоволення собою. Стирання під

час перемальовування (якщо перемальовування більш досконале) – це хороший знак.

Стирання з наступним псуванням (погіршенням) малюнка – наявність сильної емоційної реакції об'єкт, що малюється, або на те, що він символізує для суб'єкта.

Стирання без спроби перемалювати (тобто виправити) – внутрішній конфлікт чи конфлікт власне цією деталлю (чи з тим, що вона символізує).

Розмір та положення

Великий малюнок – експансивність, схильність до марнославства, зарозумілості.

Маленькі постаті – тривога, емоційна залежність, почуття дискомфорту та скутості.

Дуже маленька постать із тонким контуром – скутість, почуття власної малоцінності та незначності.

Нестача симетрії – незахищеність.

Малюнок біля краю листа – залежність, невпевненість у собі.

Малюнок весь лист – компенсаторне піднесення себе уявою.

Деталі

Тут важливо їхнє знання, здатність оперувати ними та пристосуватися до конкретних практичних умов життя.

Дослідник повинен помітити ступінь зацікавленості суб'єкта такими речами, ступінь реалізму, з яким він їх сприймає; відносну значимість, що він їм надає; спосіб з'єднання цих деталей у сукупність.

Деталі суттєві – відсутність суттєвих деталей у малюнку суб'єкта, який, як відомо, зараз чи в недалекому минулому характеризувався середнім чи вищим інтелектом, найчастіше показує інтелектуальну деградацію чи серйозне емоційне порушення.

Надлишок деталей – « неминучість тілесності » (невміння обмежити себе) вказує на вимушену потребу налагодити всю ситуацію, надмірну турботу про оточення. Характер деталей (суттєві, несуттєві чи дивні) може бути більш точного визначення специфічності чутливості.

Зайве дублювання деталей – суб'єкт, швидше за все, не вміє входити до тактичних та пластичних контактів з людьми.

Недостатня деталізація – тенденції до замкнутості. Особливо педантична деталізація – скутість, педантичність.

Психолог також стежить і за поведінкою випробуваного:

– Здатність до критичної оцінки малюнка при проханні розкритикувати його – критерії неутраченого контакту з реальністю;

– прийняття завдання з мінімальним протестом – гарний початок, за яким слідує втома та переривання малювання;

– вибачення через малюнок – недостатня впевненість;

– під час малювання зменшуються темп і продуктивність – швидке виснаження.

Назва малюнка – екстраверсія, потреба та підтримка. Дрібність.

Підкреслено ліву половину малюнка – ідентифікацію з жіночою статтю.

Наполегливо малює, незважаючи на труднощі – гарний прогноз, енергійність.

Опір, відмова від малювання – приховування проблем, небажання розкрити себе.

Манера зображення

Гостра вершина – захищається від небезпеки, справжньої чи уявної, що сприймається як особистий випад; бажання діяти на інших, атакує чи захищається, труднощі у контактах; хоче компенсувати почуття неповноцінності, прагнення влади; пошук безпечного притулку через почуття покинутості для твердого становища, потреба у ніжності.

Множинність дерев (кілька дерев на одному аркуші) – дитяча поведінка, випробуваний не слід цієї інструкції.

Два дерева – можуть символізувати себе та іншу близьку людину (див. положення на аркуші та інші моменти інтерпретації).

Додавання до дерева різних об'єктів трактується залежно від конкретних об'єктів.

Пейзаж означає сентиментальність.

Перевертання аркуша – незалежність, ознака інтелекту, розважливність.

Земля

Земля зображена однією рисою – зосередженість цілі, прийняття деякого порядку.

Земля зображена декількома різними рисами – дії відповідно до своїх власних правил, потреба в ідеалі.

Декілька спільних ліній, що зображують землю і стосуються краю листа – спонтанний контакт, раптове видалення, імпульсивність, примхливність.

Земля піднімається до правого краю малюнка – запал, інтерес.

Земля опускається правому краю листа – занепад сил, недостатність прагнень.

ДОДАТОК Ж

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ Ф. ГУДЕНАФА «МАЛЮНОК ДЕРЕВА»¹⁶

Малюнок дерева традиційно розглядається у проективній психодіагностиці як автопортрет, у якому цілісно відображається ставлення до себе, самооцінка, характер взаємовідносин дитини з оточенням, а також її особистісні якості.

Мета. Виявлення особистісних особливостей дитини.

Обладнання. Чистий аркуш паперу формату А-4. Аркуш кладуть перед дитиною вертикально. Щоб не вплинути на розміщення малюнку на аркуші, підписувати його слід після закінчення роботи.

Вибір, чим малювати (ручкою, простим олівцем, кольоровими олівцями, фломастерами), дитина має обирати сама.

Кольори

Забарвлення малюнка розкриває інтелектуальний та емоційний світ дитини. Якщо малюк обрав **стандартні для даної теми кольори**, то це говорить про нормальний рівень його інтелектуального та загального розвитку, адекватне та реалістичне сприйняття дійсності. **Нестандартні кольори** дерева свідчать про оригінальне мислення й бурхливу фантазію.

Якщо малюк зобразив дерево, **використовуючи лише один простий олівець**, це говорить про його низький інтелектуальний рівень. Хоча іноді це може означати і поганий настрій під час малювання. Дитина, яка використовує **похмурі кольори**, скоріш за все, емоційно пригнічена і, можливо, має проблеми з пам'яттю.

Загальний розмір дерева

Відображає емоційно забарвлене відчуття власної цінності та значущості.

Велике(більш як 2/3 аркуша) – впевненість в собі, повнота життя, енергетичне багатство. Розмір дерева $\frac{1}{2}$ – $\frac{2}{3}$ аркуша є найбільш типовим.

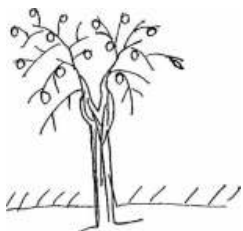
Зменшення розміру дерева (до $\frac{1}{3}$ аркуша і менше) свідчить про відсутність впевненості у собі, про відчуття дитиною власної незначущості, непотрібності, про знижену загальну енергетику.

Занадто дрібне зображення часто свідчить про перевтому людини, скутість, інертність.

Занадто великі розміри зображення – внутрішня розкутість, свобода.

Малюнок дерева займає весь аркуш, так, що стовбур та крона навіть не помістилися на аркуші повністю (вийшли за верхній край аркуша), свідчить про надмірну активність дитини.

¹⁶ Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55442>

Розміщення дерева на аркуші

Розміщення малюнка

у верхній частині аркуша свідчить про мрійливість дитини, відсутність схильності до активних дій,

у нижній – свідчить про практичність, приземленість, про те, що дитина живе сьогоднішнім днем.

Якщо дерево **зсунуте ліворуч**, то дитина тяжіє до матері, перебуває під її впливом; **зсунуте праворуч** – тяжіє до батька, зазнає його впливу.

Стовбур

Символізує внутрішній стержень дитини, її особистісний потенціал.

Прямий і рівний, правильної форми стовбур говорить про те, що малюк упевнений у собі, спокійний, розсудливий. Якщо ваш художник намалював **основу стовбура, розширену вліво**, то він мрійник, не дуже рішучий.

Основа стовбура, розширена вправо, свідчить про надмірне благородум'я, цілеспрямованість і навіть упертість у здобутті бажаного.

Округла і розширена в обидва боки – повільність дитини, відповідальність і надійність.

Стовбур, закритий зверху, свідчить про імпульсивність, несформованість абстрактного мислення.

Стовбур відображає силу „Я», віру дитини у власні можливості. Це найбільш важлива характеристика для прогнозу адаптації та потенціалу особистісного розвитку дитини.

Якщо дерево **дуже мале (буквально 2-4 см), але при цьому стовбур товстий (2 см і більше)**, то такі діти добре адаптуються і у подальшому завойовують повагу у своєму оточенні.

Форма стовбура

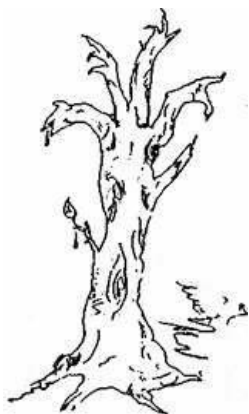
Стовбур у вигляді „моркви» догори гострим кінцем інтерпретується як інфантильність, збереження установок та манери поведінки, властивих молодшим дітям.

Стовбур – „морква» гострим кінцем донизу означає певну зайву дорослість, яка буває властива самостійним, незалежним дітям. Більш раннє дорослішання відбувається тоді, коли дитині доводиться самостійно піклуватися про молодших родичів чи про хворих дітей у сім'ї, або коли мати виявляється легковажною. Такі діти керують батьками, ставляться до них поважливо, дають їм розумні поради, роблять зауваження. Так само вони поведуться й у школі з учителями, через що мають багато неприємностей.

Дерево, роздвоєне від стовбура, спостерігається в малюнках близнят, або осіб, у яких родинні зв'язки з членами сім'ї дуже значущі.

Стовбур, розчеплений у верхній частині (явно розходить від середини)

Свідчить про наявність установок, що конфліктують; про інтереси, які важко узгоджуються; про неможливість здійснити вибір; про прагнення зберегти й те й те. Така ситуація може провокувати істерики, поведінкові зриви, довести до неврозу.

Дерево, розщеплене донизу, або стовбури, що перехрещуються

Можливі психічні порушення, які пов'язані з подвійністю внутрішнього життя, що не є наслідком якоїсь інтриги, з розчепленням внутрішнього світу(потрібна консультація психіатра).

Тип дерева

Листяне дерево – звичайні, нормальні стосунки з людьми;

Хвойне дерево – „колючі» взаємини з людьми (глузування і т.ін.);

Пальма – демонстративність у спілкуванні.

Крона

Ця деталь дерева розкаже про енергетичний потенціал дитини.

Якщо крона **схожа на хмару**, то це свідчить про високий рівень самоконтролю у малюка, обережність у справах.

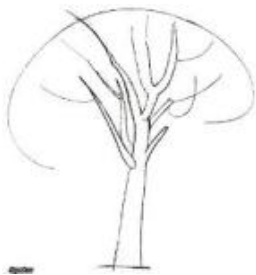
Крона-круг – спокійність, самодостатність, можливо, егоцентризм.

Крона із завитками говорить про життєрадісність, багатий енергетичний потенціал, почуття гумору.

Крона з „каракулями» чи заштрихована – про тривожність, напруженість, невміння зосередитися, нерішучість

Крона ще характеризує комунікативну сферу.

Наявність замкненого силуету крони свідчить про обмежене, чітко визначене коло спілкування.

Коли крона не замкнена, дитина відкрита, готова до встановлення нових контактів.

Якщо крона складає 1/2-2/3 величини дерева, то потреба у спілкуванні відповідає „нормі».

Збільшення або зменшення крони відносно вказаних розмірів відображає підвищення або зниження потреби у спілкуванні щодо звичайного рівня її прояву.

Яблука на дереві (або будь-які фрукти, квіти, метелики).

Свідчить про симбіотичний зв'язок з матір'ю, залежність від матері, прихильність до неї й природне підпорядкування її впливові.

Крім того, листя, квіти і фрукти на деревах говорять про спостережливість, точність, пунктуальність, легкий характер, ентузіазм, розвинене естетичне почуття, марнославство і потребу бути визнаним оточуючими. Наявність на дереві плодів ще характерно для осіб, що прагнуть до результативності в діяльності.

Гілки

Товсті гілки(одна або кілька) явно нижчі за крону й окремо від неї.

Свідчать про наявність «діяльності, яка заміщає» й спрямована на компенсацію неуспішності дитини у основній діяльності(наприклад, погано вчиться, але хороший спортсмен).

Провідна діяльність стає незначущою, оскільки потреба у досягненнях задовольняється діяльністю, яка заміщає основну.

Гілки на всі боки – досліджуваний шукає впевненості в різноманітних контактах. Розпорошується. Збуджений. Крім того, гілки в різні сторони – пошук самоствердження.

Відсутність гілок – труднощі встановлення контактів

Пониклі, тонкі гілки, тонкий стовбур, слабке натискання.

Характерні для малюнків чутливих, вразливих, тривожних дітей.

Гілки спрямовані вниз.

Явно, що у людини маса невирішених проблем. Якщо малюють конкретно вербу, то це депресія і замкнутість на минулому.

Гілки спрямовані вгору. Дерево міцно стоїть на землі, гілки вгору, у людини вдалося життя, вона прагне до зростання і влади,

Якщо дитина малює **стовбур і гілки однією лінією без переривання**, це його бажання втекти від реальності, відмова реально дивитися на речі. Якщо **всі гілки з'єднані в коло**, то це бажання надавати допомогу іншим. **Достаток гілок, зелені**, бажання зайнятися собою, своїм зростом.

Листя

Наявність листя (або замкненого силуету крони) свідчить про те, що потреба у спілкуванні задовольняється;

Відсутність листя, кілька листочків на голих гілках, листя, що опало – потреба у спілкуванні не задовольняється.

Відсутність листя може також свідчити про невміння спілкуватися.

Промальовування листя свідчить про вибірковість спілкування, про те, що дитина враховує особливості людини, з якою вона спілкується.

Падаючі (або опале) листя – ознака відчуття себе покинутим, розчарованим.

Листя опадає – розпач, безсилля.

Листя спрямоване вгору (гілки спрямовані до верху сторінки) – порив, ентузіазм, прагнення до домінування.

Дупло

Людина малює дупла, сучки – це можуть бути перенесені операції, якісь неприємні моменти.

Надійно можна інтерпретувати у тих випадках, коли **з дупла хтось висовується або ж хтось у ньому сидить**. Це свідчить про наявність некерованих імпульсів, які періодично підштовхують дитину до здійснення вчинків („дрібних капостей»), ніяк не властивих її поведінці.

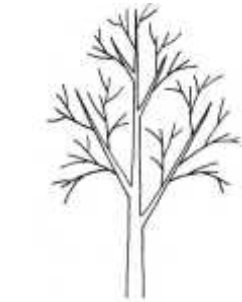
Дорослі, як правило, не вірять, що така гарна дитина могла це зробити.

Зображення на дереві **гнізда, птахів та інших тварин** означає що дитина має особливе ставлення до природи, для неї зазвичай і дерево чийсь будинок. Для таких людей характерним є прагнення доглядати за тваринами, рослинами.

Сонце

Сонце ліворуч свідчить про авторитет або тиск з боку матері (рідше бабусі);

Сонце праворуч свідчить про авторитет, тиск з боку батька (рідше дідуся).

Хмаринки

Хмаринки ліворуч – втрата контакту з матір'ю, відсутність її виховного впливу;

Хмаринки праворуч – втрата контакту з батьком.

Суцільні хмаринки по усій горі аркуша, **хмари брудно-сіро-синього кольору** – повне порушення емоційного контакту з батьками, дитина полишена на саму себе. Якихось виховних впливів, турбот з боку батьків не спостерігається.

Пеньок

Свідчить про те, що дитина, не бачить жодних перспектив у майбутньому, життя може здаватися для неї закінченим. Вона не бачить себе у тому майбутньому, яке на неї чекає. Аналогічно інтерпретується зламане дерево.

Крім того, **зламане дерево** свідчить про сильне потрясіння, переживання.

Пеньок поруч із деревом (або відсунутий, через дорогу, через річку). Характеризує різкі зміни у житті (буквально:» закінчилося одне життя, почалося інше»). Важливі порівняльна товщина пенька і дерева. Якщо стовбур дерева не тонший за пеньок, то дитина не постраждала від змін, які відбулися у її житті. Якщо тонше – то ці зміни не травмували її, призвели до втрати впевненості у собі.

З крони дерева „вирастають» самостійні дерева з кронами

Можливі шизофренічні порушення психіки, відхід у вигаданий світ, фантастичні страхи (необхідна консультація психіатра).

Стовбур замкнений, фактично являє собою дві паралельні палки, або схожий на дошку від паркана, яку рівно зрізали зверху; гілки грубі, товсті, схожі на колоди або дошки паркана, розходяться перпендикулярно від стовбура, листя немає

Свідчить про наявність елементів аутизму у поведінці, порушенні спілкування, світосприйняття, емоційної депривації (необхідна консультація психіатра).

Коріння є елементом, частиною дерева, і пов'язане воно із землею, харчуванням, відновленням, природою. Це основа дерева, матеріальна опора.

Зазвичай діти малюють коріння частіше парними лініями, ніж однією. Коріння, намальовані **поодинокими лініями** вказує на більш «примітивну» особистість, але, не в клінічному сенсі слова. Такі діти мають зазвичай схильність до виконання виконавчої, важкої роботи.

Як правило, до 12 років діти не малюють коріння дерев.

Неврівноважені досліджувані надають коріння **гіпертрофоване значення**, так що розміри коренів виявляються більшими, ніж саме дерево

Промальовані коріння дерева, це опора на інших, а також бажання зрозуміти себе, внутрішні зміни.

ДОДАТОК 3

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ Е. КЛЕССМАНН «ТРИ ДЕРЕВА»¹⁷

Мета: діагностика внутрішньосімейних стосунків.

Важливо, що в тесті «три дерева» спочатку не ставиться завдання порівнювати дерева з членами сім'ї, як це практикується в інших аналогічних тестах, де дитині, наприклад, дається завдання порівняти кожного члена сім'ї з якоюсь твариною.

Е. Клессманн рекомендує спочатку запропонувати дитині намалювати на одному аркуші паперу три будь-яких дерева, і лише потім порівняти їх з членами сім'ї дитини.

Процедура методики. В ході попередньої розмови з дитиною психолог розпитує її про склад сім'ї, як кого звати, скільки кому років, ким працюють або де навчаються члени сім'ї, яка квартира і хто в якій кімнаті живе. Дитині надається стандартний аркуш паперу формату А4, який розташовується горизонтально, простий олівець, кольорові олівці, гумка.

Після цього психолог надає наступну інструкцію: «Намалюй будь-які три дерева».

Далі психолог просить дитину назвати кожне дерево і підписати його кольоровим олівцем, який найбільше підходить даному дереву.

Після цього дитину просять вибрати дерево, яке їй найбільше подобається.

Потім дитина відповідає на наступні питання психолога:

- Яке дерево найбільше?
- Яке дерево найменше?
- Яке дерево наймолодше?
- Яке дерево найстаріше?
- Яке дерево найгарніше?

В якості наступного завдання психолог пропонує дитині уявити себе садівником або садівницею. Діти повинні відповісти на питання: «Щоб можна було б зробити для кожного дерева?» У разі необхідності пропонуються альтернативні відповіді: полити, внести добрива, дати більше тепла, більше світла, пересадити, обгородити. Обов'язково проговорюється і такий варіант відповіді: «А деяким деревам взагалі нічого не потрібно. Їм і так добре.» Психолог з дозволу дитини записує під кожним деревом все, що йому потрібно.

Перш ніж попросити дитину порівняти намальовані і описані дерева з членами сім'ї психолог пропонує яке-небудь завдання, щоб уникнути прямих порівнянь і асоціацій обговорених властивостей дерев з особливостями членів

¹⁷ Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://vseosvita.ua/blogs/proektyvna-metodyka-try-dereva-29534.html>

сім'ї. Наприклад, дитину можна попросити проранжувати предмети в школі від найприємнішого до найбільш неприємного. Або психолог може провести будь-якої тест. Лише після цього дитину просять порівняти кожне дерево з членами її сім'ї. При цьому для кожного члена сім'ї дитина підбирає відповідний цій людині колір.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Особливості малюнку

Порівнюючи дерева з членами сім'ї, діти зазвичай вибирають себе і батьків. Але іноді це може бути брат, сестра, бабуся, дідусь або будь-яка інша людина, наприклад, сусід. У цьому випадку в подальшій бесіді важливо розпитати дитину, чому вона вибрала саме цих «членів сім'ї», а інших витіснила.

Конфлікт у відношенні з батьками або з одним з батьків може виражатися в тому, що дитина не задоволена, як намалювала одне з дерев і закреслює його.

Зустрічаються випадки, коли дитина всупереч інструкції малює тільки два дерева, що говорить про порушення взаємодії в сім'ї з третім об'єктом – батьком, або навіть про повну відсутність триангуляторних відносин.

Загальний депресивний фон настрою і пригніченість проявляються на малюнку в тому, що на малюнку нависли чорні хмари і йде дощ.

Загальмованість і інертність в протіканні психічних процесів виявляються в тому, що дитина малює дуже повільно.

На малюнку «замороженість» символізує сніг під деревами.

Дитина може порівнювати дерево із бажаною особою. Так хлопчик не маючи батька порівняв дерево із двоюрідним братом якого бачив лише раз в житті. Брак спілкування з батьком, потреба у здоровій ідентифікації – саме цим керувався хлопчик, коли малював малюнок.

У центрі зазвичай знаходиться найважливіша в сім'ї фігура, на першому місці – той, хто несе відповідальність. Якщо дитина займає центральне місце між матір'ю і батьком, це може означати, що батьки спілкуються через неї і мало – один з одним.

Якщо для людини важливо приносити користь, вона зображає себе у вигляді плодового дерева: яблуні, груші.

Дупла часто означають хвороби або травми.

Зверніть увагу на те, чи пов'язані дерева один з одним загальним ґрунтом.

Дії садівника означають зміни, які досліджуваному хочеться здійснити в сім'ї або потреби, власні або значущих людей.

Інтерпретація основного колірному фону зображення, кольору окремих його елементів, кольору написів

Принцип амбівалентності – припускає існування в одного і того ж символу прямо протилежних значень. Саме тому при аналізі символіки кольору виділяють два основних полюси в спектрі символічних значень кожного кольору, що допоможе зробити необхідні діагностичні висновки.

ЧЕРВОНИЙ

+ любов, пристрасть еротичний початок, натхнення

– агресія, ненависть, небезпека

СИНІЙ

+ розум, дисципліна, порядок, вірність

– безумство, ірраціональність

ЖОВТИЙ

+ відкритість активністьсвобода, слава, сила

– ревності, заздрість жадібність, брехливість манія, марення

ПОМАРАНЧЕВИЙ

+ зрілість особистості, радість, енергія, сила

– витісняє інші кольори, пристрасть боротьби і війни

ЗЕЛЕНИЙ

+ вітальний початок, зростання, надія

– отрута, хвороба незрілість

ФІОЛЕТВИЦ

+ містика, чаклунські чари, таємне знання, покаєння

– внутрішній неспокій, тривога, зречення, меланхолія

КОРИЧНЕВИЙ

+ материнство, родючість, земля

– бруд, гній, кал

ЧОРНИЙ

+ гідність, урочистість

– смерть, траур, гріх

БІЛИЙ

+ чистота, гармонія

– привид, траур

СІРИЙ

– неясність, туман, депресія

Симбіотичність відносин різного рівня

Спосіб малювання, який відображає найбільш потужні симбіотичні зв'язку дитини і матері, як правило, пов'язаний з порушенням ідентичності дитини. На малюнках такого типу, дитина не малює себе окремим деревом, а приєднується до одного з дерев батьків, в основному до дерева матері: «Ми з мамою будемо одним деревом», «Я буду тим же деревом, що і мама». Такий спосіб малювання говорить про те, що дитина не відокремлює себе від матері, її образ тіла злитий з образом матері, у дитини не диференційовані бажання, відсутнє уявлення про себе як про самотійну окрему людину. Виражена емоційна і фізіологічна залежність від матері.

Наступний спосіб малювання, що відображає несвідому динаміку симбіотичних відносин дитини і найближчого оточення, характеризується спутаним, злитим зображенням крони. Це говорить про потужні емоційні зв'язки членів сім'ї, як правило, в таких малюнках зображена вся родина, і крони всіх дерев переплітаються. Причому емоційна сплутаність може бути різною, від повної нерозрізненості кордонів крон один від одного до відносно невеликого переплетення гілками дерев.

Ще один спосіб малювання – це переплетення стовбурів і коренів, часто дерево матері і дерево дитини мають одну кореневу систему.

ДОДАТОК К1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ Т. ХОМЕНТАУСКАСА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»¹⁸

Вважають, що ідея використання малюнка сім'ї для діагностики внутрішньосімейних відносин виникла у ряду дослідників, серед яких згадують роботи В. Хьюлса, А. І. Захарова, Н. Кармана та ін.

Ціль застосування тесту: виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин.

Завдання: з урахуванням виконання зображення, від гілок питання оцінити особливості сприйняття і переживань дитиною відносин у ній.

Призначення тесту

Тест призначений для виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Методику можна використовувати з 3,5 років.

Інструкція 1. Намалюй свою сім'ю. При цьому не рекомендується пояснювати, що означає слово «родина», а якщо виникають питання «що намалювати?», слід лише ще раз повторити інструкцію.

Інструкція 2. Намалюй свою сім'ю де всі заняті власними справами.

Інструкція 3. Намалюй свою сім'ю як ти її уявляєш.

Інструкція 4. Намалюй свою сім'ю, де кожний член родини є фантастичною істотою.

Інструкція 5. Намалюй свою сім'ю у вигляді метафори, деякого образу, символу, що виражає особливості вашої сім'ї.

Процедура

Дитині дають простий олівець середньої м'якості, набір кольорових олівців, гумку і стандартний чистий аркуш паперу формату А4. Використання будь-яких додаткових інструментів виключається.

Поки дитина малює, психолог повинен ненав'язливо проводити спостереження, відзначаючи такі моменти, як:

- порядок заповнення вільного простору.
- порядок появи персонажів малюнка.
- час початку і закінчення роботи.
- виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнку (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою тощо.).
- час, витрачений на виконання окремих персонажів.
- емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа.
- спонтанні коментарі дитини.

Після виконання завдання слід отримати максимум додаткової інформації, організувавши коротку бесіду за допомогою запитань.

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?

¹⁸ Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://vseosvita.ua/blogs/proektyvna-metodyka-try-dereva-29534.html>

3. Що вони роблять?
4. Хто в сім'ї найбільш хороший і чому?
5. Їм весело чи нудно? Чому?
6. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
7. Хто з них найбільш нещасний? Чому?
8. Як у цій сім'ї карають дітей за погану поведінку?
9. Кого одного залишать вдома, коли поїдуть на прогулянку?
10. Чому дитина не намалював кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося)?

При опитуванні психолог повинен з'ясувати сенс намальованого дитиною почуття – почуття до окремих членів родини.

Якщо інформації недостатньо можна розширити бесіду і задати дитині вирішити 6 ситуацій: 3 з них мають виявити негативні почуття до членів сім'ї, 3 – позитивні.

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав з собою?
2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?
3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперову сукню для ляльки), і в тебе не виходить. Кого ти покличеш на допомогу?
4. Ти маєш квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?
5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?
6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся сім'я сіла грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?

Оброблення результатів психодіагностики проходить по такій схемі:

№ п/п	Виокремлені ознаки	Відмітка про наявність ознаки
1	Загальний розмір малюнку	
2	Відповідні розміри членів родини: Мати Батько Брат Сестра Бабуся Дідусь	
3	Відстань між членами родини. Наявність будь яких ознак між ними.	
4	Наявність тварин	
5	Вид малюнку Схематичний Естетичний Реалістичний Метафоричне На природі, В інтер'єрі В русі В роботі	
6	Ступінь прояву позитивних емоцій (1,2,3)	
7	Ступінь акуратності малюнка	

ДОДАТОК К.2

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ Т. ХОМЕНТАУСКАСА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»¹⁹

Аналіз процесу малювання

Інтерпретація процесу малювання реалізує тезу про те, що за динамічними характеристиками малювання

криються зміни думки, актуалізація почуттів, напруга, конфлікти, які відображають значущість певних деталей малюнка дитини. Інтерпретація процесу малювання вимагає творчого включення всього практичного досвіду психолога, його інтуїції. Першим зображується найбільш значимий, головний або найбільш емоційно близький член сім'ї. Як

правило, це той, хто більше часу буває з дітьми, більше, ніж інші приділяє їм увагу

Як правило, діти, отримавши завдання намалювати сім'ю, починають малювати членів сім'ї. Деякі ж діти спершу, малюють різні об'єкти, лінію підстави, сонце, меблі і т. д. І лише в останню чергу приступають до зображення людей. Така послідовність виконання завдання є своєрідною захисною реакцією, за допомогою якої дитина відсуває неприємне їй завдання в часі. Найчастіше це спостерігається у дітей з неблагополучної сімейної ситуацією, але це також може бути наслідком поганого контакту дитини з психологом.

Повернення до малювання тих же членів сім'ї, об'єктів, деталей вказує на їх значущість для дитини.

Паузи перед малюванням певних деталей, членів сім'ї найчастіше пов'язані з конфліктним ставленням і є зовнішнім проявом внутрішнього дисонансу мотивів. На несвідомому рівні дитина як би вирішує, малювати йому чи ні людину або деталь.

Стирання намальованого, перемальовування можуть бути пов'язані як з негативними емоціями по відношенню до члена сім'ї, так і з позитивними. Вирішальне значення має кінцевий результат малювання. Якщо стирання і перемальовування не привели до помітно кращої графічної презентації – можна судити про конфліктне відношення дитини до цієї людини.

Спонтанні коментарі часто прояснюють сенс мальованої змісту. Тому до них треба уважно прислухатися. Також треба мати на увазі, що коментарі все ж є

¹⁹ Взято зі сайту:

<https://dytpsyholog.com/2015/02/05/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8/>

засобом ослаблення внутрішнього напруження, і їх поява видає найбільш емоційно «заряджені» місця малюнка. Це може допомогти направити і питання після малювання, і сам процес інтерпретації.

Оцінка загальної структури

Рис. 141. Виполнен Яной Р., 5 л. 3 мес. Рисунок сім'ї. Слева направо: мама, Яна, младший брат, бабушка, папа

Якщо члени сім'ї зображені так, що тримаються за руки, то це може відповідати реальній ситуації в сім'ї, а може бути відображенням бажаного. Але, загалом малювання членів сім'ї із сполученими руками, об'єднаність їх у загальній діяльності є індикаторами психологічного благополуччя, сприйняття включеності в сім'ю. Малюнки з протилежними характеристиками (роз'єднаністю членів сім'ї) можуть вказувати на низький рівень емоційних зв'язків.

Якщо якийсь персонаж віддалений від інших фігур, це може говорити про «дистанцію», яку дитина помічає в житті і виділяє її.

Малюючи одного з членів сім'ї вище за інших, дитина тим самим надає йому винятковий статус. Цей персонаж, на думку дитини, володіє найбільшою владою в сім'ї, навіть якщо досліджуваний малює його найменшим порівняно з розмірами інших.

Нижче всіх інших дитина схильна малювати того, чий вплив в сім'ї є мінімальним. Для прикладу, якщо дитина вище всіх ставить свого молодшого брата, то, на її думку, він саме той, хто управляє всіма іншими.

Якщо взагалі не зображені люди або зображені тільки люди, які не пов'язані з сім'єю, то це свідчить про травматичні переживання, пов'язані з родиною, відчуття знедоленої, покинутості (тому такі малюнки часті у дітей, які нещодавно прийшли в інтернат), аутизм, відчуття небезпеки, великий рівень тривожності, результат поганого контакту психолога з дитиною.

Діти зменшують склад сім'ї, «забуваючи» намалювати тих членів сім'ї, які їм менш емоційно привабливі, з якими склалися конфліктні відносини.

Часте явище в дитячих малюнках – відмова малювати молодшого сиблінга. Пояснення, такі, як «Брата я забув намалювати» або «Для молодшого брата місця не вистачило» не повинні вводити вас в оману. Нічого випадкового в малюнку сім'ї немає. Все має своє значення, виражає ті чи інші почуття і переживання дитини по відношенню до близьких йому людей. Досить поширена ситуація, коли дитина ревнує батьків до молодшої дитини, оскільки тому дістається велика частина любові та уваги батьків. Оскільки в реальності вона стримує прояв

почуття невдоволення і агресії, у малюнку сім'ї ці почуття знаходять свій вихід. Молодший сиблинг просто не зображується на малюнку. Заперечуючи його існування, дитина знімає існуючу проблему. Може мати місце й інша реакція: дитина може зобразити на малюнку молодшого сиблинга, але виключити самого себе зі складу сім'ї, таким чином ідентифікуючи себе з суперником, який користується увагою і любов'ю батьків. Відсутність на малюнку дорослих може свідчити про негативне ставлення дитини, відсутності будь-якого емоційного зв'язку з ними.

Збільшення складу родини пов'язано з незадоволеними психологічними потребами в сім'ї. Це свідчить про спробу заповнити пустоти, відшкодувати брак близьких, теплих відносин, компенсувати недостатність емоційних зв'язків. Так, хлопчик, будучи єдиною дитиною в сім'ї, може включити в свій малюнок двоюрідних сестер чи братів, далеких родичів і різних тварин – кішок, собак та інших, висловлюючи тим самим недолік близького спілкування з іншими дітьми і потребу мати постійного супутника в іграх, з яким можна було б спілкуватися на рівних. Якщо намальовані дорослі, не пов'язані з сім'єю, то це вказує на пошук людини, здатної задовольнити потребу дитини в близьких емоційних контактах. У деяких випадках – на символічне руйнування цілісності сім'ї, помста батькам внаслідок відчуття непотрібності.

Рис. 146. Виполнен Ирой Ш., 15 л. 0 мес. Рисунок семьи. Верхний ряд: бабушка и дедушка; средний ряд: мама и папа; нижний ряд: Ира и ее братья (1 года и 7 лет)

Коли близьке розташування фігур обумовлено задумом помістити членів сім'ї в обмежений простір (човен, маленький будиночок і т. п.), свідчить про спробу дитини об'єднати, згуртувати родину (для цієї мети дитина вдається до зовнішніх обставин, так як відчуває марність такої спроби).

На малюнку можуть бути присутніми і вигадані персонажі, які також символізують незадоволені потреби дитини. Не отримавши їх задоволення в реальному житті, дитина задовольняє ці потреби в своїй фантазії, в уявних стосунках. У такому випадку вам слід попросити дитину розповісти докладніше про цього персонажа. У його відповідях ви знайдете те, чого їй не вистачає в дійсності.

Дитина може зобразити поблизу одного з членів сім'ї домашню тварину, якої насправді немає. Це може говорити про потребу дитини в любові, яку вона хотіла б отримати від цієї людини.

Якщо дитина малює лінію землі і розташовує людину високо від неї (людина ніби в повітрі), то це може свідчити про відірваність від реальності, схильність до фантазії, слабкий контакт з дійсністю. Також лінія основи (землі) може означати незахищеність, вона надає малюнку стабільність.

Проведена внизу сторінки лінія характерна для дітей з нестійких сімей.

Аналіз особливостей фігур

Абсолютна величина фігур. Великі, через весь лист, фігури малюють імпульсивні, впевнені в собі, схильні до домінування діти. Дуже маленькі фігури пов'язані з тривожністю, відчуттям небезпеки.

Рис. 148. Выполнен Шуриком К., 10 л. 4 мес. Рисунок семьи. Слева направо: младшая сестра; Шурик; старшая сестра; двоюродная сестра; неудачная попытка нарисовать маму (нарисовано лицо, затем частично стерто); папа

Найбільш привабливого персонажа для дитини можна визначити за такими ознаками: він зображується першим і поміщається на передньому плані; він вищий і крупніший за інших; намальований з більшою любов'ю і ретельністю; інші персонажі згруповані навколо, повернені в його бік, дивляться на нього; зображений одягненим в особливий одяг; промальовано велику кількість деталей тіла.

Найменш значимий персонаж на малюнку зображується найменшим, часто схематично, малюється в останню чергу і поміщається в стороні від інших. Дитина може перекреслити його кількома штрихами або стерти гумкою. Іноді пропуск в малюнку істотних частин тіла (голови, рук, ніг) може вказувати поряд з негативним ставленням також і на агресивні імпульси щодо цієї людини.

Сильне штрихування або сильний натиск олівця при зображенні тієї чи іншої фігури видають відчуття тривоги, яке відчуває дитина по відношенню до цього персонажа. І навпаки, саме така фігура може бути зображена за допомогою слабкої, тонкої лінії.

Дистанція між членами сім'ї – один з важливих характеристик. Відстані на малюнку є відображенням психологічної дистанції. Найбільш близькі люди зображуються на малюнку ближче до фігури дитини. Перевага того чи іншого з батьків виражається в тому, ближче до кого з батьків намалював себе дитина, який вираз обличчя прочитується у фігурах батьків.

Важливо звертати увагу і на малювання окремих частин тіла. Справа в тому, що окремі частини тіла пов'язані з певними сферами активності, є засобами спілкування, контролю, пересування і т. д.

Руки є основними засобами впливу на світ, фізичного контролю поведінки інших людей. Якщо дитина малює себе з піднятими вгору руками, з довгими пальцями, то це часто пов'язано з його агресивними бажаннями. Іноді такі малюнки малюють і зовні спокійні, поступливі діти. Можна припускати, що дитина відчуває ворожість по відношенню до оточуючих, але його агресивні спонукання пригнічені. Таке малювання себе також може вказувати на прагнення дитини компенсувати свою слабкість, бажання бути сильним, панувати над іншими. Ця інтерпретація більш достовірна тоді, коли дитина на додаток до

«агресивним» рукам ще малює і широкі плечі або інші атрибути, символи «мужності» і сили. Іноді дитина малює всіх членів сім'ї з руками, але «забуває» намалювати їх собі. Якщо при цьому дитина малює себе ще й непропорційно маленьким, то це може бути пов'язано з почуттям безсилля, власної меншовартості в сім'ї, з відчуттям, що оточуючі пригнічують його активність, надмірно його контролюють. Цікаві малюнки, в яких один з членів сім'ї намальований з довгими руками, великими пальцями. Найчастіше це вказує на сприйняття дитиною агресивності цього члена сім'ї. Те ж значення може мати і презентація члена сім'ї взагалі без рук – таким чином, дитина символічними засобами обмежує його активність.

Голова – центр локалізації «Я», інтелектуальної та перцептивної діяльності. Якщо діти старше п'ятирічного віку (нормального інтелекту) в малюнку пропускають частини обличчя (очі, рот), це може вказувати на серйозні порушення в сфері спілкування, відгородження, аутизм. Якщо при малюванні інших членів сім'ї дитина пропускає голову, риси обличчя або штрихує все обличчя, то це часто пов'язано з конфліктними відносинами з даною особою, ворожим ставленням до нього.

Вираз обличчя намальованих людей також може бути індикатором почуттів дитини до них. Однак треба мати на увазі, що діти схильні малювати усміхнених людей, це своєрідний «штамп» у їхніх малюнках, але це зовсім не означає, що діти так сприймають оточуючих. Для інтерпретації малюнка сім'ї вирази обличчя значущі тільки в тих випадках, коли вони відрізняються один від одного.

Презентація зубів і виділення рота часті у дітей, схильних до оральної агресії. Якщо дитина так малює не себе, а іншого члена сім'ї, то це часто пов'язано з почуттям страху, сприйняттям ворожості цієї людини до дитини або до інших членів родини.

Більш детально про особливості частин тіла читайте в інтерпретації методики «Малюнок людини»

Досліджуваний про себе

Дитина не малює себе або замість сім'ї малює тільки себе. В обох випадках досліджуваний не включає себе до складу сім'ї, що свідчить про відсутність почуття спільності з членами сім'ї. Відсутність у малюнку «Я» більш характерно дітям, які відчують неприйняття. Презентація в малюнку тільки «Я» може вказувати на різні причини. Якщо малюнок про самого себе загалом позитивний (велика кількість деталей тіла, квітів, декорування одягу, велика величина фігури), то це поряд з несформованим почуттям згуртованості вказує і на певні егоцентричні, істероїдні риси характеру. Якщо ж малюнку характерна маленька величина, схематичність, загалом створений негативний емоційний фон, то можна припускати присутність почуття покинутості, іноді це може вказувати на античність.

Деякі діти найбільшими або рівними за величиною з батьками малюють себе. Як правило, це може бути пов'язано з: егоцентричністю дитини, змаганням за батьківську любов з батьком чи матір'ю, виключаючи або зменшуючи при цьому «конкурента». Значно меншими, ніж інших членів сім'ї, себе малюють діти, які: відчують свою незначність, непотрібність і т. п.; вимагають опіки, піклування з боку батьків, займаючи в сім'ї позицію «малюка».

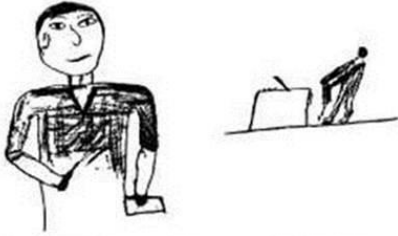

Рис. 137. Выполнен Михаилом Б., 15 л. 4 мес.
Динамический рисунок семьи. Слева —
Михаил, справа — мама

Якщо дитина більше всіх виділяє на малюнку свою фігуру, малює себе більш ретельно, прорисовуючи всі деталі, зображуючи більш яскраво, так що кидається в очі, а інші фігури складають просто фон, то тим самим вона висловлює важливість власної особистості. Вона вважає себе основним персонажем, навколо якого обертається життя в сім'ї, найбільш значущим, унікальним. Подібне відчуття виникає на основі батьківського ставлення до дитини. Прагнучи втілити в дитині все те, чого не змогли домогтися самі, дати їй все, чого були позбавлені, батьки визнають її пріоритет, першорядність її бажань та інтересів і свою допоміжну, другорядну роль.

Маленька, слабка фігурка може виражати почуття безпорадності і таким чином демонструється потреба турботи і догляду. Таке положення може бути пов'язано з тим, що дитина звикла до атмосфери постійної і надмірної опіки, яка оточує її в сім'ї (часто спостерігається в сім'ях з єдиною дитиною), тому відчуючи себе слабкою дитина може зловживати цим, маніпулюючи батьками і постійно вимагаючи від них допомоги та уваги.

Дитина може намалювати себе поблизу батьків, відтіснивши інших членів сім'ї. Таким чином, вона підкреслює свій винятковий статус серед інших дітей.

Батьківська пара

Зазвичай батьки зображуються разом, батько вище і крупніше міститься ліворуч, мати нижче праворуч, за ними сліднують інші фігури в порядку значимості. Слід враховувати, що малюнок не завжди відображає дійсність, іноді це лише віддзеркалення бажаного. Дитина, яка виховується одним із батьків, може проте зобразити їх обох, висловлюючи тим самим своє бажання того, щоб їх союз відновився. Якщо ж дитина малює одного з батьків, з яким живе, це означає прийняття нею реально існуючої ситуації, до якої дитина більш-менш адаптувалась.

Один з батьків може опинитися на малюнку в ізолюваному положенні. Якщо фігура однієї статі із досліджуванім і зображена осторонь від інших, то це можна інтерпретувати як бажання дитини перебувати з кимось із батьків протилежної статі. Ревнощі, викликана Едіповим комплексом, є цілком нормальним явищем для дитини до досягнення нею статевого дозрівання (в середньому 12 років).

Якщо на малюнку батьки контактують один з одним, наприклад тримаються за руки, то, значить, у житті між ними спостерігається тісний психологічний контакт.

Ідентифікація та гендерні особливості досліджуваного

Ідентифікація проявляється в схожому зображенні себе і людини з якою дитина себе ідентифікує. Або ця людина зображується досить детально і гарно промальовується.

Ідентифікація з кимось із батьків своєї статі відповідає нормальному стану речей. В малюнку

Ідентифікація зі старшим сиблінгом, незалежно від статі, також є нормальним явищем, особливо якщо є відчутна різниця у віці.

Дівчатка більше, ніж хлопчики, приділяють увагу малюванню особи, зображують більше деталей. Вони зауважують, що їхні матері багато часу приділяють догляду за обличчям, косметиці і самі поступово засвоюють цінності дорослих жінок. Тому концентрація на малюванні особи може вказувати на хорошу статеву ідентифікацію дівчинки.

У малюнках хлопчиків цей момент може бути пов'язаний із заклопотаністю своєю фізичною красою, прагненням компенсувати її фізичні вади, формуванням стереотипів жіночої поведінки.

ДОДАТОК Л1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ РЕНЕ ЖИЛЯ «ФІЛЬМ-ТЕСТ»²⁰

Методика спрямована на дослідження соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.

Методика дозволяє виявити конфліктні зони в системі міжособистісних відносин дитини, даючи тим самим можливість, впливаючи на ці відносини, впливати на подальший розвиток особистості дитини.

Проективна візуально-вербальна методика Р. Жили складається з 42 завдань, серед яких 25 картинок із зображенням дітей або дітей і дорослих з коротким текстом, що пояснює зображену ситуацію і питанням до досліджуваного, а також 17 текстових завдань.

Дитина, розглядаючи малюнки, відповідає на поставлені питання, показує вибране нею місце на картинці, розповідає як вона повела б себе в тій чи іншій ситуації або вибирає один з перерахованих варіантів поведінки.

Психологу можна супроводжувати обстеження бесідою з дитиною, в ході якої можна уточнити ту чи іншу відповідь, дізнатися подробиці здійснення дитиною її виборів, з'ясувати, певні особливі, «делікатні» моменти в її житті, дізнатися про реальний склад сім'ї, а також поцікавитися, хто ті люди, які намальовані, але не позначені на картинках.

Для дітей дошкільного віку рекомендовано проводити методику у декілька етапів, де в кожному етапі: по 14 питань на кожному із занять. Під час тестування необхідно звертати увагу на реакцію дитини, задавати уточнюючі питання якщо дитина вагається, у разі її втоми, припинити тест.

Методика може бути використана при обстеженні дітей від 4 до 12 років, а у випадку вираженого інфантилізму і затримки психічного розвитку - і більш старшого віку.

Психологічний матеріал, що характеризує систему особистісних відносин дитини, одержаний за допомогою методики, можна умовно розділити на дві великі групи змінних:

Змінні, що характеризують конкретно-особистісні відносини дитини з іншими людьми:

1. ставлення до матері;
2. ставлення до батька;
3. ставлення до батьків загалом;
4. ставлення до братів і сестер;
5. ставлення до бабусі, дідуса та інших близьких дорослих родичів;
6. відношення до друга (подруги);

²⁰ Джерело, з якого взято інтерпретацію: <https://vseosvita.ua/blogs/proektyvna-metodyka-try-dereva-29534.html>

7. ставлення до вчителя (вихователя).

Змінні, що характеризують особливості самої дитини:

8. допитливість;

9. прагнення до спілкування у великих групах дітей;

10. прагнення до домінування, лідерства в групах дітей;

11. конфліктність, агресивність;

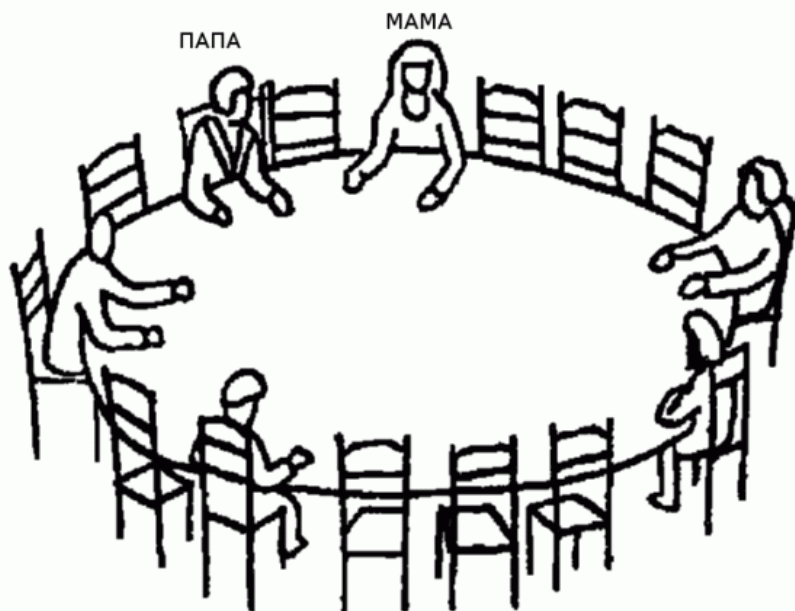
12. реакція на фрустрацію;

13. прагнення до усамітнення.

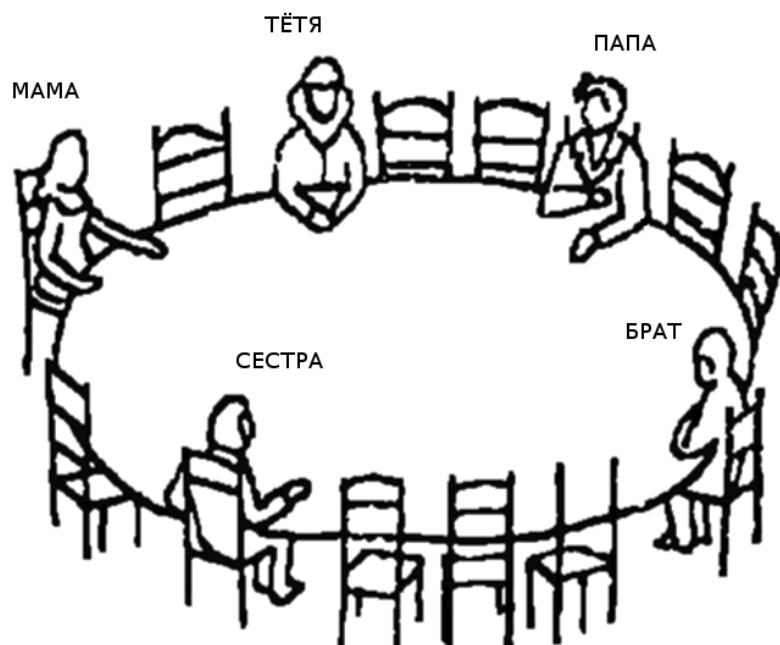
І, як загальний висновок, ступінь соціальної адекватності поведінки дитини, а також фактори (психологічні та соціальні), що порушують цю адекватність.

ДОДАТОК Л2
ТЕСТОВИЙ МАТЕРІАЛ МЕТОДИКИ РЕНЕ ЖИЛЛЯ «ФІЛЬМ -ТЕСТ»²¹

1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сидиш ти.

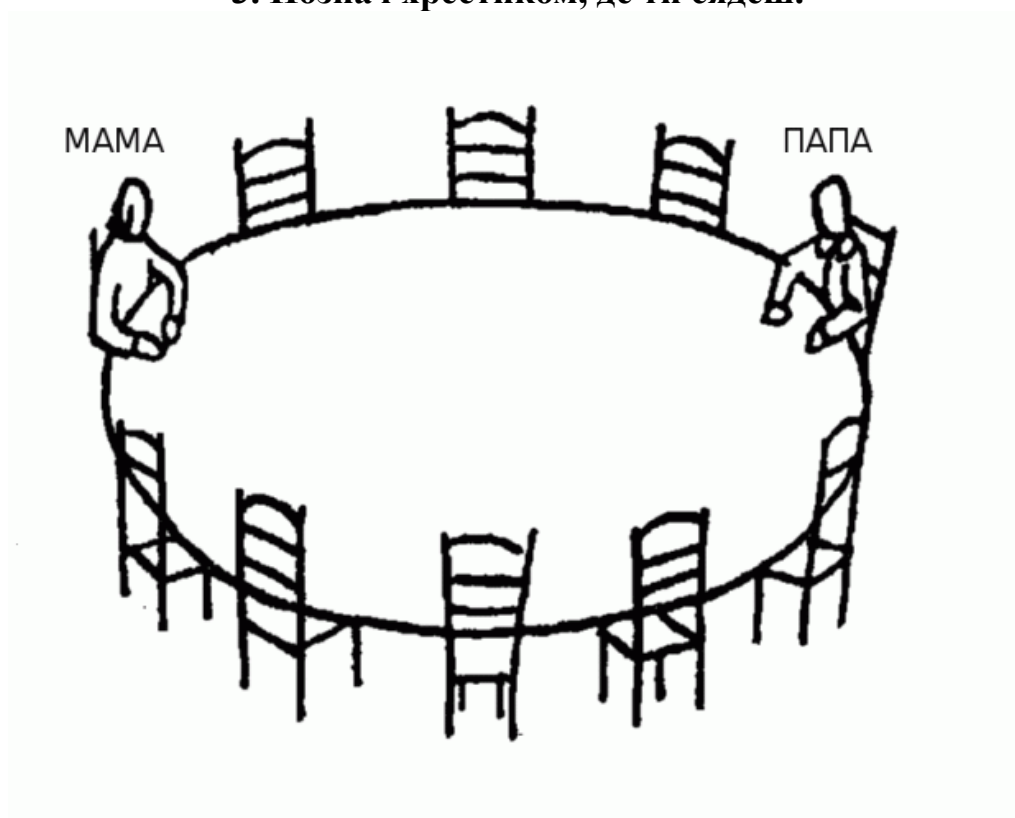

2. Познач хрестиком, де ти сидиш.

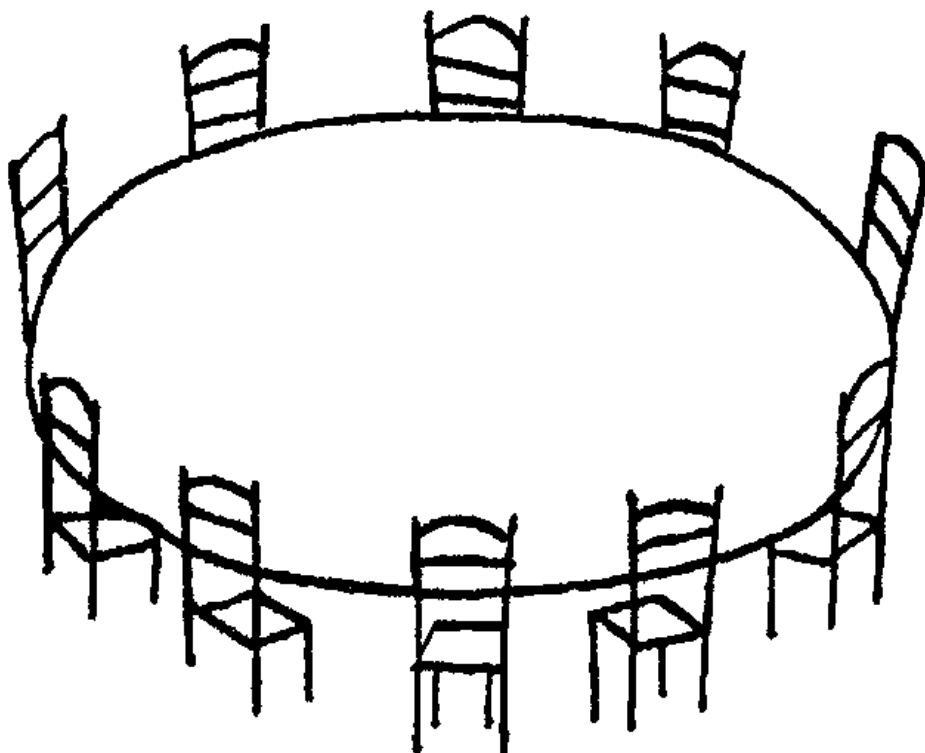

²¹ Джерело, з якого взято: <https://vseosvita.ua/blogs/proektyvna-metodyka-try-dereva-29534.html>

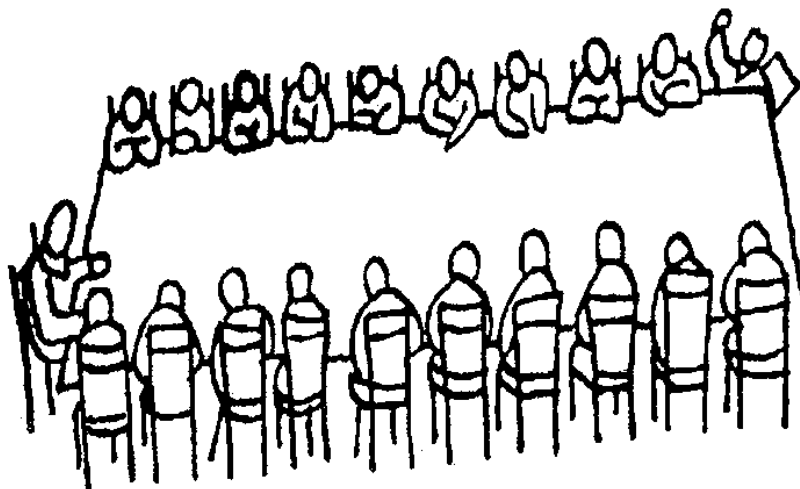
3. Познач хрестиком, де ти сидеш.

- 4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їх родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або (друг, товариш, однокласник).**

5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти?
Хто ця людина?

6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули у господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.

БРАТ				ПАПА и МАМА
СЕСТРА				

7. Ти довгий час гостюєш у знайомих. Познач хрестиком кімнату, яку б вибрав (вибрала) ти.

ПАПА и МАМА				
ДЕДУШКА и БАБУШКА				

8. Ще раз у знайомих. Познач кімнати деяких людей і твою кімнату.

9. Вирішено піднести одній людині сюрприз.

Ти хочеш, щоб це зробили?

Кому?

А можливо тобі все одно?

Обери одну відповідь.

10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге для іншої людини. Кого б ти взяв із собою?

11. Ти втратив щось, що коштує дуже дорого.

Кому першому ти розповіси про цю прикрість?

12. У тебе болять зуби, і ти повинен піти до зубного лікаря, щоб вирвати хворий зуб.

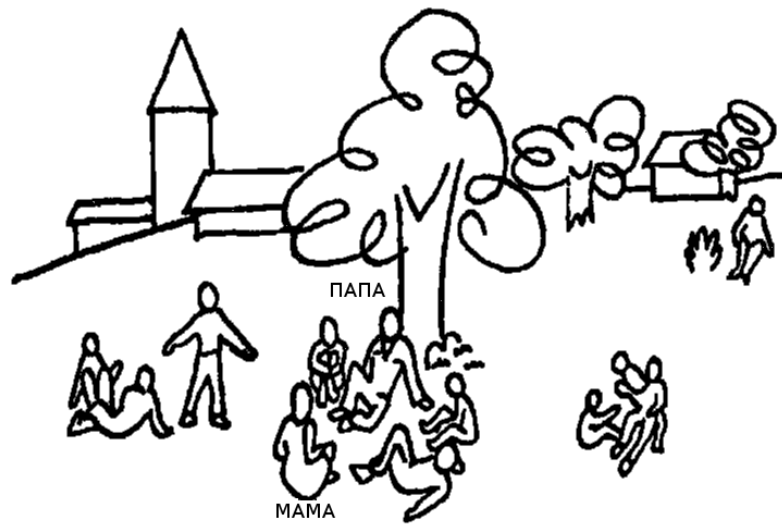
Ти підеш один?

Або з кимось?

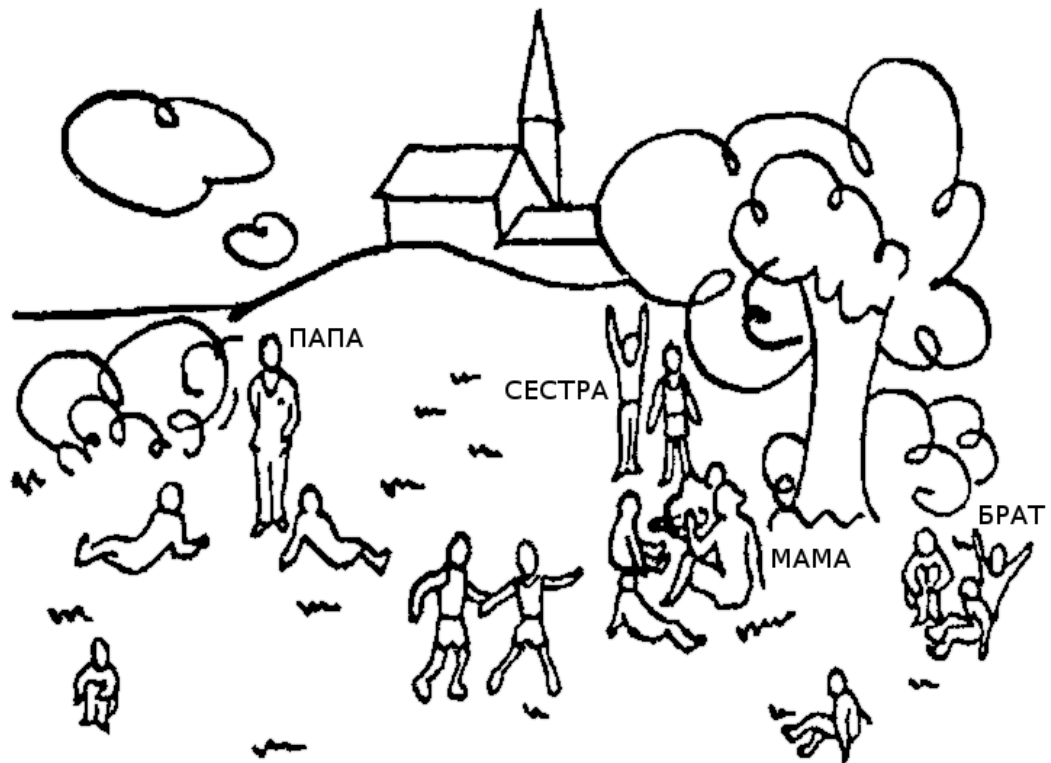
Якщо підеш з кимось, то хто ця людина?

13. Ти чудово впорався зі складним завданням. Кому першому ти розповіси про це?

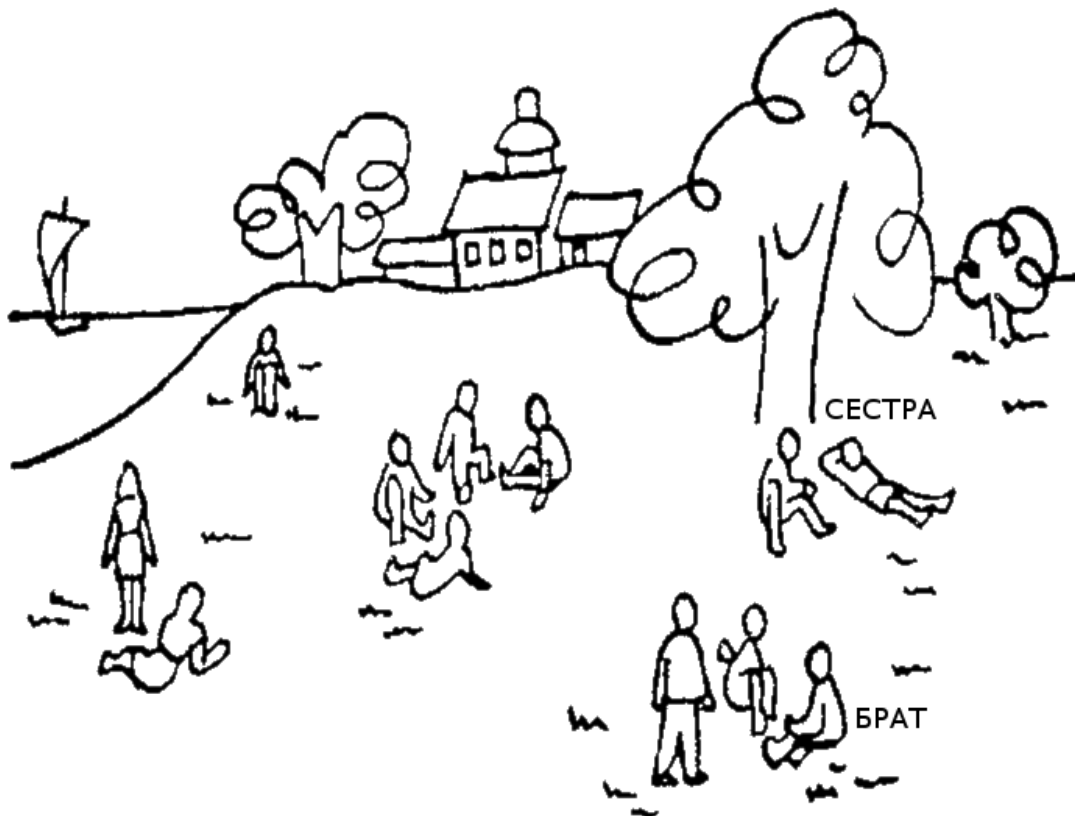
14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

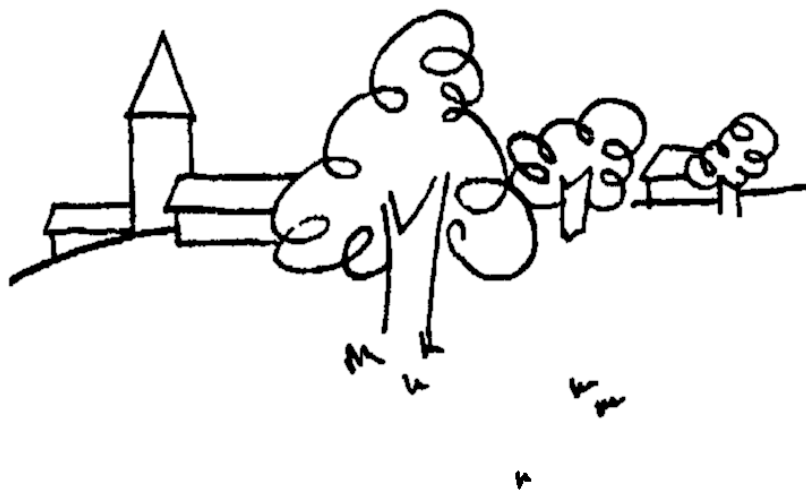
15. Інша прогулянка. Познач, де ти на цей раз.

16. Де ти на цей раз?

17. Тепер на цьому малюнку розмісти кілька людей і себе. Намалюй або познач хрестиками. Розкажи, що це за люди.

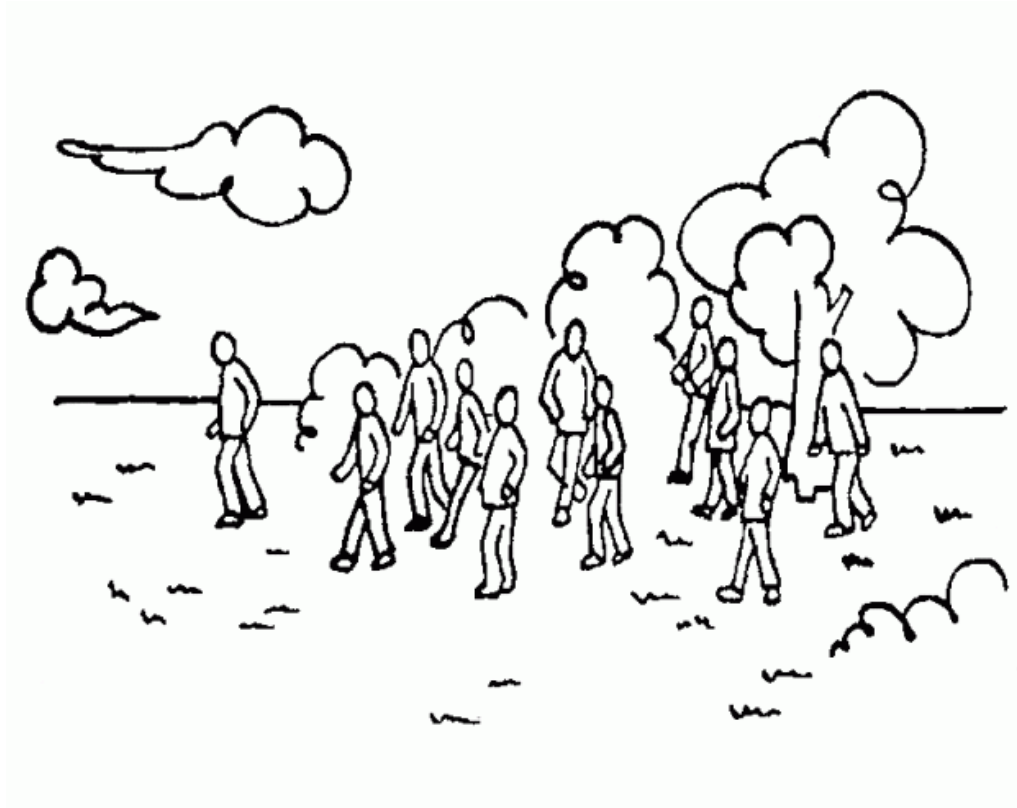
18. Тобі і деяким іншим дали подарунки. Хтось отримав подарунок набагато кращий за інших.

Кого б ти хотів бачити на його місці?

А можливо тобі все одно?

19. Ти збираєшся в далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким би ти сумував найсильніше?

20. Ось твої товариші йдуть на прогулянку. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

21. З ким ти любиш грати: з товаришами твого віку; молодшими за тебе; старшими за тебе? Обери одну з можливих відповідей.

22. Це майданчик для ігор. Покажи, де знаходишся ти.

23. Ось твої товариші. Вони сваряться з невідомої тобі причини. Познач хрестиком, де будеш ти.

24. Це твої товариші, сваряться через правила гри. Покажи, де ти.

25. Товариш навмисне штовхнув тебе і звалив з ніг.

Що робитимеш:

будеш плакати;

поскаржишся вчителю;

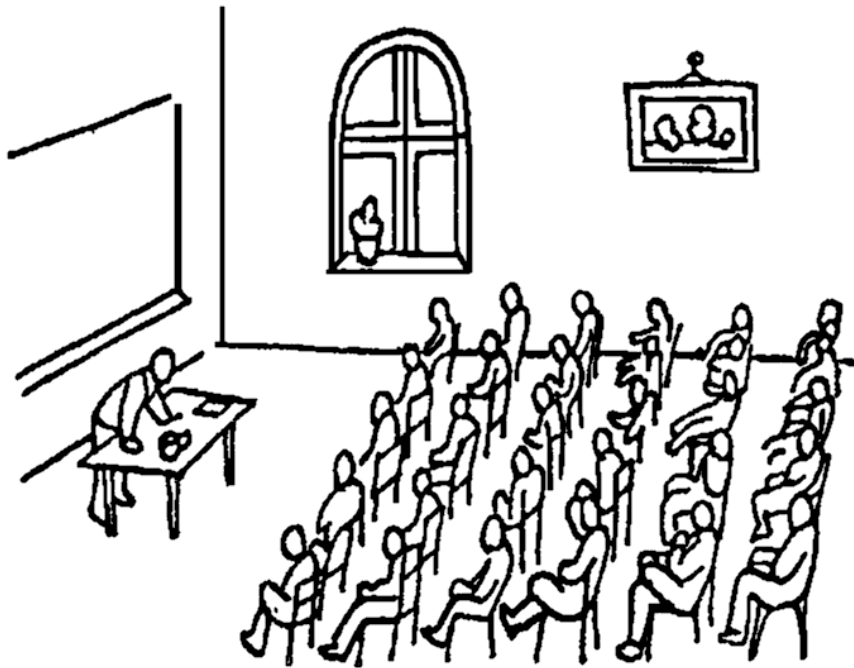
вдариш його;

зробиш йому зауваження;

не скажеш нічого?

Обери одну з цих відповідей.

26. Ось людина, добре тобі відома. Вона щось говорить сидячим на стільцях людям. Ти знаходишся серед них. Познач хрестиком, де ти.

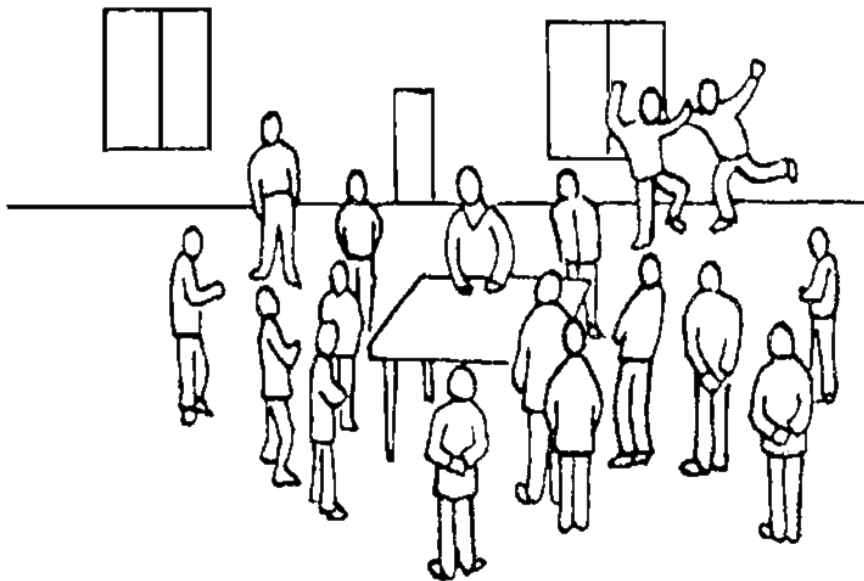
27. Ти багато допомагаєш мамі?

Мало?

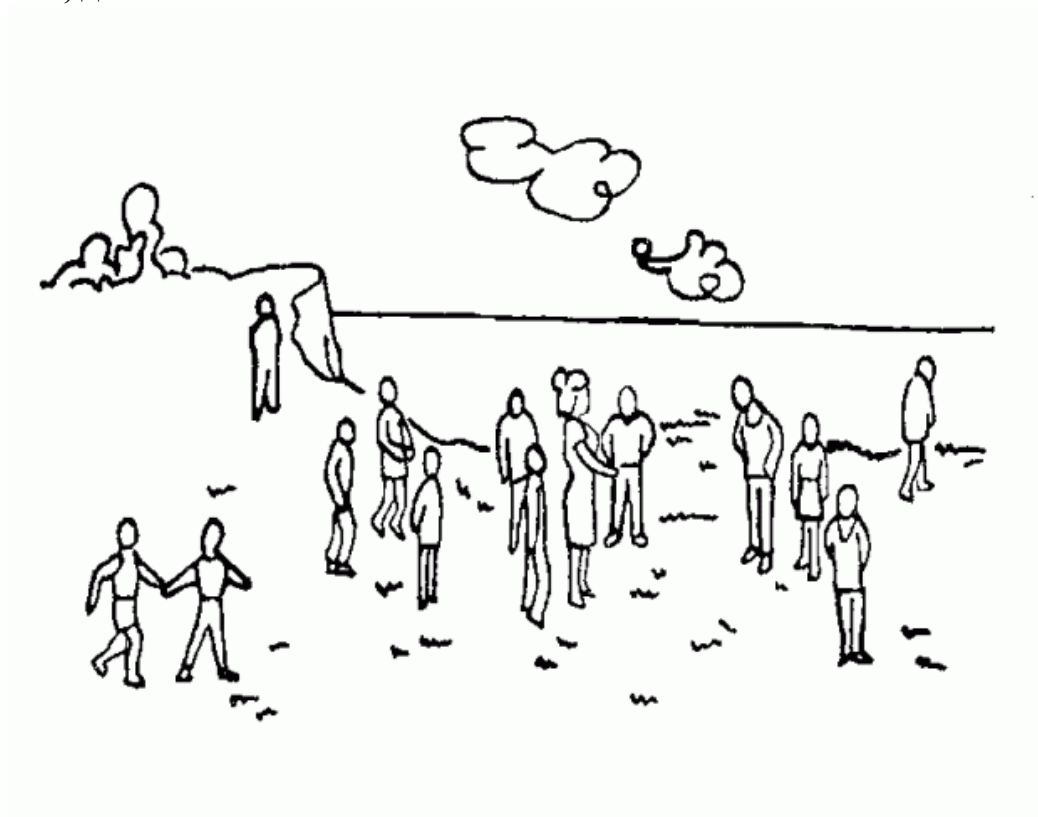
Рідко?

Обери одну з цих відповідей.

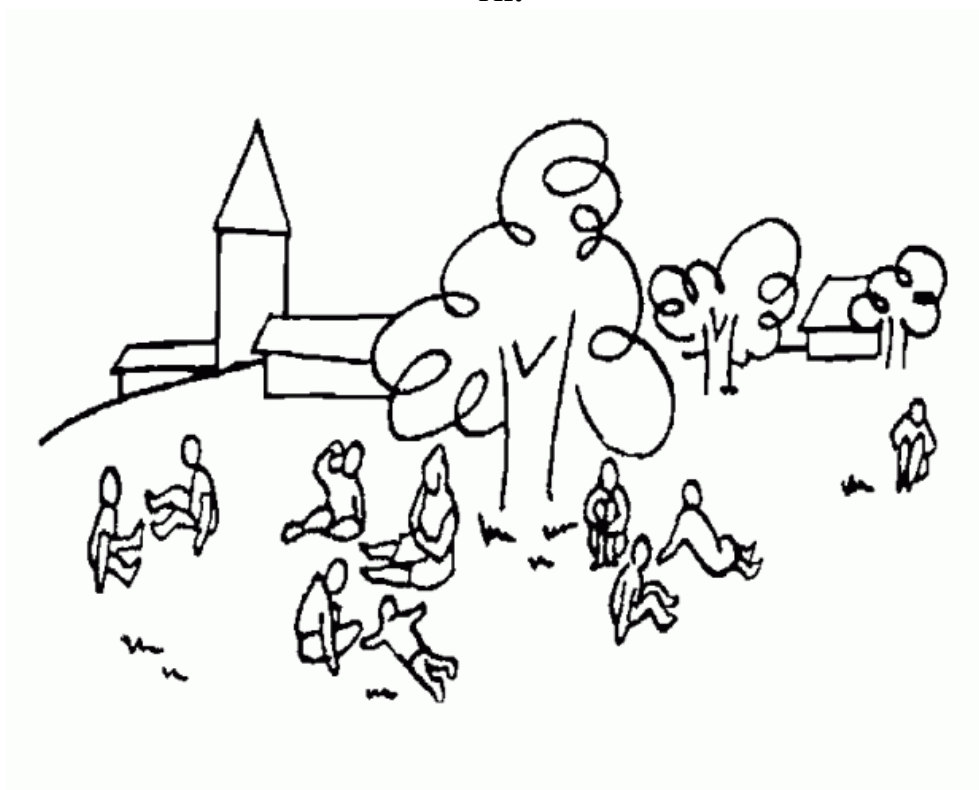
28. Ці люди стоять навколо столу, і один з них щось пояснює. Ти знаходишся серед тих, які слухають. Познач, де ти.

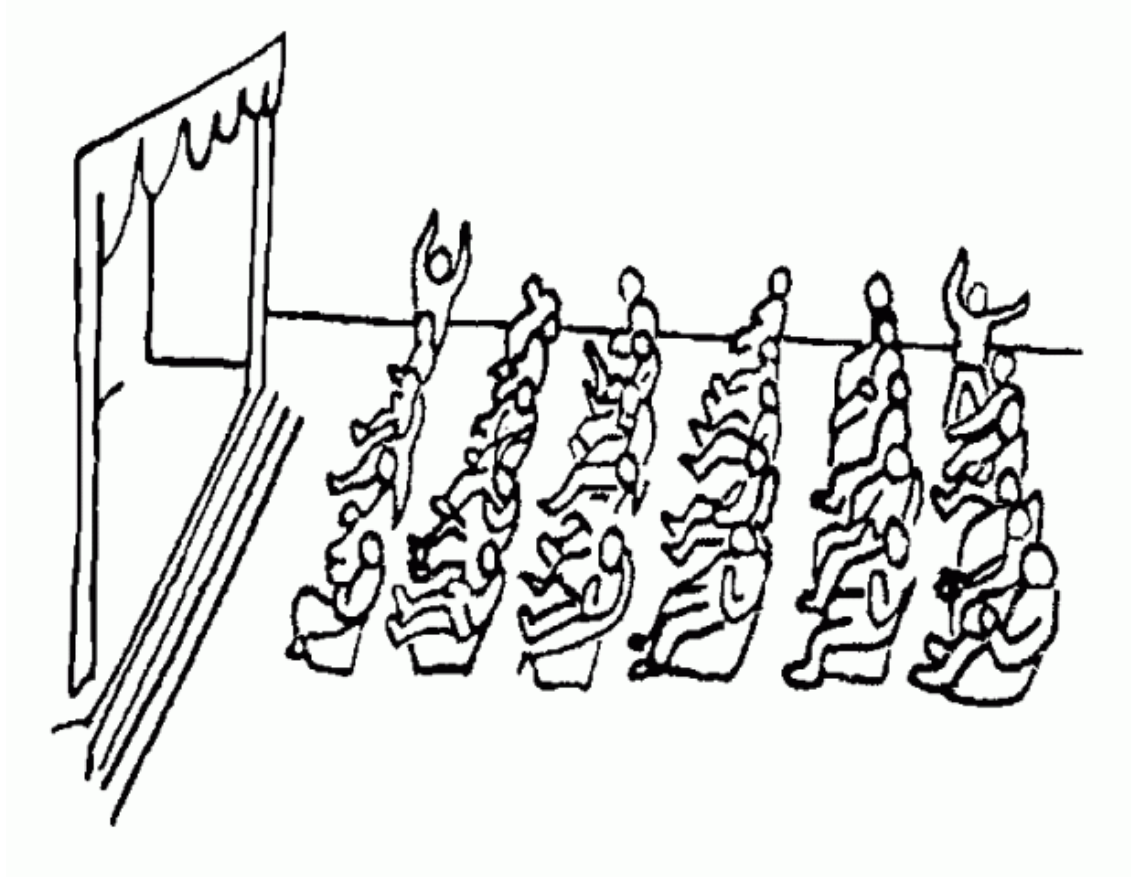
29. Ти і твої товариші на прогулянці, одна жінка вам щось пояснює. Познач хрестиком, де ти.

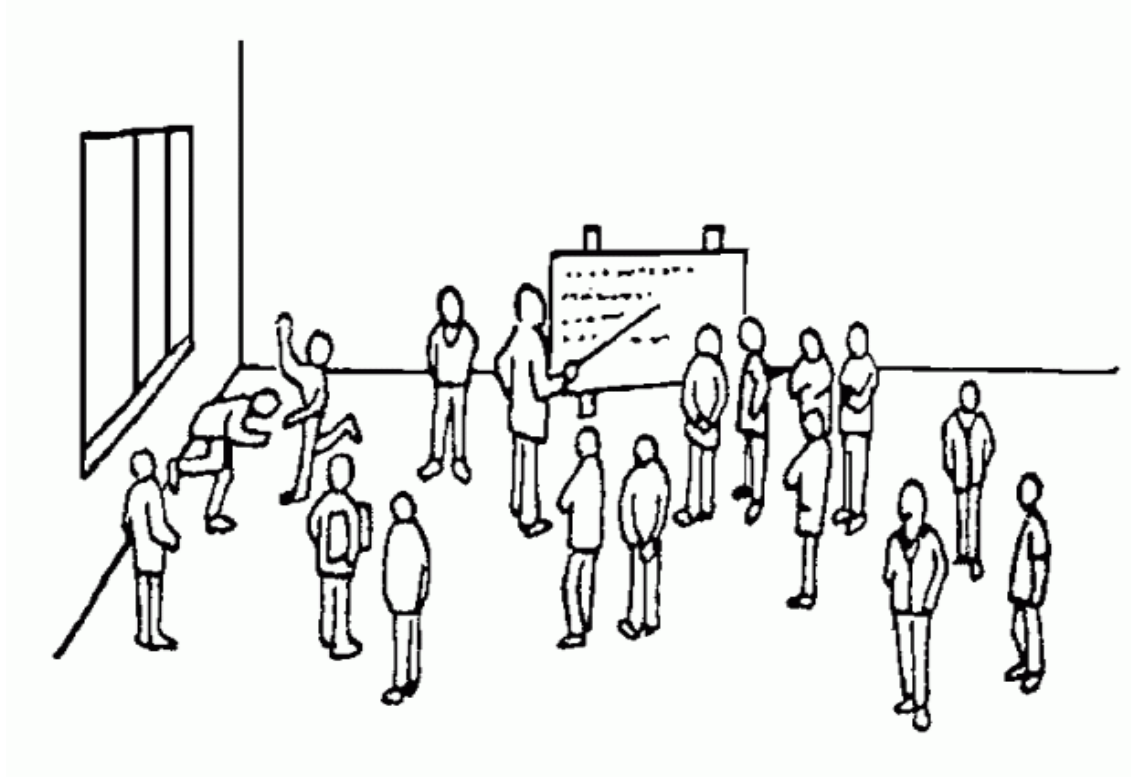
30. Під час прогулянки всі розташувалися на траві. Познач, де знаходишся ти.

31. Це люди, які дивляться цікавий спектакль. Познач хрестиком, де ти.

32. Це показ біля таблиці. Познач хрестиком, де ти.

33. Один з товаришів сміється над тобою.

Що робитимеш:

будеш плакати;

пожмеш плечима;

сам будеш сміятися над ним;

будеш ображати його, бити?

Обери одну з цих відповідей.

34. Один з товаришів сміється над твоїм другом.

Що робитимеш:

будеш плакати;

пожмеш плечима;

сам будеш сміятися над ним;

будеш ображати його, бити?

Обери одну з цих відповідей.

35. Товариш взяв твою ручку без дозволу.

Що робитимеш:

будеш плакати;

скаржитися;

кричати;

спробуєш відібрати;

почнеш його бити?

Обери одну з цих відповідей.

36. Ти граєш в лото (або в шашки, або в іншу гру) і два рази поспіль програєш.

Ти незадоволений?

Що робитимеш:

будеш плакати;

продовжувати грати далі;

нічого не скажеш;

почнеш злитися?

Обери одну з цих відповідей.

37. Батько не дозволяє тобі йти гуляти.

Що робитимеш:

нічого не відповіси;

образишся;

почнеш плакати;

почнеш протестувати;

спробуєш піти всупереч забороні?

Обери одну з цих відповідей.

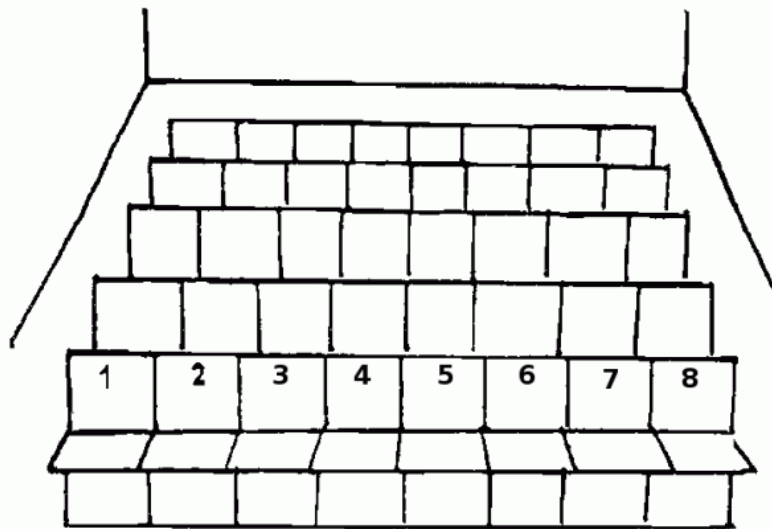
38. Мама не дозволяє тобі йти гуляти.

Що робитимеш:

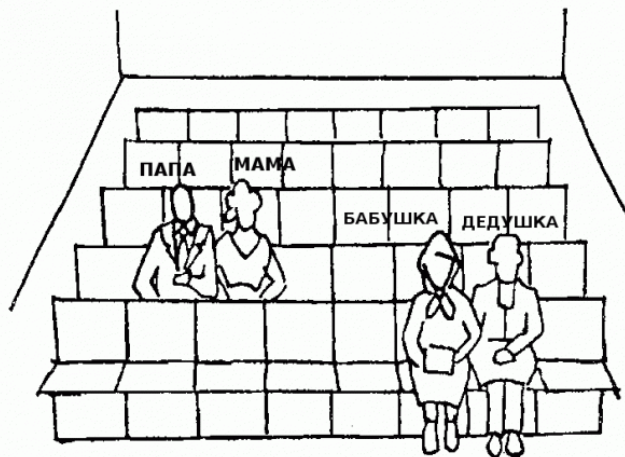
нічого не відповіси;
образишся;
почнеш плакати;
почнеш протестувати;
спробуєш піти всупереч забороні?
Обери одну з цих відповідей.

39. Вихователь довірив тобі доглядати за живим куточком,
Чи здатний ти виконати це доручення?
Розкажи.

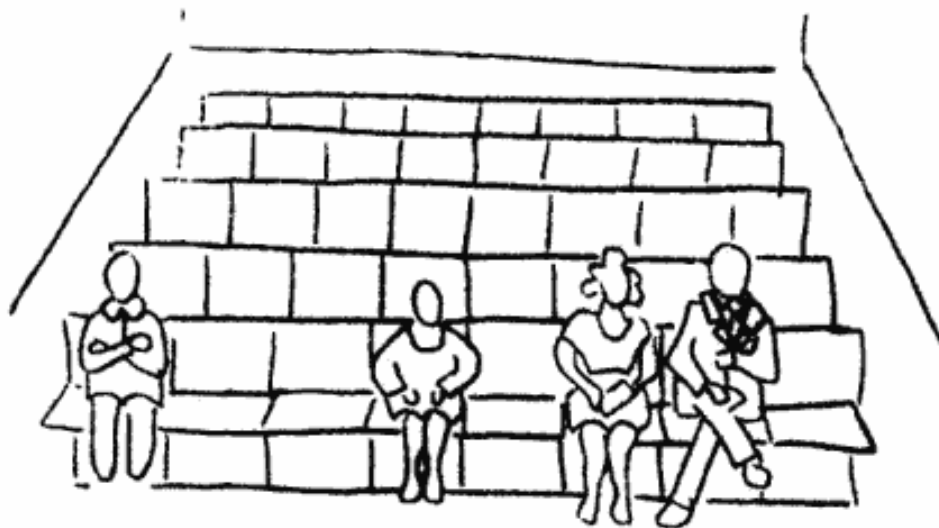
40. Ти пішов у кіно разом зі своєю родиною.
У кінотеатрі багато вільних місць.
Де ти сядеш?
Де сядуть ті, хто прийшов разом з тобою?

41. У кінотеатрі багато порожніх місць.
Твої родичі вже зайняли свої місця. Познач хрестиком, де сядеш ти

42. Знову в кінотеатрі. Де ти будеш сидіти?

ДОДАТОК ЛЗ

РЕЄСТРАЦІЙНИЙ ЛИСТ ДО МЕТОДИКИ РЕНЕ ЖИЛЯ «ФІЛЬМ-ТЕСТ»²²

		10	20	30	40	50	60	70	80	90	100	Знач.	%
I	Мати											5-10	25-50
II	Батько											1-6	5-30
III	Батьки разом, як сім'я											1-5	8-42
IV	Брат, сестра											1-7	5-39
V	Баба, дід та ін. родичі											0-2	0-13
VI	Друг, подруга											0-3	0-21
VII	Вихователі вчителі											1-4	8-32
VIII	Допитливість											1-4	16-64
IX	Спілкування у групі дітей											2-3	20-30
X	Домінування, лідерство											1-2	16-32
XI	Конфліктність, агресивність											1-4	11-44
XII	Реакція на фрустрацію											2-5	28-71
XIII	Відгородженість											0-3	0-17

№ завдання	№ відповідності завдань	№ завдання	№ відповідності завдань
	1, 2, 3	22	9, 10, 11, 13
	1, 2, 4, 5	23	9, 10, 11
	1, 2, 3	24	9, 10, 11, 13
	1, 2, 3, 4, 5, 6, 9	25	11, 12
	2, 3, 4, 5, 6, 8	26	7, 8
	3, 4	27	1
	3, 5, 13	28	7, 8
	1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 13	29	7, 8, 13
	1, 2, 4, 5, 6, 7, 13	30	4, 5, 6, 7, 13
	1, 2, 4, 5, 6, 13	31	8
	1, 2, 4, 5, 6, 7	32	7, 8
	1, 2, 4, 5, 6, 13	33	11, 12
	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7	34	6, 11, 12
	1, 2, 3, 13	35	11, 12
	1, 2, 3, 13	36	12
	4, 13	37	2, 11, 12
	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 13	38	1, 11, 12
	1, 2, 4, 5, 6, 7, 13	39	10
	1, 2, 4, 5, 6, 13	40	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 13
	10	41	1, 2, 3, 5, 13
	10, 13	42	1, 2, 3, 4, 13

²² Джерело, з якого взято інформацію: <https://vseosvita.ua/blogs/proektyvna-metodyka-try-dereva-29534.html>

ДОДАТОК Л4
КЛЮЧ ДО МЕТОДИКИ РЕНЕ ЖИЛЛЯ «ФІЛЬМ -ТЕСТ»

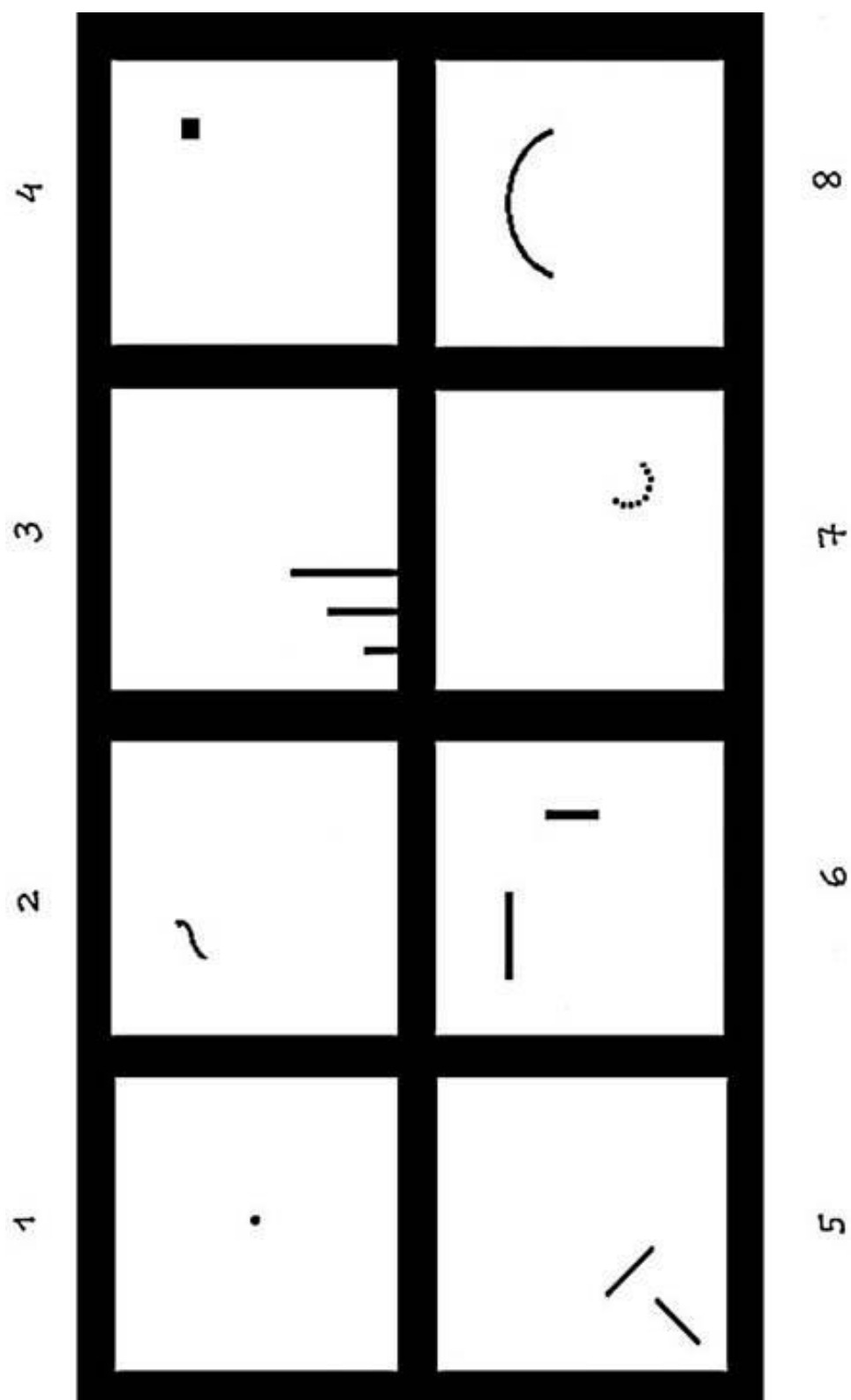
Кожна з 13 змінних утворює самостійну шкалу. Певній змінній відповідають конкретні запитання в тесті.

№ Шкали	Назва шкали	№ завдання	Загальна к-сть завдань
1	Відношення до матері	1-4, 8-15, 17-19, 27, 38, 40-42	20
2	Відношення до батька	1-5, 8-15, 17-19, 37, 40-42	20
3	Відношення до матері та батька як сімейного подружжя	1, 3, 4, 6-8, 13-14, 17, 40-42	12
4	Відношення до братів та сестер	2, 4-6, 8-13, 15-19, 30, 40, 42	18
5	Відношення до бабусі, дідуся та інших родичів	2, 4, 5, 7-13, 17-19, 30, 40, 41	16
6	Відношення до друга (подруги)	4, 5, 8-13, 17-19, 30, 34, 40	14
7	Відношення до вчителя (або авторитетного дорослого)	5, 9, 11, 13, 17, 18, 26, 28-30, 32, 40	12
8	Допитливість	8 5, 26, 28 ,29, 31, 32	6
9	Товариськість у великих групах дітей	4, 8, 17, 22-24, 40	7
10	Домінування, лідерство в групі дітей	20-24, 39	6
11	Конфліктність, агресивність	22-25, 33-35, 37, 38	9
12	Соціальна адекватність поведінки	25, 33-38	7
13	Прагнення до усамітнення, відгородженість	7-10, 12, 14-18, 22-24, 29, 30, 40-42	18

Методика передбачає переважно якісний аналіз відповідей досліджуваного.

Тому можна інтерпретувати виходячи з відповідей респондента на питання відповідних шкал.

ДОДАТОК М1
БЛАНК ДО ТЕСТУ ВАРТЕГГА

ДОДАТОК М2

ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТУ Е. ВАРТЕГГА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Автор тесту – німецький психолог Ерік Вартегг. Тест був опублікований в 1963р.

Даний тест спрямований на дослідження багатьох факторів: самооцінки, соціальних навичок; амбіцій, активності і способів досягнення мети; внутрішньої стійкості; особливостей особистісних взаємин; ставлення до страхів.

Для графолога це приватний, додатковий метод дослідження. Він допомагає зрозуміти візуальні, символічні сенси, які виникають у людини відносно тієї чи іншої сторони життя (щодо себе самої, оточуючих людей, своїх планів та устремлінь, способу дії, тривоги та страху тощо).

Тест дозволяє виміряти зорово-духовні, смислові відносини людини, які ґрунтуються як на вітальних (психофізіологічних, підсвідомих особливостях), так і моторно-вольових (свідомих) функціях.

Сам тест являє собою лист А4, поділений товстими чорними лініями на 8 рівних квадратів. У кожному квадраті міститься строго певний малюнок, який потрібно продовжити.

Ви можете самостійно зробити бланк для тесту, роздрукувавши таблицю у форматі А4.

Завдання:

Перед вами вісім квадратів, у кожному із яких щось зображено. Продовжить те, що ви бачите, і намалюйте будь-який малюнок у кожному із квадратів, у будь-якій послідовності, підпишіть, у якій послідовності ви заповнювали тест і позначте, що намальовано на картинках.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕСТУ ВАРТЕГГА²³

При інтерпретації тесту Вартегга враховуються такі показники:

смисловий зміст малюнку,
особливості графіки (натиск, штрихування, розташування),
порядок заповнення квадратів.

Стимульний малюнок у кожному квадраті активізує певний аспект особистості, тобто є несвідомим символом для певної частини психіки. Всі ці «рисочки і крапочки» не випадкові, а є результатом роботи багатьох великих психологів: К. Юнга і його послідовників, які вивчали колективне несвідоме.

Квадрати № 1, 2, 7 і 8 – це емоційні реакції, світ почуттів. Зазвичай тут розташовується живе: природа, люди, тварини.

Квадрати № 3, 4, 5 і 6 – це раціональні реакції, світ логіки. Зазвичай тут розташовуються неживі предмети, створені людиною.

²³ Джерело, з якого взято інформацію: . URL:
<https://dytpsyholog.com/2015/06/06/%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82-%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B3%D0%B0/>

Якщо ви помітили відхилення від цього правила – шукайте в цьому квадраті (темі) проблему.

1 квадрат

Архетипово (символічно) точка означає початок, мить, середину чогось. У психологічному сенсі вона відображає его-концепцію, Я, світогляд, пошук себе, самість людини.

2 квадрат

Архетипово-хвиляста лінія означає зародок (незахищена людська істота). Те, як людина надійде з нею в малюнку, означитиме, те як вона пристосовується до навколишнього світу. Навколишній світ - агресивне середовище для цього зародка або навпаки середовище, що сприяє його розвитку.

У психологічному сенсі відображає емоційну залежність, емотивність, співчутливість, сопричетність до інших людей, контакт із соціумом, соціальну адаптацію (до людей) у світі людей. Це квадрат відбиває соціальний аспект особистості.

3 квадрат

Три висхідні лінії означають піднесення, посилення, сходження, розвиток. У психологічному плані вони відповідають таким категоріям як амбіції, мотивація, спрямованість, наполегливість, ініціатива, плани на майбутнє, кар'єрне зростання.

4 квадрат

Архетипово чорний квадрат означає небезпеку, страх, провину. Психологічно у цьому квадраті відбиваються: несвідоме, аспекти страху, провини, сорому.

5 квадрат

Архетипічно дві перпендикулярні лінії, що не перетинаються, позначають протилежність, опір, імпульс діяти і перешкода на шляху. Психологічно у цьому квадраті відбивається вольова регуляція, динамічність, активний початок, мотивація досягнення, чи мотивація уникнення труднощів. Рух уперед та спосіб подолання перешкоди.

6 квадрат

Дві лінії архетипічно означають протилежні початки, що йдуть у різні напрямки, і потребують перетину. Психологічно дає уявлення про прагнення (не прагнення) людини до інтеграції, поєднання.

7 квадрат

Крапки означають сприйнятливність, витонченість, інтуїцію, чуттєвий (жіночий) початок, реагування на подразники (поріг збудливості). Наскільки людина сприйнятлива до зовнішніх подразників, до внутрішніх відчуттів.

Психологічно відображає здатність людини до емоційної чуттєвості, чутливості, тактовності, тонкошкірості чи відсутності цих якостей.

8 квадрат

Дуга означає захист, що захищає початок, гармонію, безумовне прийняття, почуття захисту. Психологічно відбиває душевну основу, врівноваженість людини, почуття задоволення, внутрішнє почуття захищеності..

Особливості графіки:

Щоб оцінити натиск, потрібно перевернути малюнок. Тоді зі зворотного боку будуть добре видні області сильного і зовсім слабого натиску: саме ці

питання (квадрати) викликають найбільшу напругу у того, хто малює, тобто є проблемними, важкими, проте вказують на його рішучість і бойовий настрій! Занадто слабкий натиск може вказувати на невпевненість, слабкість, пригніченість в цьому аспекті (квадраті).

Розташування малюнка у верхній частині квадрата вказує на зайву самовпевненість, перебільшення своїх можливостей, в нижній частині – на невпевненість і применшення здібностей, збоку – залежність і пошук підтримки, в центрі – адекватну самооцінку та впевненість у собі.

Переважаючі лінії: горизонтальні – слабкість, вертикальні – рішучість, штрихування – тривожність.

Розмір малюнку: надвеликі – демонстративність, бурхлива емоційність, зовсім маленькі – пригніченість, скромність.

Ставлення до вихідних даних: «ліній і крапочок»:

Дитина ігнорує їх, тобто малюнок досліджуваного не пов'язаний з ними – зосереджений на собі, своєму «Я», заглибленість в «свій світ»;

Дитина враховує їх у своєму малюнку, але не повністю – винахідливість;

Враховує всі – концентрація на конкретному, важливому, суттєвому;

Створює цілісні цікаві образи – творчі здібності.

Порядок заповнення квадратів: дитина зазвичай починає з тих квадратів, які їй «подобаються», «легкі», «зрозумілі», тобто з тих тем, які для неї найбільш актуальні, важливі. А квадрати, які «не подобаються», «якісь незрозумілі», «складні» залишає на потім, тобто ті теми, в яких вона відчуває труднощі.

При інтерпретації тесту виходять з таких властивостей, що приписуються графічним знакам:

Крапка (м'якість, органічність, непомітність, невизначеність).

Хвиляста лінія (емоційність, хвилювання, збудження).

Збільшуються у вигляді штрихи (принцип посилення, зростання, членування).

Квадрат (незграбність, темрява, тяжкість).

Поздовжній та поперечний штрихи (динамічність, стрибок).

Горизонтальний та вертикальний штрихи (з'єднання, зв'язування та роз'єднання, роз'єднання форм).

Півколо, що складається з точок (емоційна чуйність, чуйність, детальне членування).

Круговий сегмент (округлість, замкнутість).

Велике значення надається вираженням у малюнках «відношенню» до вихідного знаку.

Нехтування, ігнорування знаку у малюнках – симптом зосередженості своєму «Я».

Дифузна увага до знаку – симптом винахідливості, вигадки.

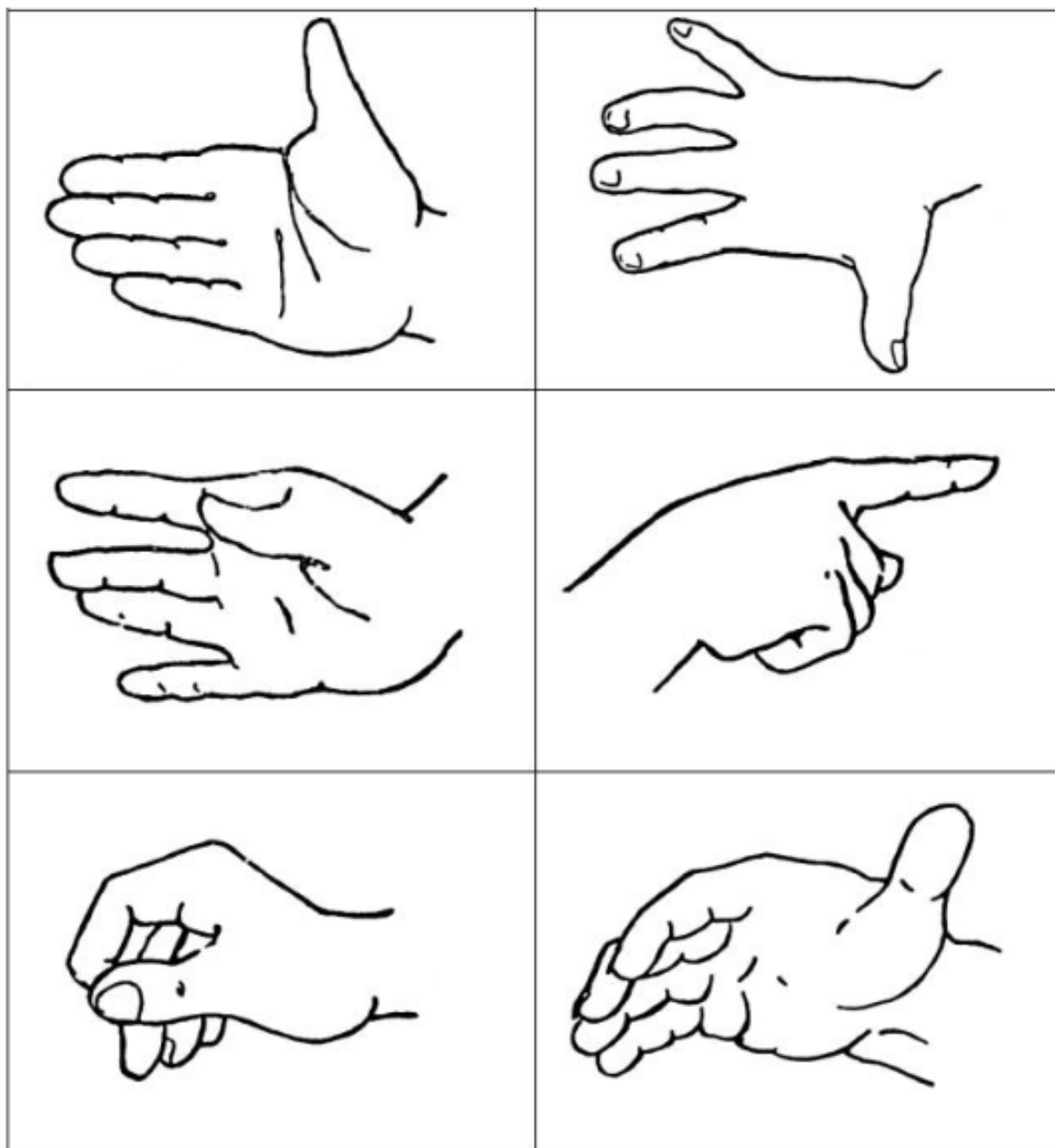
Фіксована увага до знаку – симптом концентрації на конкретних, речових елементах.

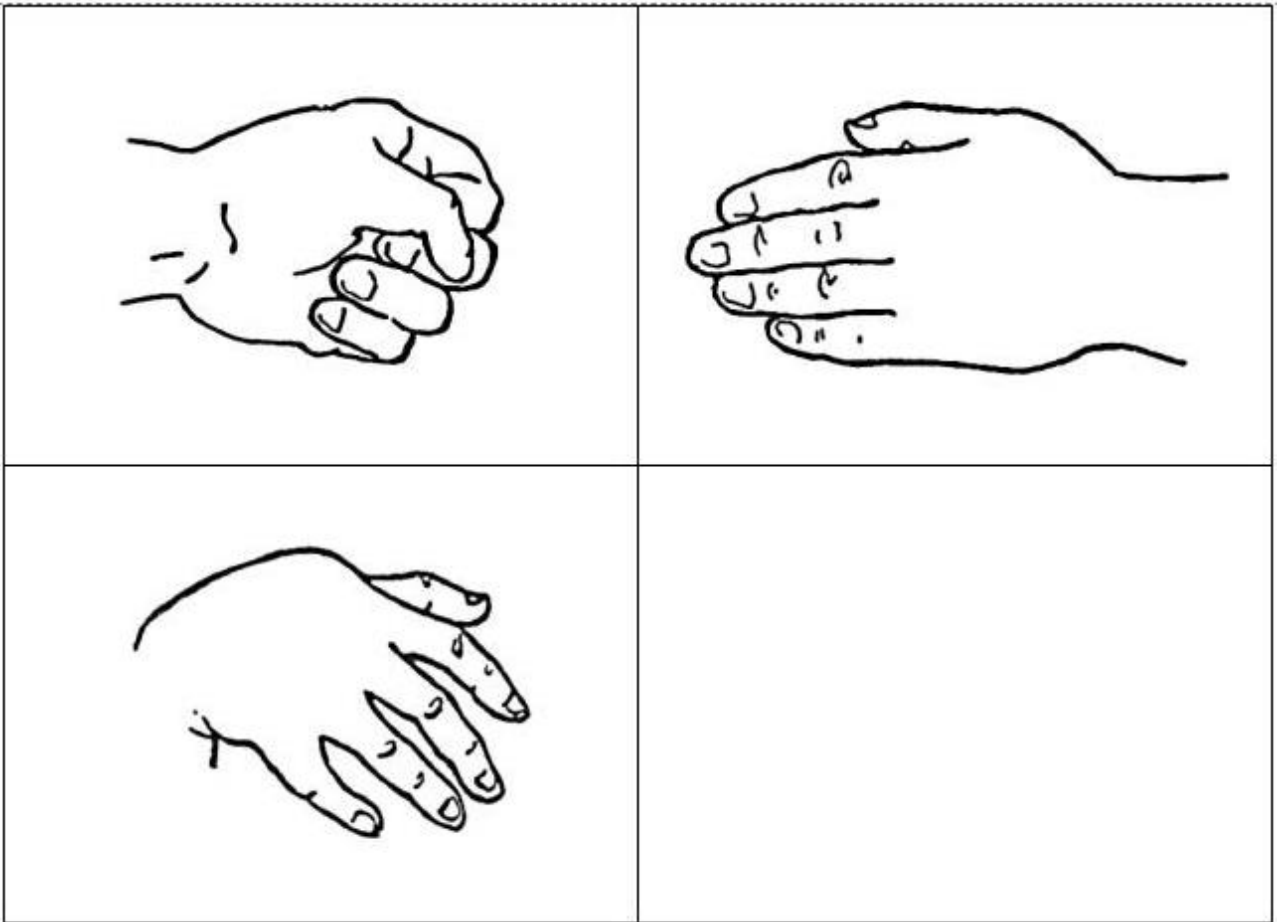
Зрештою, прагнення якісно оформити вихідний знак – симптом творчого початку.

Враховуються також зміст малюнків та його графічне виконання.

ДОДАТОК Н1
СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ МЕТОДИКИ «HAND-ТЕСТ»

ДОДАТОК Н2
ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПСИХОДІАГНОСТИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ «HAND-ТЕСТ»²⁴

Обробка результатів

У першому етапі підраховується загальна кількість відповідей, даних клієнта.

Спочатку здійснюється формалізація відповідей обстежуваного через віднесення кожної відповіді до однієї з чотирнадцяти оціночних категорій. Потім підраховується загальна кількість відповідей кожної категорії.

Авторами «Hand-тесту» було запропоновано такі оціночні категорії.

Агресія (Add). Ця категорія включає відповіді, в яких рука сприймається як загрозна, що завдає пошкодження, нападаюча, ображаюча, пануюча або активно хапає іншу людину або об'єкт. Несвідома мета «Адд» поведінки - покарання та спокутування.

Приклади: *»Дає ляпас», «Б'є», «Товкає», «Відбирає», «Плескає дитину», «Вдаряє когось кулаком», «Дереться», «Готує ударити», «Стискає вужа», «Відбирає щось», «Краде фрукти, когось», «Дряпає», «Міряється силою», «Хоче схопити злодія», «Досить за ніс», «Ловить муху», «Може дати добрий щелбан» тощо.*

Директивність (DIR). Ця категорія включає відповіді, в яких рука сприймається як домінуюча, керівна, керуюча, що віддає команди, що переважає, заважає або якимось іншим способом активно впливає на іншу людину. Сюди ж потрапляють відповіді, у яких рука видається спрямованою комунікацією, але це спрямованість є вторинної стосовно наміру підпорядкувати іншу людину своєму впливу.

Приклади: *»Диригує оркестром», «Керує підйомним краном», «Міліціонер дає команду зупинитися», «Робить попередження», «Вказує напрямом», «Читає нотації, проповіді, повчає», «Дає вказівки», «Пропонує сильну опіку», пройти», «Наказує», «Примушує» тощо .*

Відповіді цієї категорії відображають встановлення переваги над іншими людьми, сподівання, що інші повинні поводитися відповідно до намірів руки, підвищену готовність використовувати інших у своїх інтересах.

Афект (Aff). Ця категорія включає відповіді, в яких рука сприймається як прихильність, кохання, кохання, емоційно позитивне, доброзичливе ставлення до інших. До цієї категорії належать відповіді, у яких рука пропонує дружбу чи допомогу.

Приклади: *»Жаліє когось», «Простягає руку для надання допомоги», «Обіймає», «Дружно поплескує по плечу», «Ласкаво просимо», «Дає милостиню»,*

²⁴ Джерело звідки взята інформація: Тест РУКИ Вагнера – діагностика агресивності
<https://dytpsycholog.com/2015/03/27/%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82-%D1%80%D1%83%D0%BA%D0%B8-%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8/>

«Кидає гроші в ящик для пожертвувань на церкву», «Дарує комусь квіти», «Гладить песика» тощо.

Ці відповіді відображають здатність до активного соціального життя, бажання суб'єкта співпрацювати з іншими. І хоча більшість цих відповідей включає пряме та безпосереднє спілкування, вони відносяться до категорії «Aff», а не «Corn», оскільки насамперед характеризуються наявністю саме доброзичливого ставлення та прихильності.

Комунікація (Corn). До цієї категорії належать відповіді, у яких рука спілкується чи намагається спілкуватися з кимось. При цьому той, хто спілкується, перебуває в рівній або підлеглий позиції по відношенню до свого партнера. У цих відповідях цілком очевидно, що комунікатор хоче поділитися інформацією, потребує зворотного зв'язку, хоче бути зрозумілим та прийнятим своєю аудиторією. Умовно цей показник можна назвати показником «ділового» спілкування, тоді як попередню категорію «Aff» – показником «модальностного», або «емоційного» спілкування.

Приклади: *»Жестикулює при розмові», «Прагне домовитися», «Передає інформацію», «Намагається бути зрозумілим», «Розмова руками», «Жест, що позначає прощання» (ця відповідь, незважаючи на його емоційну амбівалентність, оцінюється за категорією «Corn»). соціальний норматив суспільства), «Показує: мені 5 років», «Показує дорогу», «Показує потрібний дім», «Кличе когось» тощо.*

Залежність (Dep). До цієї категорії належать відповіді, у яких рука сприймається як шукає допомоги чи підтримки в інших людей. Можливість вчинити будь-яку дію залежить в даному випадку від доброзичливого ставлення інших людей, від їхнього бажання допомогти. У цю категорію входять відповіді, у яких рука сприймається як підпорядковується іншим.

Приклади: *»Благає», «Просить подати руку», «Рука дитини, що хапається за кого-небудь, щоб не втратити рівновагу», «Дайте мені, будь ласка, ...», «Допоможіть мені, будь ласка», «Чекає отримати щось», «Вигадує на, ву», «Клянеться говорити правду», «Намагається зупинити таксі», «Піднімає руку для відповіді на уроці», «Піднімає руку, щоб спитати» тощо.*

Страх (F). Ця категорія включає відповіді, що відображають страх перед ударом у відповідь, агресією з боку інших людей. У таких відповідях рука може бути як жертва чийось агресивних проявів чи прагнути захистити себе від фізичних впливів і ушкоджень. До категорії «F» належать не «справжні» тенденції до дії, а захисні реакції.

Приклади: *»Рука піднята від страху з метою захистити себе», «Відводить удар», «Просить: «Будь ласка, не бийте мене»», «Руці загрожує біль, травма», «Щось ховає, бо боїться, щоб не впізнали», «Висловлює панічний страх» тощо.*

У цю ж категорію потрапляють відповіді, в яких рука постає як жертва власної агресії або сприймається як така, що завдає шкоди обстежуваному (мазохістські тенденції). Приклади: *»Дряпає себе», «Рука душить мене» тощо.*

Відповіді, що відображають відмову від агресії (що, на думку авторів, продиктовано страхом перед відплатою) також належать до цієї категорії.

Приклади: *«Ця розслаблена рука – не зла», «Це – не бійка» тощо.*

Експібіціонізм (Ex). До цієї категорії належать відповіді, в яких рука бере участь у діяльності, пов'язаній із розвагами, самовираженням, демонстративністю.

Приклади: *»Показує комусь руку», «Кохається нігтями», «Показує лак на нігтях», «Жінка простягає руку, щоб привернути до себе увагу», «Простягає руку, щоб показати кільце», «Хоче уваги», «Іграє на піаніно», «Танцює, фокус», «Робить собачку», «Показує качечку» тощо.*

Калічність (Crip). Ця категорія включає відповіді, у яких рука сприймається як хвора, скалічена, деформована або ушкоджена.

Приклади: *»Рука, хвора на артрит», «Рука зі зламаним пальцем», «Зламана зап'ястя», «Деформовані пальці», «Рука хворої або вмираючої людини», «Знівечена рука», «Зведена судомою рука», «Один з пальців. то негаразд» тощо.*

Опис (Des). Ця категорія включає відповіді, що є фізичним описом руки, при цьому не фіксується і не передбачається будь-яка тенденція до дії та наявність енергії. Рука ніби намальована, відбувається опис • образу або настрою без проектування тенденції до дії.

Приклади: *»Гарна рука», «Некрасива рука», «Пухла рука», «Упевненість», «Долонька з випрямленими пальцями», «Рука з розчепіреними пальцями», «Людина змучена», «Рука інтелігентної людини», «Схожа на твоє» .*

Напруга (Ten). До цієї категорії належать відповіді, в яких рука витрачає певну енергію, але практично нічого не досягає. Енергія йде на те, щоб утримати свої почуття чи підтримати себе у складних ситуаціях. Для цих відповідей характерні переживання тривоги, напруження, дискомфорту.

Приклади: *»Рука тремтить», «Стиснутий в гніві кулак», «Стискає руки, щоб стримати себе», «Напружує руку», «Стискає пальці, щоб не наговорити що-небудь», «Кулак, стиснутий в стані тривоги», «Прагне втримати», «Нервно» ся, вирішує щось», «Неприємно дивитися на цю руку», «Нервово стукає пальцями по столу» тощо.*

Активні безособові відповіді (Act). Ця категорія включає відповіді, в яких рука вчиняє якусь дію, виконання якої не потребує присутності іншої особи. Усі тенденції до безособової дії, у яких рука змінює своє фізичне становище чи протидіє силі тяжкості, оцінюються за цією категорією.

Приклади: *»Тащить», «Протягує нитку в голку», «Підбирає маленькі предмети», «Пише», «В'яже», «Шие», «Пливе», «Дистає щось», «Збирає щось», «Мие», оцінюється за категорією «Corn»), «Опирається на щось» тощо.*

Пасивні безособові відповіді (Pas). Ця категорія включає відповіді, в яких рука здійснює пасивні дії, що не потребують присутності іншої особи. Безособові дії, в яких рука не змінює свого фізичного становища і не чинить опір силі тяжкості, також оцінюються за цією категорією.

Приклади: *»Лежить, відпочиваючи», «Спокійно витягнута», «Сушить нігті», «Роняє щось», «Чекає», «Спит», «Просто звислася» тощо.*

Галюцинації (Bas). До цієї категорії належать відповіді неймовірного, незвичайного, і водночас страшного та лякаючого змісту. У цьому контурі малюнка, зазвичай, ігноруються.

Приклади: *»Великий клоп», «Голова смерті», «Півень з відрубаною головою» тощо.*

Відмова від відповіді (Fail). Людина не може дати відповіді на картку.

Потім підраховується відсоток відповідей кожної категорії стосовно загальної кількості відповідей.

Схильність до відкритої агресивної поведінки визначається за формулою:

$1 = (\text{Адд} + \text{Dir}) - (\text{Aff} + \text{Corn} + \text{Dep})$ або $I = (\text{Адд} + \text{Dir}) - (\text{Aff} + \text{Corn} + \text{Dep} + \text{F})$.

Ступінь особистісної дезадаптації відбивається формулою:

$\text{MAL} = \text{Ten} + \text{Crip} + \text{F}$.

Тенденція до відходу від реальності відображається формулою:

$\text{WITH} = \text{Des} + \text{Bas} + \text{Fail}$.

Наявність психопатології відбивається формулою:

$\text{PATH} = \text{MAL} + 2 \text{ WITH}$.

Перший принцип інтерпретації результатів «Hand-тесту» полягає в тому, що відповіді людини, що залежать від особливостей її сприйняття стимульного матеріалу, відображають психосоціальний світ, в якому він живе (реальний чи уявний). Зображення рук спрацьовують як свого роду екран, який відповідає проектує свої потреби, мотиви, страхи, конфлікти.

Питання, які страхи чи бажання очевидно виявляються у зовнішній поведінці, які залишаються нереалізованими потенціями, складний, неоднозначний і допускає прямолінійних інтерпретацій. Це зумовлено складною структурою взаємозв'язку особистісних змінних та загальними обмеженнями проєктивних тестів. Проте, як зазначалося, наскільки можна прогнозувати реальне поведінка «Hand-тест» перевершує багато проєктивні методики.

Найбільш обґрунтований прогноз можливий щодо зовнішнього прояву агресивності, оскільки валідація тесту проводилася щодо оцінки цього показника.

Результати за іншими оціночними категоріями та запропонованими формулами використовуються для висування гіпотез та планування шляхів подальшого дослідження людини з метою їх підтвердження (інші психодіагностичні методики, об'єктивна інформація, спостереження тощо).

Другий інтерпретаційний принцип у тому, що це тенденції, виявлені «Hand-тестом», взаємопов'язані і зумовлюють одне одного. Цей принцип вводить поняття співвідношення відповідей різних категорій та передбачає переведення абсолютної кількості відповідей кожної категорії у відсотки. Таким чином, при інтерпретації результатів має значення не так кількість відповідей певного типу, скільки його співвідношення з кількістю відповідей інших типів. Так, дві-три агресивні відповіді «Адд» на тлі повної відсутності відповідей, що відображають дружні стосунки та бажання співпрацювати («Aff», «Corn», «Dep»), свідчать про більшу ворожість, ніж велика кількість агресивних відповідей у поєднанні з великою кількістю доброзичливих.

Третій інтерпретаційний принцип відбиває залежність результатів від вживаних у відповідях частин промови. Дієслова, що використовуються у відповідях, відображають справжні, характерні для суб'єкта тенденції до дії. Наприклад, відповідь «Одягає дитину» («Aff») свідчить про реальне бажання дбати про дітей.

Коли дієслово використовується разом із іменником, наприклад, *»Жінка одягає дитину»* («Aff»), то тенденція до дії, вираженому дієсловом, вже не співвідноситься з самим суб'єктом, тому визначити справжню тенденцію суб'єкта не так просто, як у разі використання коротких фраз, що не містять підлягає [*«Вдягає дитину»*, *«Пд* . Дієслово, що вживається разом із іменником, що позначає особу, яка здійснює дію (особливо, якщо ця особа відрізняється від обстежуваного статтю та віком), відображає, швидше за все, бажану, але з якоїсь причини стримувану людиною дію.

Прикметники, що використовуються у відповідях без дієслів (*«Сильна рука»*, *«Бліда рука»* та ін.), відображають реакцію випробуваного на вплив довкілля, а не його власні глибинні тенденції. Наприклад, відповідь *»Бліда рука»* («Стір») свідчить про стурбованість зовнішнім виглядом та враженням, що виробляється на оточуючих.

Широка інтерпретація «Hand-тесту» (так само, як інтерпретація будь-якої проектної методики) є творчим процесом, який багато в чому визначається теоретичними поглядами експериментатора та досвідом його роботи з даною проектною методикою.

ДОДАТОК О

СПИСОК ПОКАЗНИКІВ У МАЛЮНКОВИХ ТЕСТАХ²⁵

1. Поведінки обстежуваного:

1.1. Висловлювання:

- позитивна оцінка своїх результатів – демонстративність; гіперкомпенсація зниженої самооцінки;
- негативна оцінка своїх результатів – тривожність; підвищений рівень домагань;
- автобіографічні висловлювання – екстравертність; вербалізм; гіперактивність;
- «люблю такі заняття...» – демонстративність, спрямованість на співпрацю;
- «не люблю такі заняття...» – негативізм; тривожність;
- уточнення інструкції – тривожність;
- інтерес до оцінки перевіряючого – тривожність.

1.2. Спроби відмовитися від виконання завдання, мотивування:

- нездатність до цієї діяльності – тривожність, тенденція до уникнення труднощів; знижено самооцінку;
- «не люблю», «набридло», «нудно» – низька соціалізованість; негативізм;
- втома – астения; прагнення уникнути обстеження;
- відмова без мотивування – проблеми у спілкуванні.

1.3. Темп роботи:

- високий – високий рівень активності;
- надвисокий – гіперактивність; негативізм;
- зниження – пасивність; астения; депресія чи субдепресія; ригідність; тривожність;
- сильно варіює – емоційна лабільність.

2. Формальні показники

2.1. Натиск на олівець:

- слабкий – астения; пасивність; депресія чи субдепресія;
- сильний – емоційна напруженість;
- надсильний – конфліктність (агресивність);
- сильно варіює – емоційна лабільність.

2.2. Особливості ліній:

- «штрихові» – тривожність;
- множинні – тривога (стресовий стан);
- «промахуються» – імпульсивність; органічна руйнація мозку;
- не доведені до кінця – імпульсивність; астения;
- спотворення форми, - органічна руйнація мозку; психічне захворювання.

2.3. Розмір малюнків:

- збільшення – тривога (стрес); гіперактивність;

²⁵ Джерело звідки взято інформацію: <https://vseosvita.ua/library/embed/000z27-6396.docx.html>

- зменшення – депресія; низька самооцінка;
- сильно варіює – емоційна лабільність.

2.4. Розташування на аркуші:

- виходити за край листа – імпульсивність; гостра тривога;
- зміщень нагору - підвищення самооцінки (іноді - компенсаторне);
- зміщень донизу - зниження самооцінки;
- зміщень убік – органічна ураження мозку;
- приміщень біля кутка аркуша – депресія чи субдепресія.

2.5. Ретельність та деталізованість малюнків:

- багато різноманітних деталей – демонстративність;
- підвищена ретельність, багато однотипних деталей – ригідність; органічна руйнація мозку; тривожність (перфекціонізм);
- недбалість – імпульсивність; низька мотивація;
- схематичність; мало деталей – астенія; депресія чи субдепресія; низька емоційність; негативізм;
- сильно варіює – емоційна лабільність;
- збільшення числа та різноманітності деталей – позитивне ставлення до об'єкта;
- збільшення кількості одноманітних деталей – напружене ставлення до об'єкта;
- бідність деталей, схематичність, недбалість – негативне ставлення до об'єкта.

2.6. Використання кольору:

- холодні тони – зниження настрою, депресія чи субдепресія;
- темні тони (особливо – поєднання чорного з коричневим та/або синім, фіолетовим) – депресія;
- збіднена гама – пасивність; астенія; депресія чи субдепресія;
- зближені м'які тони – сензитивність (тривожність);
- підвищена напруженість; багато червоного – тривога.

2.7. Додаткові особливості малюнків:

- відхилення від вертикалі, порушення симетрії, рухові персеверації – органічна руйнація мозку;
- стирання, виправлення – тривожність (перфекціонізм);
- штрихування – тривожність; тривога;
- розгонистий - гостра тривога; імпульсивність;
- особливо старанний – тривожність; ригідність;
- зачорніння - емоційна напруженість, конфліктність.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Олена Миколаївна Цільмак

ПРОЕКТИВНА ПСИХОДІАГНОСТИКА:
методичні рекомендації з підготовки до практичних занять

Електронне видання

В авторській редакції